

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

КИРИШ СЎЗИ

Бандаларининг ҳар икки дунё саодатини кўзлаб, рўзани Исломнинг фарз ибодатлари қаторига қўшган Аллоҳ таолога ҳамду санолар бўлсин!

Умнатларига меҳр кўрғазиб, рўза тутмокни барча сир-асрорлари ила ўргатиб кетган ҳабиб Пайғамбаримиз Муҳаммад мустафо жанобларига абадул абад саловоту саломлар бўлсин!

Диндош биродарларига рўза ҳақидаги оят ва ҳадисларни етказиб таълим берган саҳобаи киромларга Аллоҳ таолонинг розилиги бўлсин!

Қуръон ва суннатдан рўза ҳақидаги маълумот ва таълимотларни чуқур ўрганиб, улардан тегишли аҳкомларни чиқариб, тартибга солган ва осонлаштириб кетган мужтаҳид уламоларимизга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин!

Қадрли китобхон! Ўзингизга маълумки, кўпчилигимиз ҳар йили Рамазони шариф бошимизга соябон бўлиб келганида ул муборак ойнинг фазлидан баҳраманд бўлиб қолиш учун рўза ибодати ва унинг аҳкомларини тузукроқ англаб етишга ҳаракат қилиб қоламиз. Лекин ҳаммага ҳам бу борада етарли маълумотлари бор китобни олиб ўқиш насиб этавермайди. Чунки ўз она тилимизда талабга жавоб берадиган ўшандек китобни топишимиз мушкул. Ана шу маънода кўлингиздаги асар мавжуд бўшликни тўлдирса ажаб эмас, деган умиддамиз.

«Ҳадис ва ҳаёт» силсиласининг тўққизинчи жузи бўлмиш ушбу «Рўза китоби» сиз билан биз истаган ва излаб юрган кўпгина маълумотларни ўз ичига олгандир.

Рамазон рўзасининг фарзлиги ҳақида етарли маълумот олмагунча киши тутаетган рўзасининг аҳамиятини англаб

етиши қийин. Шунинг учун ҳам бу китобда дастлаб ана шу мавзуда сўз юритилди. Бу ибодат Қуръони карим оятлари, Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳадислари ва Ислому матиннинг ижмоъи ила собит бўлганини етарли равишда шарҳлаб бердик.

Рўзанинг фазилатлари ҳақида гапирадиган бўлсак, Аллоҳ таоло бу ибодатни серфазилат қилиб қўйган. Мазкур фазилатларни санаб адоғига етиш қийин. Биз эса, улардан баъзиларинигина сиз азизларга тақдим этишга ҳаракат қилдик.

Рўзанинг асли ва вақти баёни, фажри содиқнинг аломати, рўза тутишни бошлаш ва тўхтатиш ҳилол кўриши ила бўлади. ҳилолни кўриш эса, бир одил киши гувоҳлиги билан ҳам бўлади, ҳар ўлка ўзи ҳилол кўриши асосида ҳам бўлади. Бу рўзадан ташқаридаги нарсалардир.

Рўзанинг ичидаги нарсалар тўғрисида эса, ният ва рўзадорга мустаҳаб амаллар ҳақида деган сарлавҳа билан сўз бошлаганмиз. Албатта, ҳар бир рўзадор учун бу масалаларни билиш ўта муҳим. Аммо мазкур масалаларни ҳужжат-далили билан илмий равишда ўрганмаган бўлсангиз, иншааллоҳ, энди ўрганиб олишингиз мумкин.

Ифтор пайтидаги дуонинг фазли қанчалар улуғлигини ҳамма ҳам билмаса керак. Бу нарсани Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ўзлари қайта-қайта таъкидлаганлар. Бу ҳақда ҳам тегишли маълумотларга эга бўлишингизга ҳаракат этдик.

Тилни тийишнинг рўзага алоқаси борми? Агар одам рўза тутдим деб, емай-ичмай, уни очиб юборадиган бошқа нарсаларга яқин йўламай юрса-ю, тилини ёлғон, бўхтон, ғийбат ва шунга ўхшаш ношаръий сўзлардан тиймаса, нима бўлишини биласизми? Агар билмасангиз ушбу китобни диққат билан ўқинг.

Қадимдан мусулмонлар Рамазонда Қуръон тиловат қилишга, қарамли бўлишга алоҳида эътибор берганлар.

Чунки севикли Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг ўзлари ана шундай қилганлар ва умматларига ўрнак бўлиб, алоҳида таълим берганлар.

Таровеҳ намози муборак Рамазон ойининг энг кўзга кўринган файзу футуҳлардан бири. Кўпчилик бу намозда қатнашиб ажру савоблар олишга интилади. Аммо бу намознинг тарихидан, қандоқ қилиб йўлга қўйилганидан хабардорлар кўпмикан? Тўғриси айтсак, бу саволга ижобий жавоб беришимиз қийин. Ушбу «Рўза китоби»да мазкур мавзу ҳам етарли шарҳланди.

Эсимда, бир йили таровеҳ намози ракатлари адади ҳақида мусулмонлар орасида ихтилоф чиқди. Баъзи кишилар таровеҳнинг саккиз ракати ўқилгандан кейин намоишкорона масжиддан чиқиб кета бошладилар. Бу ҳол кўпчиликни ташвишга солиб, ҳанафийлар таровеҳ намози ададини кўпайтириб юборган эканларми, деб қолдилар.

Ана шунда баъзи имомларимиз биздан кўмак сўрашди. Биз бир неча масжидларда ҳужжат-далиллар ила масалани ойдинлаштириб бердик. Аллоҳ таолога чексиз шукрлар бўлсинки, ихтилофлар барҳам топди. Ўша тушунтиришда ушбу «Рўза китоби»нинг қўлёзмасидан фойдаланган эдик. Аллоҳ таолога ҳамду санолар бўлсинким, мана энди ўша китоб чоп этилиши билан, кўпчилик бу ва бунга ўхшаш масалаларни истаган вақтда ўқиб ойдинлаштириб олишларига имкон туғилмоқда.

Ҳар бир рўза тутувчи рўзада ман қилинган ишларни билиб олмоғи жуда-жуда лозим. Чунки қасддан емоқ-ичмоқ, рўзани улаб тутмоқ, аҳли аёлини қучоқлаш ва ўпиш, муболаға ила оғиз-бурунни чайқаш каби рўзадорга ман қилинган ишларни билиб олмаган одам рўзасини бузиб қўйиши ҳеч гап эмас. Қўлингиздаги китоб сизга бу борада ҳам ёрдамчи бўлгай.

Шу билан бирга, сиз муҳтарамлар бу китобдан ўзи

шубҳали кўринса ҳам рўзага ҳалал бермайдиган нарсалар ҳақида, рўзани тутмасликларига ёки қазо қилиб тутишларига рухсат берилган кишилар, рўза тутиш ман қилинган кунлар, нафл рўза ҳақида, эътикоф ва яна кўпгина нарсалар ҳақида қимматли маълумотлар топасиз.

Аллоҳ таоло бу камтарона ишимизни камчиликларини кечириб қабул айласин! Қиёмат куни амаллар мезонида тош босадиган амаллардан қилсин! Аллоҳ таоло сиз азиз ўқувчиларни ҳам бу китобдан наф олишингизни ва бизнинг ҳақимизга дуолар қилиб юришингизни насиб этсин! Омин!

كتاب الصيام

РЎЗА КИТОБИ

وفيه ثمانية أبواب وخاتمة

САККИЗ БОБ ВА ХОТИМАДАН ИБОРАТ

الباب الأول في فرضية صوم رمضان

Б И Р И Н Ч И Б О Б РАМАЗОН РЎЗАСИНИНГ ФАРЗЛИГИ ҲАҚИДА

Рўза араб тилида «сиём» деб аталиб, луғатда бир нарсадан ўзини тиймоқликни билдиради.

Шариат истилоҳида эса, «тонг отгандан то қуёш ботгунча ният билан рўзани очувчи нарсалардан ўзни тиймоқликдир».

Рўзани очувчи нарсалар деганда емоқ, ичмоқ, жинсий яқинлик қилмоқ ва рўзани очиб юборадиган бошқа нарсалар тушунилади.

Рамазон ойи рўзасини тутмоқ иккинчи ҳижрий санада фарз қилинган бўлиб, рўза тутишнинг инсон учун фойдалари жуда ҳам кўп. Жумладан:

1. Рўза тутган кишининг тақводорлиги ошади.

Аллоҳ таоло рўза ҳақидаги оятнинг охирида:

«Шоядки, тақво қилсангиз», деган.

Аллоҳ таолонинг «Шоядки» дегани «албатта, албатта» маъносидадир.

Қадимдан барча уламолар ва ҳукамолар бу ҳақиқатни такрорлаб келганлар. Ўзини билган ҳар бир рўза тутувчи

ҳам бу ҳақиқатни жуда яхши билади.

Шу билан бирга, бу ҳикматни тарғиб қилувчилар қаторига кейинги пайтларда кишиларни очлик йўли билан даволовчи табиблар ҳам қўшилдилар. Уларнинг таъкидлашларича, ихтиёрий оч қолиш, яъни рўза тутиш ила инсонда Аллоҳдан қўрқиш, У зотни доимо ҳис этиб туриш, хуллас, тақво ҳисси пайдо бўлади ва ортади. ҳозирги оч қолдириб даволовчи табибларнинг энг машҳурлари ичида мусулмони йўқ ҳисоб. Лекин улар дунёдан ўтган машҳур кишилар, Мусо ва Исо алайҳиссаломлар, Будда ва Ганди кабилар ҳам ихтиёрий оч қолиш йўли билан олий руҳий мақомларга эришганларини, ҳозирда ҳам ким тақводорликка эришиш ниятида бўлса, албатта, рўза тутиши зарурлигини таъкидламоқдалар.

Очлик ила кишиларни даволаб ном чиқараётган кишилардан бирига сиз ўз тажрибангизда шу нарсадан топган энг улкан фойда нима, деб савол берилганда, Аллоҳни ҳис этиш, ибодат қилишга ружу, қисқаси, тақводорлик, деб жавоб берди.

2. Рўзанинг энг зўр ҳикматларидан бири у туфайли рўзадор соғлиғини тиклаб олади.

Бир вақтлар худосизлар рўзани соғлик учун қони зарар, деб эълон қилган эдилар ва одамларни мажбурлаб рўзаларини очтиришар эди. Энди эса, рўза тутиш айнан соғлик учун фойдали экани ҳақида ҳамма бир овоздан гапирмоқда. Мутахассислар ихтиёрий оч қолиш ҳақида кўп ва ҳўб гапирмоқдалар.

Рўза ўша ихтиёрий оч қолишнинг энг яхши ва самарали намунаси.

Рўза нафақат соғлиқни сақлаш учун, балки беморликларни даволаш учун ҳам ўта зарурлиги энди ошқора айтилмоқда. ҳозирги кунда кенг тарқалган беморликларнинг кўпларини мусулмон бўлмаган юртлар табиблари очлик, яъни, рўза тутдириш йўли билан

даволамоқдалар.

Яқинда Россия олимлари рўза тутдириш йўли билан даволанган беморлар рўйхатини эълон қилдилар. Натижа кишини ҳайратга соладиган даражада муваффақиятли. ҳатто саратон касалига мубтало бўлганлар ҳам шифо топганлар.

Рўза турли касалликлардан халос этиш билан бирга, киши баданида тўпланиб қолган турли кераксиз моддалар, ёғлар, тузлар ва бошқа нарсаларни ҳам кетказди. Натижада инсоннинг жисми ҳам, руҳи ҳам енгиллашади, зехни ўткир, хотираси кучли, иродаси мустаҳкам бўла боради.

Яхшиси, бу соҳада махсус адабиётларга мурожаат қилингани маъқул. Ана ўшанда тўлиқ маълумот олиш мумкин.

3. Рўзанинг фойдаларидан навбатдагиси ҳавои нафсни синдиришдир.

Маълумки, ҳавойи нафснинг айтганини қилавериш инсонни унга кул қилиб қўяди. Бора-бора инсон ҳавои нафси нима деса, шуни қиладиган бўлиб қолади. ҳавои нафс инсонни ҳеч қачон яхши нарсага буюрмайди. Рўза тутган киши эса, иштаҳаси келиб турган ҳолда турли таом, ичимликлар, шаҳвоний ва бошқа нафси тилаб турган нарсалардан ўзини тийиши билан ҳавои нафсининг хоҳишини синдиради. Шу билан рўзадорнинг иродаси кучайиб, ҳавои нафсини жиловлаб олишга эришади.

4. Рўзанинг фойдаларидан яна бири Шайтонга қаҳр кўрсатишидир.

Маълумки, лаънати Шайтон инсон боласини яхшиликдан қайтариб, ёмонликка бошлаб туради. Инсон ёмонликка юрса, Шайтон алайҳилаъна хурсанд бўлади. Яхшиликка юриб, Аллоҳнинг амрини бажо келтирса, у лаъин хафа бўлади, ўзини қаҳрга қолган ҳисоблайди. Рўза эса айнан ўшандоқ ибодатдир. Рўза ибодатини қилган

инсон ёмонликлардан қайтиши ва Аллоҳга тақво қилиши билан Шайтонга қаҳр кўрсатган бўлади.

5. Рўзанинг фойдаларидан яна бири рўзадорнинг қалби мусаффо бўлиши.

Рўза тутган инсон доимо Аллоҳ таолонинг кузатиб турганини ҳис қилиб яшайди. Шунинг учун ўзи ёлғиз қолганида ҳам рўзасини очишга журъат этмайди. Доимий равишда Аллоҳни ҳис этиб туриш эса, киши қалбини мусаффо қилади. Унинг қалбига Аллоҳ муҳаббатидан бошқа нарса сиғмай қолади. Рўзадор киши ўз-ўзидан ёмонлик қила олмай қолиши ҳам шундан.

Демак, ким қалби мусаффо бўлишини хоҳласа, рўза тутсин.

6. Рўза тутган кишининг тутган рўзаси сабабидан гуноҳлари мағфират қилинади.

Бу маълум ва машҳур ҳақиқатдир. Рўза ҳақидаги ҳадиси шарифларни ўрганиш давомида бу ҳақиқатни яна ҳам равшанроқ англаб борамиз, иншааллоҳ.

7. Рўза тутган киши ўз рўзаси туфайли фаришталар сифати ила сифатланади.

Маълумки, емаслик, ичмаслик ва жинсий яқинлик қилмай, доимо тоатда бўлиш фаришталарга хос сифатдир. Рўза тутган инсон ўзининг рўзадорлиги ила айнан ўша сифатларга соҳиб бўлади.

Демак, ким фаришталар сифатига эга бўлишни истаса, рўза тутсин.

8. Рўзанинг фойдаларидан яна бири рўзадорнинг сабр-бардошли киши сифатига эга бўлишидир.

Бу эса ҳар бир инсон учун жуда ҳам зарур сифатдир. Ўз ихтиёри ила ўттиз кун турли кўнгли хоҳлаган нарсалардан ўзини тийган киши эса, керагича сабр-бардошга эга бўлади.

Демак, ким сабр-бардошли бўлмокни истаса, рўза тутсин.

9. Рўза рўзадорда раҳм-шафқат сифатини шакл-лантириб мустаҳкамлайди.

Рўза тутган киши ўз ихтиёри ила оч қолиб, чанқаб, турли кўнгил хоҳлайдиган нарсалардан вақтинча маҳрум бўлиш билан ўз ихтиёридан ташқари оч қолиб, чанқаб, дунё лаззатларидан бебаҳра бўлиб юрган бева-бечора, камбағалларга нисбатан раҳм-шафқатли бўлиб қолади. Доимо уларга яхшилик қилиб туриш кераклигини тушуниб етади.

Демак, ким ўзида раҳм-шафқат сифатини шакл-лантириш ва мустаҳкамлашни хоҳласа, рўза тутсин.

Мана шу зикр қилинган нарсалар рўзанинг бу дунёдаги баъзи бир фойдалари, холос.

Рўзанинг охиратдаги фойдалари эса, жуда ҳам кўп бўлиб, улардан баъзиларини шу бобни ва ундан кейинги бобларни шарҳлаш давомида ўрганамиз, иншааллоҳ.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: تَتَّبِطُّنْفَقْفَقْفَقْفَقْ

Аллоҳ таоло:

«Эй иймон келтирганлар, сизларга ҳам, худди сиздан олдин ўтганларга фарз қилинганидек, рўза фарз қилинди, шоядки, тақво қилсангиз», деган (Бақара: 183-184).

Бу ояти каримани Аллоҳ таоло:

«Эй иймон келтирганлар!» деб мўминларга маҳбуб нидо билан бошламоқда. Муҳим ва машаққатли ишни таклиф қилишдан олдин ўзи яхши кўрган ва унинг учун ҳар қандай машаққатни ҳам бўйнига олишга тайёр турган сифатни эслаб қилинган нидо эшитгувчида бўлажак ишга ғайрат билан киришиш руҳини уйғотади.

Аллоҳ таоло ҳам мусулмонларга ўта муҳим ибодат–

рўза фарзлигини амр этишдан олдин уларга:

«Эй иймон келтирганлар!» деб нидо қилмоқда.

Оят маъносидан келиб чикиб, рўза янги ибодат эмас, балки барча динларда қадимдан бор эканлигини тушунамиз. Чунки унда:

«Сизларга ҳам, худди сиздан олдин ўтганларга фарз қилганидек, рўза фарз қилинди», дейилмоқда.

Динлар тарихини ўрганиб чиққан уламолар таъкидлашича, барча динларда, ҳатто илоҳий бўлмаган динларда ҳам рўза ибодати бор экан. Лекин уни адо этиш турлича бўлган. Баъзи динларда маълум овқатлардангина ўзини тийиб юришни рўза деб тушунилади. Мисол учун, насороларда ҳайвондан чиққан озуқа маҳсулотларидан ўзини тийиб юришни рўза дейилади. Уларнинг рўзаси муддати қирқ кун бўлади. Насронийларнинг турли мазҳабларида рўза турличадир.

Исломда рўза ҳақиқий илоҳий маънони касб этган ибодатдир.

Ояти кариманинг сўнгида Аллоҳ таоло:

«Шоядки, тақво қилсангиз», деб рўзадан кўзланган асосий мақсадни ҳам баён этиб қўймоқда.

Демак, рўза ҳам тақво йўлларида биттаси бўлиб, рўза тутган киши қалбида тақво руҳи уйғониши керак. Агар ким рўза тутса-ю, қалбида тақво ҳисси уйғонмаса, у одам ҳақиқий рўза тутмаган бўлади.

Рўза ҳавою нафснинг ноўрин кўзғалишларини йўлга солишга, тўғрилашга, шахватни жиловлашга, қорин талабларини ҳам изга солишга хизмат қилади.

Рўза нафс балосидан қутулиб, Аллоҳнинг тоатига холис ажраб чиқишга ёрдам беради.

Кимки иймон ва эътиқод билан рўза тутса, Аллоҳ таоло ўша бандани тақво, деб номланувчи, икки дунё саодатига элтувчи бахтга муяссар қилади.

وَقَالَ أَيُّضًا: كَكَتْكَتْكَتْ سَطَّطُطُطُ طُهُهْهُهْ هَهْهَهِهْ

Ва яна:

«Рамазон ойики, унда одамларга хидоят ҳамда хидояту фурқондан иборат очиқ баёлотлар бўлиб, Қуръон туширилгандир. Сиздан ким ўша ойда ҳозир бўлса, бас, рўзасини тутсин», деган. *(Бақара. 185)*

Бундан аввалги оятда рўза «санокли кунлар» фарз қилингани айтилган эди. Бу оят ўша «санокли кунлар – «Рамазон ойи» эканини баён қияпти. Айни чоқда, Рамазон ойининг фазли ҳам зикр этиляпти.

«Рамазон ойики, унда одамларга хидоят ҳамда хидояту фурқондан иборат очиқ баёнотлар бўлиб, Қуръон туширилгандир».

Рамазон ойи йил ичидаги энг афзал ой ҳисобланади. Унинг фазли ҳақида кўплаб ҳадиси шарифлар бор, улуғ уламоларнинг сўзлари, мадҳлар айтилган, китоблар битилган. Лекин бу ҳақдаги таърифларнинг гултожиси Роббил Олабийннинг Ўз каломида айтган мадҳидир. Бу Рамазони шарифнинг энг улкан фазилатлари ҳақидаги таърифдир. Яъни:

«Унда одамларга ҳидоят ҳамда ҳидоятү фурқондан
иборат очик баёнотлар бўлиб, Қуръон туширилгандир».

Аллоҳ таоло Ўзининг абадий мўъжизаси, қиёматгача инсониятга ҳидоят бўладиган китоби Куръони каримни тушириш вақти қилиб, Рамазони шариф ойини ихтиёр қилганининг ўзи бу ойнинг фазилатини юксакка кўтарганидан далолат. Энди эса, нур устига нур, фазилат устига фазилат қўшиб, рўза ибодатини ҳам шу Рамазон ойида фарз қилмоқда.

«Сиздан ким ўша ойда ҳозир бўлса, бас, рўзасини
тўтсин».

Ким Рамазон ойига соғ-саломат етса, унинг янги

ойининг шоҳиди бўлса ёки Рамазон ойи бошланганининг хабари етса, рўзасини тутсин. Бу фармон умумийдир, лекин одамларда янги, умумий фармон тушди, ким бўлишидан қатъи назар, ҳамма рўза тутиши фарз экан, деган фикр чиқмаслиги учун ушбу ҳукмдан истисно қилинганлар яна бир бор зикр этилмоқда:

Мазкур оятлардан қуйидагилар келиб чиқади:

1. Рамазон ойи рўзасини тутиш ҳар бир иймонли зот учун фарз эканлиги.

Бу фарзни инкор этиб, Рамазон кунларининг бирор лаҳзасини узрсиз рўза тутмай ўтказса бўлаверади, деган одам кофир бўлади.

2. Рўза тутиш аввалги динларда ҳам борлиги.

Дарҳақиқат, синчиклаб ўрганиб чиқилса, барча динларда, ҳатто самовий эмас, сохта динларда ҳам рўза тутиш бор. Бинобарин, рўзани инкор қилган киши ҳамма динларни инкор қилган бўлади. Ва у одамийлик доирасидан чиқади.

3. Рўза тутган киши тақводор бўлади.

4. Рўза санокли кунлардир.

Кўп эмас. Бир йил ичида 29 ёки 30 кун, холос.

5. Исломда «Рамазон ойи» рўзаси фарз қилинган.

Ўша ой қачон келса, ўшанда рўза тутиш керак. Бошқа ойнинг рўзасини тутиш билан фарз адо этилган бўлмайди.

6. Қуръони карим ҳам Рамазон ойида туширилгандир.

Бу эса, ўз навбатида Рамазон ойи шаънига шаън, шарафига шараф қўшади. Чунки Аллоҳ таоло томонидан рўза тутиш амр қилинишининг ўзи бу ой учун улкан шаъну шараф эди.

Энди Аллоҳ таоло Ўзининг охирги китоби, қиёмат кунигача боқий қоладиган улкан мўъжизаси, барчага икки дунё саодатини топиш учун илоҳий дастур бўлмиш Қуръони каримни айна шу ойдан туширилиши бежиз эмас. Бу Рамазон ойининг Аллоҳ таоло ҳузурида ғоят шарафли

ой эканидан далолат беради.

7. Қуръони карим одамлар учун ҳидоят эканлиги.

Маълумки, ҳар бир одам ҳидоят қилувчи — йўл кўрсатувчига муҳтож. Бўлмаса, иши чатоқ. Энг яхши ҳидоят эса, Аллоҳнинг ҳидояти — Қуръони карим. Аллоҳнинг ҳидоятидан бошқа нарса эса залолатдир.

8. Қуръони карим — Фурқон яхши-ёмон, ҳақ-ботилни ажратувчи илоҳий фарқловчидир.

Қуръон яхши, деган нарса яхшидир. Қуръон ёмон, деган нарса ёмондир. Қуръон ҳақ, деган нарса ҳақдир. Қуръон ноҳақ, деган нарса ботилдир.

1193- عَيْنُ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: هُنَا أَنْ نَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ - ﷺ عَيْنُ شَيْءٍ فَكَيْفَ يُعْجِبُنَا أَنْ يَجِيءَ الرَّجُلُ الْعَاقِلُ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ فَيَسْأَلُهُ وَتَحِيُّ نَسْمَعُ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَتَانَا رَسُولُكَ فَزَعَمَ لَنَا أَنَّكَ تَزْعُمُ أَنَّ اللَّهَ أَرْسَلَكَ قَالَ: صَدَقَ قَالَ: فَمَنْ خَلَقَ السَّمَاءَ قَالَ: اللَّهُ قَالَ: فَمَنْ خَلَقَ الْأَرْضَ قَالَ: اللَّهُ قَالَ: فَمَنْ نَصَبَ هَذِهِ الْجِبَالَ وَجَعَلَ فِيهَا مَا جَعَلَ قَالَ: اللَّهُ قَالَ: فَبِأَلَدِي خَلَقَ السَّمَاءَ وَخَلَقَ الْأَرْضَ وَنَصَبَ هَذِهِ الْجِبَالَ اللَّهُ أَرْسَلَكَ قَالَ: نَعِمَ قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَيْنَا خَمْسَ صِلَوَاتٍ فِي يَوْمِنَا وَلَيْلَتِنَا قَالَ: صَدَقَ قَالَ: فَبِأَلَدِي أَرْسَلَكَ اللَّهُ أَمَرَكَ بِهَذَا قَالَ: نَعِمَ قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَيْنَا زَكَاةً فِي أَمْوَالِنَا قَالَ: صَدَقَ قَالَ: فَبِأَلَدِي أَرْسَلَكَ اللَّهُ أَمَرَكَ بِهَذَا قَالَ: نَعِمَ قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ

عَلَيْنَا صَوْمَ شَهْرِ رَمَضَانَ فِي سِتِّينَا قِيَالَ: صَدَقَ قِيَالَ: فَبِالَّذِي أَرْسَلَكَ
 اللَّهُ أَمْرَكَ هَذَا قَالَ: نَعَمْ قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَيْنَا حَجَّ الْبَيْتِ مَنْ
 اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا قِيَالَ: صَدَقَ قِيَالَ: ثُمَّ وَلَّى قِيَالَ: وَالَّذِي بَعَثَكَ
 بِالْحَقِّ لَا أَزِيدَنَّ عَلَيْهِنَّ وَلَا أَنْقُصُ مِنْهِنَّ فَقَالَ النَّبِيُّ: " : لئن صَدَقَ
 لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ.

وَرَدَ فِي رِوَايَةٍ: فَقَالَ الرَّجُلُ آمَنْتُ بِمَا جِئْتُ بِهِ وَأَنَا رَسُولُ مَنْ
 وَرَأَيْتُ مِنْ قَوْمِي وَأَنَا ضَحَامٌ بِنْتُ ثَعْلَبَةَ أَخُو بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرِ. رَوَاهُ
 الْحُمْسَةُ إِلَّا أَبَا دَاوُدَ.

1193. Анас ибн Молик розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллалллоху алайҳи васалламдан бирор нарсани сўрашдан наҳий қилинган эдик. Бизнинг бадавий аҳллардан бир оқил киши келиб, У зотдан савол сўраётганини эшитиб туришимиз қизиқ эди. Бас, бир куни аҳли бодиядан бир киши келди ва:

«Эй Муҳаммад! Бизга юборган элчинг сени, албатта, Аллоҳ юборганини даъво қилаётганингни айтмоқда», деди.

«Тўғри айтибди», дедилар.

«Осмонни ким яратган?» деди у.

«Аллоҳ!» дедилар.

«Ерни ким яратган?» деди.

«Аллоҳ!» дедилар.

«Мана бу тоғларни ким тиклаб қўйди ва улардаги нарсаларни пайдо қилди?» деди.

«Аллоҳ!» дедилар.

«Ундоқ бўлса, осмонни яратган, ерни яратган, ушбу тоғларни тиклаган зот билан қасамки, сени Аллоҳ Пайғамбар қилиб юбордими?!» деди.

«Ҳа!» дедилар.

«Сенинг элчинг бир кеча-кундузда беш вақт намоз фарз эканлигини даъво қилди», деди.

«Тўғри айтибди», дедилар.

«Сени Пайғамбар қилиб юборган зот ила қасамки, буни сенга Аллоҳ буюрдими?» деди.

«Ҳа!» дедилар.

«Сенинг элчинг бизга молу дунёмиздан закот фарз қилинганини даъво қилди», деди.

«Тўғри айтибди», дедилар.

«Сени Пайғамбар қилиб юборган зот ила қасамки, буни сенга Аллоҳ буюрдими?» деди.

«Ҳа!» дедилар.

«Сенинг элчинг ҳар йили Рамазон ойи рўзаси фарз қилинганини даъво қилди», деди.

«Тўғри айтибди», дедилар.

«Сени Пайғамбар қилиб юборган зот билан қасамки, буни сенга Аллоҳ буюрдими?» деди.

«Ҳа!» дедилар.

«Сенинг элчинг қодир бўлганларга Байтни ҳаж қилиш фарз қилинганини даъво қилди», деди.

«Тўғри айтибди», дедилар.

Сўнгра у киши:

«Сени ҳақ ила юборган зотга қасамки, мана шуларга зиёда ҳам қилмайман, улардан кам ҳам қилмайман», деб қайтиб кетди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Агар ростгўй бўлса, албатта, жаннатга киради», дедилар».

Яна бир ривоятда:

«У киши:

«Сен келтирган нарсага иймон келтирдим. Мен ўз ортимдаги қавмимнинг элчисиман. Мен Бани Саъд ибн Бакр(қабиласи)лик Зимом ибн Саълабаман», деди» дейилган.

Бешовларидан фақат Абу Довуд ривоят қилмаган.

Шарҳ: Саҳобаи киромлар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан кўп нарсани ўрганишга мушток бўлиб яшар эдилар. Лекин турли воқеликда бўлмаган нарсаларни сўрайвериш Ислоҳ умматига оғирлик яратиши мумкинлиги эътиборидан Аллоҳ таоло уларни:

«(Турли) нарсаларни сўраманглар, агар (улар) сизларга зоҳир бўлса, ёмонлик келтирур», деб ман қилган эди.

Шунинг учун ҳам унча-бунча нарсани юрак ютиб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўрай олмас эдилар. Бу, албатта, ҳожат тушмаган нарсалар ҳақида эди. ҳожат бўлса, сўраш вожибдир. Саҳобаи киромлар ҳам ундай вақтда дарҳол Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга савол берар эдилар.

Ҳожат тушмай турган нарсаларни эса, аҳли бо-дия–сахро аҳлидан бирор оқил одам келиб сў-раб қолса-ю, унинг саволларига Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам жавобларидан биз ҳам фойдаланиб қолсак, деб интизор бўлиб турар эдилар.

Бир куни Бани Саъд ибн Бакр қабиласига мансуб Зимом ибн Саълаба исмли киши келиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан савол сўрай бошлади.

Унинг бу келишига Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам томонидан юборилган элчининг гаплари сабаб бўлиб эди.

Маълумки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам турли ерларга, жумладан, саҳройи қабилаларга ҳам Ислоҳга даъват қилувчи ўз элчиларини юборар эдилар. Улар кишиларни Ислоҳга даъват қилар эдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Бани Саъд ибн Бакр қабиласига юборган элчилари уларни Исломга даъват қилганларидан сўнг мазкур қабила Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига ўз вакиллари Зимом ибн Саълабани юборибди. У келиб, керакли нарсаларни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўраб кетибди.

Энди бу ҳадисдан оладиган фойдаларимизни кўрайлик:

1. ҳожатсиз нарсаларни сўрайвериш яхши эмаслиги.
2. Саҳобаларнинг одобларидан, илмга чанқокликларидан ўрнак олиш.
3. Исломни кишиларга етказиш учун одам юбориб туриш зарурлиги.
4. Чет жойлардаги кишиларнинг вакиллари марказга келиб, дин аҳкомларини ўрганиб кетиши фойдали экани.
5. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳ таоло томонидан юборилган Пайғамбар эканликлари.
6. Осмонни Аллоҳ яратгани.
7. Ерни Аллоҳ яратгани.
8. Тоғларни Аллоҳ таоло тиклаб қўйгани.
9. Тоғларнинг ичидаги нарсаларни ҳам Аллоҳ пайдо қилгани.
10. Бир нарсани таъкидлаш учун Аллоҳнинг сифатлари ила қасам ичиб, савол бериш мумкинлиги.
11. Бир кеча-кундузда беш вақт намозни Аллоҳ фарз қилгани.
- Бу ҳеч кимдан, ҳатто Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларидан ҳам чиққан нарса эмаслиги.
12. Нисобга етган молу мулкдан закот беришни Аллоҳ таоло фарз қилгани.
13. Рамазон ойи рўзасини Аллоҳнинг Ўзи фарз қилгани.

Ушбу ҳадисни бу бобда келтиришимиздан мақсад ҳам худди шу туфайлидир. Аллоҳ таолонинг Ўзи жорий қилган

фарзни ҳар бир банда бўйин товламай амалга ошириши лозим. Бу фарзни ҳеч бир зот, ҳеч қандай шароитда инкор эта олмайди.

14. Қодир бўлган инсонга Байтуллоҳни ҳаж қилишни ҳам Аллоҳ таолонинг Ўзи фарз қилгани.

15. Жаннатга киришни хоҳлаган инсон мазкур ибодатларнинг ҳаммасини камитмай адо этиши кераклиги.

Агар эътибор берган бўлсангиз, биринчи ривоятда иймон, яъни калимаи шаҳодат тўғрисида ҳеч гап йўқ. Фақат намоз, закот, рўза ва ҳаж ҳақида гап бор.

Зимом ибн Саълаба мазкур ибодатларни камитмай ҳам, оширмай ҳам адо этишга азму қарор қилмоқда. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, агар у ростгўй—содиқ бўлса, албатта, жаннатга кириши ҳақида башорат бермоқдалар. Бу мўмин бўлмай туриб ҳам ибодат қилса, жаннатга киради, дегани эмас.

Чунки иймон бирламчи нарсадир. Иймони йўқ одам Зимом ибн Саълаба сингари аҳд қилмайди. Сўнгра Зимом ибн Саълабанинг иймон келтиргани Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга бу саволлардан олдин маълум эди. Шунинг учун бу ҳадисни ўқиб ўрганган киши калимаи шаҳодатни айтиб, иймонга келмаган одам ибодат қилиб, жаннатга кириши мумкин экан, деган хаёлга бормаслиги, уни бошқаларга айтиб юрмаслиги керак. Бу оддий ҳақиқат. Бу ҳақиқатни ёш болалар ҳам билади.

Яхшилаб ўйлаб кўрсак, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Зимом ибн Саълаба розияллоҳу анхунинг намоз, закот, рўза ва ҳаж ибодатларини ҳеч камитмай адо этишга қилган аҳди эътиборидан, агар ростгўй бўлса, албатта, жаннатга киради, дедилар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Зимом калимаи шаҳодатни айтган эди, бу ибодатларни адо этмаса ҳам жаннатга кираверади, деганлари йўқ. Ушбу инкор қилиб бўлмас ҳақиқатни ҳар бир инсон унутмаслиги ва шунга яраша амал қилиши

керак.

1194- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ " قَالَ: أَتَيْكُم رَمَضِيَانُ شَهْرٌ مُبَارَكٌ فَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْكُم صِيَامَهُ تُفْتَحُ فِيهِ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَتُعَلَّقُ فِيهِ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَتُغْلَى فِيهِ مِرْدَةُ الشَّيَاطِينِ لِلَّهِ فِيهِ لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ مِنْ حُرْمِ خَيْرِهَا فَقَدْ حُرِّمَ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ.

1194. Абу хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Сизга муборак Рамазон ойи келди. Аллоҳ аzza ва жалла сизга унинг рўзасини тутмоқни фарз қилди. Унда осмонларнинг эшиклари очилур. Унда жаҳаннамнинг эшиклари ёпилур. Унда ўзбошимча шайтонлар кишанланур. Унда Аллоҳнинг бир кечаси бўлиб, у минг кечадан яхшидир. Ким у кечанинг яхшилигидан махрум бўлса, батаҳқиқ, махрум бўлибди», дедилар».

Насайй ва Байҳақий ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифдан олинандиган фойдалар:

1. Рамазон ойи муборак ой эканлиги.

Бошқа ойларнинг бирортаси бу сифат ила васф қилинмаган. Рамазон ойи йилнинг ўн икки ойи ичида энг афзали, энг баракалиси, энг улуғидир. У ўн икки ойнинг султонидир.

2. Аллоҳ таоло мусулмонларга Рамазон ойи рўзасини фарз қилгани.

Ушбу ҳадисни бу бобда келтиришдан мақсад ҳам мана шу ҳукмни, яъни, Рамазон ойининг рўзасини тутмоқлик

хар бир бандага Аллоҳ томонидан жорий этилган фарз эканлигини маълум қилмоқдир.

3. «Унда осмонларнинг эшиклари очилур».

Ўша эшиклардан Аллоҳнинг раҳмати, хайр-барака ёғилур. Раҳмат фаришталари тушур. Бандаларнинг тутган рўзалари, қилган яхши амалларининг савоблари чандон-чандон кўпайиб осмонга кўтарилур.

4. «Унда жаҳаннамнинг эшиклари ёпилур».

Ўша муборак ойнинг ҳурматида жаҳаннам эшиклари ёпилиб, унга кириш вақтинча кечга сурилур. Кишиларга Аллоҳнинг раҳмати бўлиб, уларга яхши имконлар яратилиб берилур. Рўза тутиб, ибодат қилган кишилар жаҳаннамдан қутулур.

5. «Унда ўзбошимча шайтонлар кишанланур».

Рамазон ойи шарафидан ўзбошимча шайтонлар кишанланиб, рўза тутган мўминларни васваса ва иғво қила олмай қолишади. Рўзадорлар бемалол хайрли ишлари ва ибодатларини қиладилар.

6. «Унда Аллоҳнинг бир кечаси бўлиб, у минг кечадан яхшидир».

Бу кеча Қадр кечасидир. Ундаги ибодат - яхшиликларга бериладиган савоб ва хайр-баракалар шу даражада кўпдир. Ким ўша муборак кечани уйқу билан, беҳуда ўтказса, барча яхшиликлардан маҳрум бўлибди.

Бу ҳадиси шарифга ҳаётимизда амал қилишга бошлашимиз, муборак Рамазон ойдан тўла фойдаланишга ўрганишимиз лозим. Рамазони шариф кунларини рўзадор, тунларини бедор бўлиб, ибодат ила ўтказишимиз керак. Қадр кечаси ҳам беҳуда ўтмаслиги лозим.

1195- عَنْ النَّضْرِ بْنِ شَيْبَانَ ¹/₁₀₀ قَالَ: قُلْتُ لِأَيِّ سَلَمَةٍ بَيْنَ

عَبْدِ الرَّحْمَنِ حَدَّثَنِي بِشَيْءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ أَبِيكَ سَمِعَهُ أَبُوكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ

” لَيْسَ بَيْنَ أَيْبِكَ وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ ” أَحَدٌ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ قِيَالٌ:
 نَعَمْ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ” إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَرَضَ
 صِيَامَ رَمَضِيَّانَ عَلَيْكُمْ وَسَيَنْتُ لَكُمْ قِيَامُهُ فَمِنْ صِيَامِهِ وَقِيَامُهُ إِيمَانًا
 وَاحْتِسَابًا خَرَجَ مِنْ دُنُوبِهِ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَأَحْمَدُ.

1195. Назр ибн Шайбон раҳматуллоҳи алайҳидан ривоят қилинади:

«Абу Салама ибн Абдуррахмонга:

«Менга сен отангдан, отанг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитган Рамазон ойи ҳақидаги нарсани гапириб бер. Ўшанда отанг билан Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ораларида ҳеч ким йўқ экан», дедим.

«Ҳа, отам менга «Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, Аллоҳ сизларга Рамазон рўзасини фарз қилди. Мен эса, сизларга унинг қиёмини суннат қилдим. Ким иймонла, савоб умидида унинг рўзасини тутса ва (кечаларини) бедор ўтказса, гуноҳларидан онасидан янги туғилгандек бўлиб чиқур», дедилар», деди».

Насайи ва Аҳмад ривоят қилганлар.

Шарҳ: Аввало, ҳадис ровийи Назр ибн Шайбон раҳматуллоҳи алайҳи билан танишиб олайлик:

Назр ибн Шайбон Худдоний ал-Басрий. ҳадисларни Абу Салама ибн Абдуррахмон ибн Авф ва оталаридан ривоят қиладилар. Бу ҳадислар рўзанинг фазли тўғрисидадир.

Бу зотдан Қосим ибн Фазл Худдоний, Наср ибн Али ал-Жаҳзамий, Абу Ақл ад-Даврақийлар ривоят қилишади.

Назр ибн Шайбон раҳматуллоҳи алайҳи Абу Салама ибн Абдурраҳмон розияллоҳу анҳунинг отасига Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Рамазон ойи ҳақида муҳим ҳадис айтганларини билиб юрар эдилар. Шунинг учун Абу Салама розияллоҳу анҳуни кўришлари билан ўша ҳадисни сўрадилар.

Ушбу ҳадисдан салафи солиҳларимиз илмга, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан содир бўлган ҳар бир ҳадисга қанчалар эътибор билан қараганликларини кўриб турибмиз. Ул азизларимиз ҳар бир қулай фурсатдан илм йўлида унумли фойдаланишга ҳаракат қилганлар. Биз ҳам улардан ўрнак олишимиз лозим.

Ҳадисдан оладиган бошқа фойдаларимиз:

1. Рамазон ойи рўзасини тутиш Аллоҳ томонидан фарз қилинган ибодат экани.

2. Рамазон кечаларини бедорликда ибодат ила ўтказиш Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам жорий қилган суннат экани.

3. Ким иймон ила, савоб умидида Рамазон кунларини рўза тутиб, тунларини бедорликда ибодат қилиб ўтказса, гуноҳлари мағфират қилиниши.

Шундай бўлгач бу ҳадисга амал қилишимиз керак. Рамазон рўзасини қолдирмай тутиб, кечаларни қоим ҳолда ибодат ила ўтказиб, гуноҳлар мағфират қилинишига эришишимиз лозим.

الباب الثاني في فضائل الصوم

И К К И Н Ч И Б О Б РЎЗАНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ ҲАҚИДА

1196- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ عَيْنِ النَّبِيِّ " يَقُولُ: قَالِ اللَّهُ -
تَعَالَى: كُلُّ عَمَلٍ ابْنِ آدَمَ لَهُ إِلَّا الصَّيَّامَ فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ
وَالصَّيَّامُ جُنَّةٌ وَإِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ أَحَدِكُمْ فَلَا يَزُفُتْ وَلَا يَصْبَحُ فَإِنْ
سَابَّهُ أَحَدٌ أَوْ قَاتَلَهُ فَلْيُقْبَلْ إِلَيَّ أَمْرُؤُ صَبَائِمٍ وَاللَّيْذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ
لَخُلُوفٌ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمَسْبُوكِ لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ
يَفْرَحُهُمَا إِذَا أَفْطَرَ فَرِحَ وَإِذَا لَقِيَ رَبَّهُ فَرِحَ بِصَوْمِهِ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ. وَفِي
رِوَايَةٍ: كُلُّ عَمَلٍ ابْنِ آدَمَ يُضَاعَفُ الْحَسَنَةُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةٍ
ضِعْفٍ. قَالِ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا الصَّيَّومَ فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ يَدْعُ
شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ مِنْ أَجْلِي.

1196. Абу ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ таоло Одам боласининг ҳамма амали ўзи учун, фақат рўза Мен учундир ва унинг мукофотини Мен - Ўзим берурман, деди. Рўза сақловчидир. Қачон қайси бирингиз рўзадор бўлса, фахшдан гапирмасин ва бақир-чақир қилмасин. Агар бирортаси у билан сўқишмоқчи ёки уришмоқчи бўлса, мен рўзадорман, десин. Муҳаммаднинг жони қўлида бўлган зот ила қасамки, албатта, рўзадор оғзининг ҳиди Аллоҳнинг наздида мушкнинг ҳидидан хушбўйроқдир. Рўзадорга икки хурсандлик бордир. У иккисини ҳам яшагай. Қачон ифтор қилса, хурсанд бўлгай ва қачон Роббисига мулоқот бўлганда, рўзаси ила хурсанд бўлгай», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Бошқа бир ривоятда:

«Одам боласининг ҳамма амали (савоби) кўпайтириб берилур. Бир яхшиликка унинг ўн мислидан то етти юз баробаригача. Аллоҳ азза ва жалла: «Магар рўза Мен учундир. Унинг мукофотини Мен берурман. У (Одам боласи) шахвати ва таомини Мен учун тарк қилур», деди» дейилган.

Шарҳ: Бу ривоятда ҳадиси қудсий билан ҳадиси шариф аралаш ҳолда келмоқда.

Аллоҳ таоло номидан айтилган сўзлар ҳадиси қудсий ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг номларидан айтилгани ҳадиси шарифдир.

Аввало, ҳадиси қудсий келмоқда:

«Аллоҳ таоло Одам боласининг ҳамма амали ўзи учун, фақат рўза Мен учундир ва унинг мукофотини Мен – Ўзим берурман», деди».

Демак, инсоннинг рўзадан бошқа ҳамма қилган амали ўзи учун бўлади. Фақатгина тутган рўзаси Аллоҳ учундир. Буни қандоқ тушуниш мумкин? Жавоби қўйидагича:

Рўзадан бошқа ҳамма амалларда амал қилгувчи хоҳласа ҳам, хоҳламаса ҳам бир оз хўжакўрсинлик, ўзгаларнинг ҳаваси, мақтови, обрў-эътибор пайдо бўлади.

Мисол учун, намоз ўқиган одам таҳорат қилганида, намозга жой танлаганида ва ниҳоят намоз ўқиётганида бошқалар кўради. Бу одам намоз учун таҳорат қилмоқда, бу одам намоз учун жой танламоқда, бу одам намоз ўқимоқда, яхши одам экан, деган фикр хаёлидан ўтиб, унга ҳурмат-эътибор билан қарайди.

Шунга ўхшаб, закот берганида ҳар қанча яширса ҳам ҳеч бўлмаганда закотни олган киши билиб, ҳаққига дуо қилади.

Ҳажга борганида эса, умуман, шов-шув бўлиб кетади. Қайтганидан сўнг гуруҳ-гуруҳ кишилар зиёратига келади.

«ҳожи ака» ёки «ҳожи она» деган ном билан чақиради.

Рўзада эса, бу нарсаларнинг бирортаси йўқ, кечаси ҳеч ким кўрмайдиган вақтда сахарлик қилади. Кундузи эса ҳамма баробар юраверади. Ифтор вақти кираётганда ҳам, ҳеч кимсиз ёлғиз ўзи қолганида ҳам рўзадор Аллоҳ таоло кўриб турганини ҳис қилиб, оғзини очиб юбормайди. Ана шуларнинг ҳаммаси рўза Аллоҳ учун тутилишининг белгисидир.

Шунинг учун ҳам ёлғиз Аллоҳ учун бўлган ибодатнинг мукофотини Аллоҳ таоло Ўзи билиб беришга ваъда қилмоқда. Бу ҳақиқатни яна ҳам тўлиқ тушуниб олишимизга бошқа бир ривоятдан келтирилган қўшимча ёрдам беради.

«Одам боласининг ҳамма амали (савоби) кўпайтириб берилур. Бир яхшиликка унинг ўн мислидан то етти юз баробаригача. Аллоҳ азза ва жалла: «Магар рўза Мен учундир. Унинг мукофотини Мен берурман. У(одам боласи) шахвати ва таомини мен учун тарк қилур», деди».

Демак, рўзадан ўзга амалларнинг савоби қай миқдорда кўпайтириб берилиши белгили. Бир савоб бериладиган амалнинг савоби ўн мартадан то етти юз мартагача кўпайтирилиши мумкин. Аммо ундан ортиқ бўлмаслиги ҳам мумкин.

Шу билан бирга, рўза учун бериладиган савобнинг кўпайиши шунчаларки, уни Аллоҳ таолодан бошқа ҳеч ким билмайди, идрок ҳам қила олмайди. Рўзадорнинг амали бунчалар юқори баҳоланишининг сабаби у фақат Аллоҳ таоло учун таоми ва шахватини тарк қилиб, рўза тутганидандир.

Ушбу ривоятнинг ҳадис қисмида эса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам рўзанинг фазилатлари ҳақида ва рўзадор ўзини қандай тутиши лозимлиги тўғрисида сўз юритадилар.

1. «Рўза сақловчидир».

Рўзанинг сақловчилиги умумийдир. У рўзадорни турли ёмон ишлардан, гуноҳлардан, касалликлардан, ахлоқсизликлардан сақлайди, энг муҳими, дўзахга тушишдан сақлайди.

2. «Қачон қайси бирингиз рўзадор бўлса, фахшдан гапирмасин ва бақир-чақир қилмасин».

Фахш, уятсиз сўзларни гапириш мусулмон одамга мутлақо тўғри келмайди. Шунингдек, бақир-чақир қилиш ҳам. Мусулмон рўзадор бўлганида унинг обрў-эътибори яна ҳам ошади. Унинг рўза ила берк оғзидан ҳеч бир беҳуда, номаъқул сўз чиқмаслиги керак. Айниқса, фахш сўзлар, сўкиш, ғазаб ила содир бўладиган бақир-чақирлар умуман, чиқмаслиги керак. Агар рўзадорнинг ихтиёридан ташқари, бошқа бировлар уни бақир-чақирга мажбур қилса ҳам, ундан сақланиб қолиш йўли бор.

3. «Агар бирортаси у билан сўкишмоқчи ёки уришмоқчи бўлса, мен рўзадорман, десин».

Шу орқали ўзининг сўкишиши ва уришиши мумкин эмаслигини ўзига ҳам, ўзгага ҳам эслатсин. Рўзанинг хурматидан сўкишни ва уришишни тарк қилсин. Бу нақадар юксак одоб! Бу нақадар олижаноблик!

Дарҳақиқат, Аллоҳга ибодат қилиш учун, Аллоҳнинг фарз қилган рўзасини тутиш учун беркитилган оғиздан фахш сўзлар, сўкишлар, бақир-чақирлар чиқиши ҳеч тўғри эмас. Бундай оғиздан доимо яхши, гўзал ва фойдали сўзлар чиқиши керак.

4. «Муҳаммаднинг жони қўлида бўлган зот ила қасамки, албатта, рўзадор оғзининг ҳиди Аллоҳнинг наздида мушкнинг ҳидидан хушбўйроқдир».

Маълумки, овқат егандан сўнг маълум вақт ўтиб, таом хазм бўлиш жараёнида оғиздан хид чиқади. Одатда ўша хид мактовга сазовор хид эмас. Аммо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам рўзадорнинг оғзидан

чикадиган, арабчада «халуф» деб номланадиган ўша хид Аллоҳнинг хузурида мушку анбарнинг ҳидидан ҳам афзал эканини қасам ила таъкидламоқдалар. Бу рўзанинг фазли қанчалар улуг эканини кўрсатади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу сўзларини фуқаҳоларимиз яхши ўрганиб, рўзадор киши пешиндан кейин мисвок қилмаслиги керак, мабодо у мисвок қилиб оғзини тозаласа, ўша мушку анбардан кўра хушбўй ҳид кетиб қолади, деганлар.

Рўзанинг фазилатлари шу билан тамом бўлиб қолмайди. Яна давом этаверади.

5. «Рўзадорга икки хурсандлик бордир. У иккисини ҳам яшагай».

1. Қачон ифтор қилса, хурсанд бўлгай.

2. Қачон Роббиси ила мулоқотга юзланганда, рўзасидан хурсанд бўлгай.

Демак, мазкур икки хурсандлик фақат рўза тутган кишилар учунгина бўлади. Бу ҳам рўзанинг буюк фазилатларидандир.

Дарҳақиқат, кун бўйи рўза тутиб, вақти келганида ифтор қилган инсон ўта хурсанд бўлади. Аллоҳ амр қилган ибодатни адо этганидан, ҳадсиз-ҳисобсиз савобларга эга бўлганидан, охиратиға замин тайёрлаганидан хурсанд бўлади. Очлик, ташналикдан сўнг ҳалол таомға етишганидан хурсанд бўлади. Бундай хурсандлик, албатта, фақат рўза тутган кишигагина насиб этади. Охиратда эса, Аллоҳ ила мулоқот бўлганда тутган рўзаси учун жаннатга киритилганидан хурсанд бўлади. Рўза тутмаганлиги учун дўзахға тушиши вожиб кишилар қандай ҳам хурсанд бўлсинлар?!

Демак, ҳаётимизда ушбу ҳадиси шарифға ҳеч оғишмай амал қилмоқ лозим. Токи Роббимиз бизга фарз қилган рўзани беҳато тутайлик. Рўзадор кишининг одоблари ила одобланайлик. Ана шунда ҳадисда ваъда қилинган

мартабаларга сазовор бўлурмиз, иншааллоҳ.

1197- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ **”** قِيلَ: إِذَا جَاءَ رَمَضِيَانُ فَتُحِتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ وَصُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ إِلَّا أَبَا دَاوُدَ. وَلَفِظُ التَّزْمِيدِ: إِذَا كَانَ أَوَّلُ لَيْلَةٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضِيَانِ صُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ وَمَرَدَةُ الْجَنِّ وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ فَلَيْمَ يُفْتَحَ مِنْهَا بَابٌ وَفُتِّحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ فَلَيْمَ يُعْلَقَ مِنْهَا بَابٌ وَيُنَادِي مُنَادٍ: يَا بَاغِيَ الْخَيْرِ أَقْبِلْ وَيَا بَاغِيَ الشَّرِّ أَقْصِرْ وَلِلَّهِ عِتْقَاءُ مِنَ النَّارِ وَذَلِكَ كَيْلُ لَيْلَةٍ.

1197. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон Рамазон келса, жаннат эшиклари очилур, дўзах эшиклари ёпилур ва шайтонлар кишанланур», дедилар».

Бешовларидан фақат Абу Довуд ривоят қилмаган.

Термизийнинг лафзида:

«Қачон Рамазон ойининг аввалги кечаси бўлса, шайтонлар ва ўзбошимча жинлар кишанланур. Дўзахнинг эшиклари ёпилур. Улардан бирор эшик очилмас. Жаннатнинг эшиклари очилур. Улардан бирор эшик ёпилмас. Бир нидо қилгувчи:

«Эй яхшилиқ истовчи, келиб қол! Эй ёмонлик истовчи, бас қил!» деб нидо қилур. Аллоҳнинг дўзахдан озод қилинган(банда)лари бўлур. ҳар кеча шундоқ бўлур», дейилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда зикр қилинган ҳолатлар ҳам рўзанинг фазилатлари қанчалар улуғ эканини кўрсатиб

турибди. Келинг, улар билан бир-бир танишиб чиқайлик:
«Қачон Рамазон келса:

1. «Жаннат эшиклари очилур».

Термизийнинг ривоятларидаги қўшимчада келганидек, ўша эшиклардан бирортаси ҳам ёпилмас.

Демак, Рамазон ойида рўзадор ҳолида вафот этганлар жаннати бўлурлар. Шу билан бирга, ўша ойда жаннатга кириш учун асқотадиган савоб амаллар кўп қилинур. Жаннатнинг барча эшиклари очилиши Рамазон ойида ер юзига Аллоҳнинг раҳмати кўп нозил бўлишига ҳам ишорадир.

2. «Дўзахнинг эшиклари ёпилур».

У эшиклардан бирортаси очилмас. Шунинг учун ҳам Рамазонда вафот этган осийларни дўзахга киритиш ҳам Рамазон ичи кечга сурилиб туради. Рўза тутган бандалар дўзахга тушишга сабаб бўладиган ишларни қилмайдилар.

3. «Шайтонлар кишанланур».

Улар бирор кишига иғво ҳам қилмайди, озор ҳам бермайдилар. Бу ишларнинг ҳаммаси Рамазони шарифнинг ҳурматидан бўлади.

Имом Термизийнинг ривоятларида келган «ўзбошимча жинлар» ҳам кишанланиши ҳақидаги қўшимчадан жин бошқа, шайтон бошқа эканлиги тушунилади. Шунингдек, жинларнинг ичида ўзбошимчалари бўлиб, кишиларга озор етказиши мумкинлиги англанади.

Имом Термизийнинг лафзларидан Рамазони шарифнинг қўшимча фазилатлари ҳам тушунилади.

4. «Бир нидо қилгувчи: «Эй яхшилик истовчи, келиб қол! Эй ёмонлик истовчи, бас қил!» деб нидо қилур».

Демак, Рамазони шарифда яхшиликка тарғиб ва бериладиган савоб яна ҳам кўпайтирилади. Ёмонликдан қайтариш ва унинг олдини олиш яна ҳам кучайтирилади.

5. «Аллоҳнинг дўзахдан озод қилинган (банда)лари

бўлур».

Яъни, аввалдан дўзахга тушишга лойиқ бўлиб қолган бандалардан баъзилари Рамазони шариф туфайли Аллоҳ томонидан кечирилиб, дўзахдан озод қилинурлар. Бу ҳам Рамазон ҳурматида бўлади.

Демак, Рамазони шариф ҳар бир банда учун улкан савоблар топиб қолиш, дўзахдан озод бўлиб олиш учун жуда ҳам қулай фурсат. Бу фурсатдан ҳар бир ўзини билган инсон унумли фойдаланиб қолиши керак. Бунинг учун эса, у муборак ойнинг рўзасини ихлос билан тутиб, ҳар бир дақиқасини ғанимат билиб, кўпроқ ибодат ва яхши ишлар қилиб қолиши керак.

1198- وَعَنْهُ عَيْنُ النَّبِيِّ " " قِيَالَ: مِنْ صِيَامِ رَمَضَانَ إِيمَانًا

وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. رَوَاهُ الْخُمَيْسِيُّ وَأَحْمَدُ وَزَادَ: وَمَا تَأَخَّرَ.

1198. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Рамазон рўзасини иймон ила савоб умидида тутса, унинг ўтган гуноҳлари мағфират қилинур», дедилар».

Бешовлари ва Аҳмад ривоят қилган. У киши

«ва қолганлари ҳам»ни зиёда қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда рўзанинг нақадар улкан ибодат эканлиги, унинг қадри нақадар улуғлиги очиқ-ойдин баён қилинмоқда. Шу билан бирга, рўзани иймон, ихлос билан, фақат Аллоҳнинг Ўзидан савоб умид қилган ҳолда тутиш зарурлиги таъкидланмоқда. Банданинг ўтгану қолган гуноҳларининг мағфират қилиниши Аллоҳнинг улуғ марҳаматидир. Бу марҳаматга эса, банда Рамазон

рўзасини тутибгина эришиши мумкин.

Албатта, мусулмонлар бу ҳақиқатни яхши тушунган ҳолда Рамазондан унумли фойдаланиб қолишга ҳаракат қилурлар.

1199- عَيْنُ سَهْلٍ 100 عَيْنِ النَّجْدِ " قَالَ: إِنَّ فِي الْجَنَّةِ أَبَا يُقَالُ لَهُ الرَّيَّانُ يَدْخُلُ مِنْهُ الصَّائِمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَدْخُلُ مَعَهُمْ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ يُقَالُ أَيْنَ الصَّائِمُونَ فَيَدْخُلُونَ مِنْهُ فَإِذَا دَخِلَ آخِرُهُمْ أُغْلِقَ فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ أَحَدٌ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالنَّسَائِيُّ.

1199. Саҳл розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Жаннатнинг бир эшиги бўлиб, Райён, деб номланур. Қиёмат куни рўзадорлар ундан кирурлар, улардан бошқа бирортаси кирмас.

«Рўзадор қаерда?» деюрлар. Улар ундан кирурлар. Қачон уларнинг охиргиси кирса, у бекитилур. Ундан бошқа ҳеч ким кирмас», дедилар».

Икки Шайх ва Насаий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда охиратда рўза ибодатининг фазли бошқа ибодатлардан кўра қанчалик улуғ бўлиши баён қилинмоқда.

Қиёмат куни рўзадорлар жаннатга киришлари учун алоҳида «Райён» исмли эшик очилади экан. Ўша эшикда «Рўзадорлар қани?!» деб чақириб юриб, улар жаннатга киритилади экан. Рўзадорларнинг ҳаммалари кириб бўлганларидан кейин бошқа ҳеч ким киритилмай, у эшик бекитиб қўйилар экан. Рўзадорларга алоҳида ҳурмат кўрсатилиб, алоҳида эшик очилиб, алоҳида киритилар экан.

Бу ҳозирги кунда ҳамма киришни хоҳлаган жойларга маълум сабабларга кўра, баъзи кишиларга имтиёз бериб, алоҳида эшикдан киритилганга ўхшайди.

Қиёмат кунини ҳамма жаннатга тезроқ киришга уриниб турган бир пайтда рўзадорларга имтиёз берилиб, «Райён» номли махсус эшикдан киритилишлари ҳаммамиз бу дунёда рўзадорлардан бўлиб, ўша эшикдан ҳурмат билан жаннатга кириш бахтига эришиш учун астойдил ҳаракат қилмоғимиз кераклигини билдиради. Илоҳим, ҳаммамизни ўшалар жумласидан қилсин!

1200- عَنْ حَدِيثِ 100 قَالَ: قَالَ عُمَرُ: مَنْ يَحْفِظُ حَدِيثَ النَّبِيِّ " فِي الْفِتْنَةِ قَالَ حَدِيثُهُ: أَنَا سَمِعْتُهُ يَقُولُ: فِتْنَةُ الرَّجُلِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَجَارِهِ تُكْفَرُهَا الصَّيْلَةُ وَالصَّيَّامُ وَالصَّدَقَةُ قَالَ: لَيْسَ أَسْأَلُ عَنْ ذِهِ إِنَّمَا أَسْأَلُ عَنِ الَّتِي تَمُوجُ كَمَا يَمُوجُ الْبَحْرُ قَالَ: وَإِنَّ دُونَ ذَلِكَ بَابًا مُغْلَقًا قَالَ: فَيُفْتَحُ أَوْ يُكْسَرُ قَالَ: يُكْسَرُ قَالَ: ذَلِكَ أَجْدَرُ أَنْ لَا يُغْلَقَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَقُلْنَا لِمَسْرُوقٍ: سَلَهُ أَكْيَانَ عُمَرُ يَعْلَمُ مِنْ الْبَابِ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: نَعَمْ كَمَا يَعْلَمُ أَنَّ دُونَ عَدِ اللَّيْلَةِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

1200. ҳузайфа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Умар:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг фитна ҳақидаги ҳадисларини ким ёддан билади?!» деди.

Ҳузайфа:

«Мен у зотнинг: «Кишининг аҳлидаги, молидаги ва

қўшнисидаги фитнасини намоз, рўза ва садақа ювиб юборади», деганларини эшитганман», деди.

«Мен бу ҳақда сўраётганим йўқ. Мен денгиз мавжидек мавжланадиган (фитна) ҳақида сўраяпман», деди Умар.

«Унинг қаршисида ёпилган эшик бор», деди у.

«Ул очилурми, синдирилурми?»

«Синдирилур».

«Ундок бўлса, қиёмат кунигача ёпилмас экан-да».

Биз Масрукга:

«Ундан сўра-чи, Умар эшик ким эканлигини билар эканми?», дедик. У сўради. хузайфа:

«ҳа, эртадан олдин кечаси бўлишини билгандек билар эди», деди».

Икки Шайх ва Термизий ривоят қилганлар.

Шарҳ: «Фитна» сўзи луғатда «синов» ва ўзимиз тушунадигандек, ёмонлик маъносини ҳам англатади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам келажакда мусулмонлар ичидан фитна чиқиб, урушлар, келишмовчиликлар ва нохушликлар бўлиши ҳақида баъзи ҳадисларни айтган эдилар. ҳазрати Умар ҳам бу нарсадан хабардор эдилар. Шу билан бирга, мазкур фитна менинг вақтимда чиқмасмикан, унга мен аралашиб қолмасмиканман, деган ҳаёл билан юрар эдилар. Шунинг учун ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мазкур фитна ҳақидаги ҳадисларини яхши билган кишилардан сўраб-суриштирар эдилар. Кунлардан бир кун мана шу ривоятда зикр қилинган ҳодиса бўлиб ўтди.

«Умар:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг фитна ҳақидаги ҳадисларини ким ёддан билади?» деди.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг бу саволларига жавобан хузайфа розияллоҳу анҳу:

«Мен У зотнинг: «Кишининг аҳлидаги, молидаги ва

қўшнисидаги фитнасини намоз, рўза ва садақа ювиб юборади», деганларини эшитганман», деди.

Кўриниб турибдики, ҳузайфа розияллоҳу анҳу фитнадан кичик маънодаги фитна, синов ва бир хил нарсаларга чалғиб ибодатда камчиликка йўл қўйиш маъносини тушунганлар. Шунинг учун ҳам молу дунё, аҳли аёл ва кўни-қўшни туфайли содир бўлган гуноҳларни намоз, рўза ва садақа ювиб юбориши ҳақидаги ҳадисни айтдилар. Бу ҳадис шу бобда келтирилишидан мақсад ҳам шу. Рўза аҳли аёл, молу дунё ва кўни-қўшни фитнаси туфайли содир бўлган гуноҳларни ювиб ташлаши учун ҳам уни ихлос билан тутиш керак.

Ҳадиснинг давомидан кўриниб турибдики, ҳазрати Умар ўз навбатида катта фитнани, мусулмонлар орасида чиқадиган келишмовчиликлар, уриш-жанжаллар ва жанглар фитнаси ҳақида сўраган эдилар.

Шунинг учун ҳам ҳузайфа розияллоҳу анҳунинг гапларидан кейин:

«Мен бу ҳақида сўраётганим йўқ. Мен денгиз мавжидек мавжланадиган (фитна) ҳақида сўраяпман», дедилар.

Мусулмонлар орасида чиқадиган фитнани денгиз мавжидек мавж уришини Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам айтган эдилар. ҳазрати Умар ҳузайфа розияллоҳу анҳуга ўша васфни эслатдилар. ҳузайфа розияллоҳу анҳу у ҳадисни ҳам яхши билар эдилар. У киши ҳазрати Умар нима учун у фитна ҳақида сўраётганларини ҳам тушуниб етдилар. Шунинг учун у кишини тинчлантириб;

«Унинг қаршисида ёпилган эшик бор», деди.

Яъни, эй Умар, ўша денгиз мавжидек мавж урадиган фитнага мен аралашиб қоламанми, деб кўркмагин, у билан сенинг орангда ёпиқ эшик бор, деганлари эди. Бу эшик ким эканлигини ҳадиснинг давомидаги;

«Умар эшик ким эканлигини билар эканми?» деган жумладан ҳам билиб оламиз. Шунинг учун ҳам ҳазрати Умарнинг ҳузайфа розияллоху анҳуга:

«Ул очилурми, синдирилурми?» деб берган саволларининг маъноси - ўша ёпилган эшик бўлган шахс ўзи вафот этадими ёки бошқалар томонидан ўлдириладими, дегани эди.

Бу саволга ҳузайфа розияллоху анҳу **«синдирилур»**, дедилар. Яъни ўша фитнага эшик бўладиган шахс ўлдирилади, дегани эди.

Ҳазрати Умар тушуниб етдилар ва:

«Ундок бўлса, қиёмат кунигача ёпилмас экан-да», дедилар.

Ҳақиқатда ҳам шундок бўлиб чикди. ҳазрати Умар даврларида ҳеч қандай фитна чикмади. У кишидан кейин ҳазрати Усмон розияллоху анҳу халифа бўлдилар. У зотнинг хилофатлари охирида фитна чикди. Фитначилар у кишини ўлдирдилар ва шу туфайли мусулмонлар орасида фитна денгиз мавжидек мавжланди. Қанчадан-қанча буюк саҳобийлар, улуғ мусулмонларнинг қонлари тўкилди. Турли-туман фирқалар, гуруҳлар юзага чикди. Ўша фитнанинг асари ҳозиргача Исломга, мусулмонларга зарар етказиб келмоқда. Мусулмонлар ўзларининг бир минг беш юз йиллик тарихларида ҳеч қачон ташки душмандан мағлуб бўлмаганлар. Доимо ўз ичларидан чикқан фитна туфайли мағлуб бўлганлар.

Ушбу ҳадисни ҳузайфа розияллоху анҳудан эшитиб ўтирган кишилар фитнага эшик бўлиб турган одам кимлигини ҳазрати Умар билармидилар-йўқми, деган хаёлга бордилар ва машҳур тобеинлардан Масрук розияллоху анҳуга бу ҳақда ҳузайфа розияллоху анҳудан сўрашни таклиф қилдилар. Улар бу ҳақда:

«Биз Масрукга: «Ундан сўра-чи, Умар эшик ким эканини билар эканми?» дедик», дейдилар.

Масрук хузайфа розияллоҳу анҳудан буни сўради. хузайфа розияллоҳу анҳу бу саволга жавоб бериб:

«Ҳа, эртадан олдин кечаси бўлишини билгандек билар эди», деди.

Демак, ҳазрати Умарнинг ўзлари билиб туриб яна сўрашларидан мақсадлари бошқаларни ҳам хабардор қилиш ва бу масалани яна ҳам таъкидлаб олиш экан.

1201- عَنْ جَابِرٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: أَرَأَيْتَ إِذَا صَلَّيْتُ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوبَاتِ وَصُمْتُ رَمَضَانَ وَأَحْلَلْتُ الْحَلَالَ وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ وَلَمْ أَزِدْ عَلَى ذَلِكَ شَيْئًا أَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَبَالَ: نَعَمْ قَالَ: وَاللَّهِ لَا أَزِيدُ عَلَى ذَلِكَ شَيْئًا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

1201. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят:

«Бир одам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Айтинг-чи, қачонки фарз намозларни ўқисам, Рамазон (рўзаси)ни тутсам, ҳалолни ҳалол, ҳаромни ҳаром, деб билсам ва бунга ҳеч нарсани зиёда қилмасам ҳам жаннатга қираманми?» деди. У зот:

«Ҳа», дедилар.

«Аллоҳга қасамки, ана шунга ҳеч нарсани зиёда қилмайман», деди».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Бу маънодаги бошқа ривоятлар ҳам бўлиб, уларда калимаи шаҳодат, закот ва бошқалар ҳам зикр этилган. Албатта, мазкур фарзлар банданинг жаннатга киришини таъминловчи амаллардир. Энди бу ривоятда зикр қилинган нарсаларни бирма-бир кўриб чиқайлик:

1. «Қачонки фарз намозларни ўқисам».

Демак, фарз намозларини ўз вақтида ўқиб бориш банданинг жаннатга киришига сабаб бўладиган амаллардан биридир.

Фарз намозини ўқимайдиган ёки чала ўқийдиганлар бу фазлга эришишни умид қилмасалар ҳам бўлаверади.

2. «Рамазон (рўзаси)ни тутсам».

Муборак Рамазони шариф ойининг рўзасини ихлос билан тутмоқлик ҳам банданинг жаннатга киришига омил бўладиган ибодатдир.

Ушбу ҳадиси шарифни бу бобда келтиришдан муродимиз ҳам шу. Рўза тутиш қанчалик фазлга эга эканини шундан ҳам билаверинг.

3. «Ҳалолни ҳалол, ҳаромни ҳаром деб билсам».

Демак, жаннатга киришни хоҳлаган банда Аллоҳ таоло ҳалол қилган нарсани ҳалол, деб билиши, ҳаром қилган нарсани ҳаром, деб билиши ва унга амал қилиши керак. Бу ҳам худди намоз ўқиш ва рўза тутиш каби муҳим.

Ҳадисда зикр этилган «**бунга ҳеч нарсани зиёда қилмасам ҳам жаннатга қираманми?**» деган жумладан намоз ўқиб, рўза тутиб, ҳалолни ҳалол билиб, ҳаромни ҳаром санаб юрган одам иймон келтирмаса ҳам, бошқа ибодатларни инкор қилса ёки адо қилмаса ҳам жаннатга қираверар экан, деган фикр чиқмаслиги керак.

Бу бобдаги ҳадисларни жамлаб ўрганиб, таққослаб кўриб, хулоса чиқарган маъқул. Ислом динида собит бўлган эътиқод ва ибодатларни тўлиқ, адо этган кишигина ҳақиқий мусулмон бўлади ва жаннатдан жой олади. Бу ҳақиқат Қуръони каримнинг кўплаб оятларида ва ҳадиси шарифларда очиқ-ойдин баён этилган.

1202- عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي

سَفَرٍ فَأَصْبَحْتُ يَوْمًا قَرِيبًا مِنْهُ وَخِجْنٌ نَسِيرٌ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ-

أَخْبَرَنِي بِعَمَلٍ يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ وَيُبَاعِدُنِي عَنِ النَّارِ قَالَ: لَقَدْ سَأَلْتَنِي عَنْ عَظِيمٍ وَإِنَّهُ لَيْسَ بِشَيْءٍ عَلَى مَنْ يَسِّرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ: تَعْبُدُ اللَّهَ - وَلَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ وَتَصُومُ رَمَضَانَ وَتَحُجُّ الْبَيْتَ ثُمَّ قَالَ: أَلَا أَذُنُكَ عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ الصَّوْمُ جُنَّةٌ وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْحَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ وَصِيْلَةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ شَتَاؤُ الصَّالِحِينَ قَال: ثُمَّ تَلَا - تَتَجَاوَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ - حَتَّى بَلَغَ - يَعْمَلُونَ - ثُمَّ قَال: أَلَا أُخْبِرُكَ بِرَأْسِ الْأَمِيرِ وَعَمِيْدِهِ وَذُرْوَةِ سِنَامِهِ قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَال: رَأْسُ الْأَمِيرِ الْإِسْلَامُ وَعَمِيْدُهُ الصَّيْلَةُ وَذُرْوَةُ سِنَامِهِ الْجِهَادُ ثُمَّ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكَ بِمَلَكَ ذَلِكَ كُلِّهِ قُلْتُ بَلَى يَا نَبِيَّ اللَّهِ فَأَخَذَ بِلِسَانِهِ وَقَالَ: كُفَّ عَلَيْكَ هَذَا فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ وَإِنَّا لَمُؤَاخِدُونَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ فَقَال: تَكَلَّمْتُكَ أُمِّيكَ يَا مُعَاذُ وَهَلْ يَكُفُّ النَّاسَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ أَوْ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ إِلَّا حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ فِي الْإِيمَانِ وَصَحَّحَهُ.

1202. Муоз ибн Жабал розияллоху анхудан ривоят:

«Расулulloх соллalloху алайхи васаллам билан сафарга чиққан эдим. Кетиб бораётганимизда у зотга яқинлашиб:

«Эй Аллохнинг Расули, менга, мени жаннатга киритадиган ва дўзахдан узоқлаштирадиган амалнинг хабарини беринг», дедим.

«Батаҳқиқ, буюк нарсани сўрадинг. Зотан, у Аллох

муяссар қилган кимса учун жуда ҳам осондир. Аллоҳга ибодат қилурсан. Унга ҳеч нарсани ширк келтирмассан ҳамда намозни қоим қилурсан. Закотни адо қилурсан. Рамазон (рўзаси)ни тутурсан. Байтни ҳаж қилурсан», дедилар. Сўнгра: «Сени яхшилик эшикларига далолат қилиб қўяйми? Рўза сақловчидир. Садақа худди сув оловни ўчиргандек, хатоларни ўчиради. Кишининг кечаси ўқиган намози солиҳларнинг шиоридир», дедилар ва «Ёнбошлари ётар жойларидан жафода бўлурлар» оятини тиловат қилдилар. Сўнгра эса:

«Сенга ишнинг боши, умуртқа поғонаси ва ўрқачининг чўққиси ҳақида хабар берайми?» дедилар.

«Оре, эй Аллоҳнинг Расули», дедим.

«Ишнинг боши Исломдир. Унинг умуртқа поғонаси намоздир. Ўрқачининг чўққиси эса, жиҳоддир», дедилар. Сўнгра эса:

«Сенга ўшаларнинг ҳаммасига молик бўлган нарсанинг хабарини берайми?» дедилар. Мен:

«Оре, эй Аллоҳнинг Пайғамбари», дедим.

Шунда у зот тилларини тутдилар ва: «Мана буни тийгин!» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Пайғамбари, биз гапирган нарсамиз учун, албатта, (иқобга) олинамизми?» дедим.

«Онанг азангни тутсин, эй Муоз. Одамларни тилларининг маҳсули дўзахга юзтубан (ёки тумшуклари ила) туширмаса, нима туширар эди!» дедилар».

Имом Термизий «Иймон» бобида ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисда ҳар бир мўмин билиши ва амал қилиши лозим бўлган улкан ишларга далолат бор.

Бу ишларни бирма - бир кўриб чиқишдан олдин саҳобаи киромларнинг, хусусан, Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳунинг солиҳ банда бўлиш учун қанчалар иштиёқманд эканликларини тушуниб етишимиз ва улардан

ўрнак олишимиз керак.

Ҳазрати Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳунинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга бу борада қилган илтимосларига назар солинг:

«Эй Аллоҳнинг Расули, менга, мени жаннатга киритадиган ва дўзахдан узоқлаштирадиган амалнинг хабарини беринг».

Демак, мақсад нима қилиб бўлса ҳам жаннатга кириш эмас. Мақсад - жаннатга дўзахдан узоқлашган ҳолда, унга яқинлашмай туриб кириш.

Бугунги кишилардан баъзилари эса, фалон ишни қилса жаннатга кирар экан, биз ҳам қилганмиз, деб умрида бирор марта ийд намозига бориб қўйгани ёки шунга ўхшаш бир нарсани айтадилар.

Тўғри, ўша қилинган иш учун маълум муддат жаннат мукофоти бўлиши мумкин, аммо тарк қилинган ҳар бир фарз ёки вожиб учун, ўқилмаган ҳар бир ракат намоз, тутилмаган ҳар бир лаҳза рўза, берилмаган ҳар бир тийин закот учун қанчадан-қанча дўзахда ётиш ҳам бор, дейилса, эътибор бермайдилар.

Бу ўта масъулиятсизлик, Аллоҳнинг динини писанд қилмасликдир. Аслида мўмин-мусулмон банда жаннатга элтувчи ҳар бир амални кичик демасдан қилиши, дўзахга элтувчи ҳар бир нарсадан қочиши керак. Чунки жаннатга кириб, дўзахдан узоқлашиб қолиш Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу ҳадиси шарифда айтганларидек, буюк, лекин Аллоҳ муяссар қилганлар учун осон ишдир.

Ана энди бу ҳадисда зикри келган ўта муҳим ишларни бирма-бир кўриб чиқайлик:

I. Инсонни жаннатга киритиб дўзахдан узоқлаштирадиган ишлар:

1. «Аллоҳга ибодат қилурсан. Унга ҳеч нарсани ширк келтирмассан».

Демак, эътиқодда ҳам, амалда ҳам ёлғиз Аллоҳ

таолонинг Ўзигагина ибодат қилиб, У зот эътиқод қил, деган нарсаларига эътиқод қилиб, амрларига бўйсиниб, кўрсатмаси ила Ўзига итоат қилган ҳолда яшаб ўтиш лозимдир.

2. «Намозни қоим қилурсан».

Демак, банданинг дўзахни четлаб, жаннатга кириши учун зарур ва лозим омиллардан бири намозни қоим қилиб, тўқис ўқишидир. Намоз фарз бўлгандан бошлаб, умр охиригача уни бир ракат ҳам қолдирмай ўқишга ҳаракат қилиш ва уни адо этишдир. Намоз ўқимаган одам бу бахтга муяссар бўла олмайди. Шунингдек, ёлғиз ийд ёки жума намозини ўқиб юрганлар ҳам ўзларини намозни қоим қилганлар қаторига қўша олмайдилар.

3. «Закотни адо қилурсан».

Моли нисобга етган мусулмон одам учун закот бермоқ худди иймондек ва намоз ўқишдек фарздир. Закотни инкор қилган одам кофир бўлади, уни эътироф қилиб туриб бермаган одам эса, осий бўлади. Жаҳаннамни четлаб, жаннатга киришни хоҳлаган банда бошқа ибодатлар қатори закотни ҳам адо этиши лозиму лобуддир.

4. «Рамазон (рўзаси)ни тутурсан».

Бандани жаҳаннамни четлаб жаннати наъимга кириши учун зарур бўлган омиллардан бири Аллоҳ таоло фарз қилган Рамазон ойи рўзасини иймон ва ихлос ила тутишдир. Бусиз дўзахни четлаш ҳам, жаннатга кириш ҳам мумкин эмас.

5. «Байтни ҳаж қилурсан».

Байтни ҳаж қилиш қодир бўлганларга умрида бир маротаба фарз эканлиги ҳаммага маълум ва машҳур.

Жаннатга кирмоқчи, жаҳаннам азобидан қутулиб қолмоқчи бўлган ҳар бир банда Ислоннинг беш рукнига оғишмай амал қилмоғи лозим. Ислон Аллоҳ томонидан юборилган мукаммал ва баркамол дин. Мусулмон эса ўша мукаммал динга мукаммал амал қиладиган одамдир.

Нима учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳунинг мени жаннатга киритадиган ва дўзахдан узоқлаштирадиган амалнинг хабарини беринг, деган илтимосига калимаи шаҳодатни айтмоғинг, деб жавоб бермадилар?

Лекин шу билан баробар ким намоз ўқиса, жаннатга киради, ким рўза тутса, жаннатга киради ёки ким закот берса жаннатга киради, ким ҳаж қилса жаннатга киради, деган ҳадислар ҳам бор. ҳатто баъзи ҳадисларда бир мушукни ўлимдан кутқариб қолган аёлнинг жаннатга кириши ҳақида ҳам таъкид келган. Бу бошқа ишларни, ибодатларни қилиш керак эмас, дегани эмас. Балки ўша зикр этилаётган ибодатга кишиларни тарғиб қилишдир.

Одатда инсонлар орасидаги оддий муомалаларда ҳам фалон ишни қилсанг мақсадингга етасан, дейилади. Бу бир ўша иш билан мурод ҳосил бўлади, бошқасини қилма, дегани эмас. Балки мазкур ишнинг аҳамиятини таъкидлаш, холос.

Қолаверса, банда жаннатга киритадиган ва дўзахдан узоқлаштирадиган беш рукн билан ҳам кифояланиб қолмаслиги керак. Шунинг учун ҳам ушбу ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳуга у киши сўрамасалар ҳам бошқа ишларни баён қилиб бермоқдалар.

«Сени яхшилик эшикларига далолат қилиб қўяйми?» демоқдалар.

Демак, мўмин-мусулмон қандай қилиб бўлса ҳам дўзахга тушмаслик, дўзахдан кутулиб қолиш нияти билан эмас, балки ундан кўра юқорироқ даражаларни кўзлаб яшамоғи лозим. Мўмин-мусулмон банда яхшилик эшикларини ахтариб юриши, ундан кириши лозим. Унга раҳм қилиб ҳабиб Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам яхшилик эшикларини ўзлари кўрсатиб бермоқдалар.

II. Мўмин учун яхшилик эшиклари:

1. «Рўза сақловчидир».

Фарз рўза олдин зикр қилингани учун ушбу иборадаги рўзадан нафл рўза кўзда тутилгани ўз-ўзидан равшан. Демак, мўмин-мусулмон банда ўзи учун яхшилик эшигининг очилишини истаса, фақат фарз рўза билан кифояланиб қолмай нафл рўза ҳам тутиши керак.

Чунки рўза сақловчидир.

Чунки Рўза рўзадорни турли ёмон ишлардан ва гап-сўзлардан сақловчидир.

Шаҳватга берилишдан сақловчидир.

Ёмон ахлоқлардан сақловчидир.

Турли-туман касалликлардан сақловчидир.

Шундоқ экан, рўза мўмин-мусулмон киши учун яхшилик эшикларидан бўлмай, нима бўлсин?

2. «Садақа, худди сув оловни ўчирганидек, хатоларни ўчиради».

Закот молиявий фарз ибодат бўлса, садақа молиявий нафл ибодатдир. Демак, мўмин-мусулмон инсон фақат молиявий фарз ибодат билан кифояланиб қолмай молиявий нафл ибодат қилиб ҳам туриши керак.

Хўл-қуруқни куйдириб бораётган оловни сув ўчиргани каби инсоннинг икки дунёсини куйдириб бораётган гуноҳларини садақа ўчиради.

Шунинг учун билиб-билмай қилган гуноҳ-хатоларим ўчиб турсин, деган инсон бева-бечораларга, фақир фуқароларга, етим-есирларга садақа қилиб туриши керак. Ана шунда мақсадга эришади. Шундоқ экан, садақа қилиш яхшилик эшикларидан бири бўлмай, нима бўлсин?!

3. «Кишининг кечаси ўқиган намози солиҳларнинг шиориридир».

Фарз намоз бандани дўзахни четлаб жаннатга киришини таъминласа, кечаси ўқиладиган нафл намоз уни солиҳлар даражасига кўтаради. Кечаси туриб бедор бўлиб,

тахажжуд намозларини бардавом ўқиб юрмаган киши солихлик даъвосини қила олмайди.

Ҳа, тун қаърида ғофиллар ухлаб ётганида бедор бўлиб, ўз Роббиси ила муножотда бўлиб, таҳажжуд намози ўқиб, солихлар шиорини қоим қилган бандаларгина ўзлари учун яхшилик эшикларидан бирини очган бўлади. Бундоқ бандаларни Аллоҳ таоло ҳам Ўз каломида мадҳ этмиш.

Шунинг учун Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алай-хи васаллам Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳуга ўша ояти каримани тиловат қилиб бермишлар:

«Ёнбошлари ётар жойларидан жафода бўлурлар».

Яъни ёнбошлари роҳат жойдан узоқда бўлиб, ётмасдан намоз ўқиш билан машғул бўлурлар.

Дарҳақиқат, тунда бедор бўлиб, нафл намоз ўқиш кишини улкан фазлга эга қилади ва унга яхшилик эшигини очади.

Шунинг учун ўзига яхшилик эшиги очилишини истаган ҳар бир мўмин-мусулмон кечаси таҳажжуд намози ўқиб туришни одат қилиб олиши керак.

Мўмин-мусулмон инсон ўзининг жаннатга кириши, дўзахдан бутунлай қутулиши ва ўзи учун яхшилик эшикларининг очилиши билан кифояланиб қолмаслиги керак.

Шунинг учун ҳам ҳабиб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳадиснинг давомида Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳуга:

«Сенга ишнинг боши, умуртқа поғонаси ва ўркачининг чўққиси ҳақида хабар берайми?» дедилар».

Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи васалламдан бўлган бу таклифга ҳар бир мусулмон Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳуга қўшилиб:

«Оре, эй Аллоҳнинг Расули», дейиши турган гап. Ишнинг боши, умуртқа поғонаси ва ўркачининг чўққиси нимадир?.

1. «Ишнинг боши Исломдир».

Икки дунё ишининг боши Исломдир.

Бошсиз тана ҳеч нарсага арзимаганидек, Исломсиз бўлган ҳамма ишлар ҳам ҳеч нарсага арзимади.

Шунинг учун ҳар бир иш Исломга мувофиқ, исломий равишда бўлиши шарт. Ўшандагина ишнинг боши бўлади. Тананинг бошқа аъзолари ҳам яхши ҳаракат қилади.

2. «Унинг умуртқа поғонаси намоздир».

Ҳеч бир жонзот умуртқа поғонасисиз тиклана олмайди, ҳаракатга келмайди. Агар умуртқа поғонаси бир оз шикастланса ҳам оғир аҳволга тушиб қолади. Намоз ишнинг умуртқа поғонаси эканлиги Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан таъкидланганидан кейин, қолганини билиб олсаверса, бўлади.

Намознинг аҳамиятини яхшилаб тушунтирувчи ушбу ўхшатиш мўмин-мусулмонман деган инсоннинг зехнида яхши ўрнашган бўлиши керак.

3. «Ўркачининг чўққиси эса, жиҳоддир».

Демак, мусулмон инсон орзу қилиши мумкин бўлган энг олий мартаба Аллоҳ йўлида ўзидаги бутун имкониятларга қўшиб, жонини ҳам фидо қилишга уринишдир. ҳар бир мўмин-мусулмон ана ўша чўққига чиқишни ўзининг олий мақсади қилиб қўймоғи лозим.

Мазкур ишларни амалга ошириш билан бирга, битта нарсага ўта эҳтиёт бўлиш керак. Ўша нарса уларнинг ҳаммасига молик, у билан мазкур ишлар ҳам ҳабата бўлиб кетиш хавфи бор. Шунинг учун ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сенга ўшаларнинг ҳаммасига молик бўлган нарсанинг хабарини берайми?» дедилар.

Ва Муоз ибн Жабал розияллоҳу анхунинг тасдиқларидан кейин:

«У зот тилларини тутдилар ва: «Мана буни

тийгин!» дедилар.

«Эй Аллохнинг Пайғамбари, биз гапирган нарсамиз учун, албатта, (иқобга) олинамизми?» деди Муоз ибн Жабал розияллоху анху. Бунга жавобан Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам:

«Онанг азангни тутсин, эй Муоз. Одамларни тилларининг маҳсули дўзахга юзтубан (ёки тумшуклари ила) туширмаса, нима туширар эди!» дедилар».

Ушбу «Онанг азангни тутсин» деб таржима қилган жумламиз араб тилида қарғиш маъносида эмас, танбеҳ учун ишлатиладиган одатий жумладир.

Бунга ўхшаш жумлалар бошқа халқларда ҳам мавжуд. Мисол учун, бизда «ҳаҳ, энанг ўлсин!» деб кўйилади.

«Дўзахга юзтубан (ёки тумшуклари ила)» дегани эса, ровийнинг шарҳидир.

Тўғри, банданинг тили бошига бало бўлиши мумкин. ҳар не келса бошингга, тилингдандир, деб бежиз айтилмаган. Тилини тиймаган одам ҳар хил куфр, ширк, гуноҳ сўзларни гапириб қўйиб, иймондан чиқиши ҳеч гап эмас.

Шунингдек, тилига эрк берган одам ўқиган намози, тутган рўзаси, берган закоти ва қилган ҳажини ҳабата қилиб юбориши жуда ҳам осон.

Шунинг учун ҳар бир мўмин-мусулмон тилига ўта эҳтиёт бўлмоғи лозим. Доимо фақат иймон-Ислом, одоб-ахлоқ доирасидаги сўзларни гапирмоғи лозим. Куфр, ширк, гуноҳ, ёлғон, ғийбат, бўҳтон гапларни зинҳор тилига олмаслиги зарур.

Ҳақиқий мўмин-мусулмон бўлишни, олий мақомларга эришишни хоҳласак, ушбу ҳадиси шарифни яхшилаб ўрганиб, унга амал қилишга астойдил тиришмоғимиз лозим.

1203- عَنِ أَبِي أُمَامَةَ $\frac{1}{100}$ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مُرْنِي بِتَأْمِرٍ يَنْفَعُنِي اللَّهُ بِهِ قِيَالٍ: عَلَيْكَ بِالصَّيَّامِ فَإِنَّهُ لَا مِثِيلَ لَهُ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

1203. Абу Умома розияллоҳу анҳудан ривоят:

«Мен:

«Эй Аллоҳнинг Расули, менга Аллоҳ манфаат берадиган ишни амр қилинг», дедим.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Рўзани лозим тут, унинг ўхшаши йўқдир», дедилар».

Насайй ва ҳоким ривоят қилган ва саҳиҳ, деган.

Шарҳ: Демак, ким Аллоҳ томонидан бериладиган кўпдан-кўп манфаатларга эришмоқчи бўлса, кўп рўза тутмоғи керак. Бу ҳақиқатни ҳар бир мусулмон яхши тушуниб, амал қилмоғи лозим.

فصل في أصل الصوم وبيان وقته

РЎЗАНИНГ АСЛИ ВА ВАҚТИ БАЁНИ

1204- عَنِ الْبَرَاءِ $\frac{1}{100}$ قِيَالٍ: كَيْانَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ ^{'''} إِذَا كَانَ الرَّجُلُ صَائِمًا فَحَضَرَ الْإِفْطَارُ فَنَامَ قَبْلَ أَنْ يُفْطَرَ لَمْ يَأْكُلْ لَيْلَتَهُ وَلَا يَوْمَهُ حَتَّى يُمَسِّيَ وَإِنَّ قَيْسَ بْنِ صِرْمَةَ كَيْانَ صَائِمًا فَلَمَّا حَضَرَ الْإِفْطَارُ أَتَى امْرَأَتَهُ فَقِيَالُ لَهَا: أَعْنَيْدُكَ طَعَامٌ قِيَالَتْ: لَا وَلَكِنْ أَنْطَلِقُ

فَيَأْتِلُبُ لَيْكَ وَكَيَانَ يَوْمَهُ يَعْْمَلُ فَعَلَبَتُهُ عَيْنَاهُ فَجَاءَتْهُ امْرَأَتُهُ فَلَمَّا رَأَتْهُ قَالَتْ: خَيْبَةً لَيْكَ فَلَمَّا انْتَصَفَ النَّهَارُ غُشِيَ عَلَيْهِ فَبُذِكَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ
 "فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ - أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَّامِ الرَّفِثُ إِلَى نِسَائِكُمْ - فَفَرَحُوا بِهَا فَرَحًا شَدِيدًا وَنَزَلَتْ - وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمْ الْحَيُّ طُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْحَيِّ طُ الْأَسْوَدِ - . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ. وَفِي رِوَايَةٍ: كَانَ النَّاسُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ " إِذَا صَلَّوْا الْعَتَمَةَ حَرَّمَ عَلَيْهِمُ الطَّعَامَ وَالشَّرَابَ وَالنِّسَاءَ وَصَامُوا إِلَى الْقَابِلَةِ فَاخْتَانَ رَجُلٌ نَفْسَهُ فَجَامَعَ امْرَأَتَهُ وَقَدْ صَبَلَى الْعِشَاءَ وَلَمْ يُفْطِرْ فَأَرَادَ اللَّهُ عِزَّ وَجَلَّ أَنْ يَجْعَلَ ذَلِكَ يُسْرًا لِمَنْ بَقِيَ وَرُخْصَةً وَمَنْفَعَةً فَقَالَ سُبْحَانَهُ: - عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ - الْآيَةُ.

1204. Баро розияллоху анҳудан ривоят:

«Мухаммад соллаллоху алайҳи васалламнинг саҳобаларидан қачон бир киши рўзадор бўлсаю ифтор вақтида ифтор қилмай ухлаб қолса, ўша кечаси ва эртасига кундузи, то кеч кирмагунча таом емас эди. Қайс ибн Сирма рўзадор эди. Ифтор бўлганда хотинининг олдига келиб, «таоминг борми?» деди. Хотини:

«Йўқ. Лекин бориб сенга таом келтираман», деди.

У кундузи ишлар эди. Кўзи илиниб ухлаб қолди. Хотини қайтиб келиб, уни кўриб, шўринг қурисин, деди. Эртасига кун яримлаганда ҳушидан кетиб йиқилди. Бу нарса Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламга зикр қилинди ва ушбу оят нозил бўлди:

«Сизларга Рўза кечасида аёлларингизга яқинлик қилиш ҳалол қилинди...».

Бунинг учун жуда ҳам хурсанд бўлдилар.

Шунингдек:

«Ва то оқ ип қора ипдан ажрагунча еб-ичинглар» ҳам назил бўлди».

Бухорий, Абу Довуд ва Насайи ривоят қилганлар.

Бошқа ривоятда эса:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида хуфтонни ўқиганларидан кейин одамларга таом, шароб ва аёллар ҳаром бўлар эди ва янаги кечага рўза тутар эдилар. Шунда бир киши ўз нафсига хиёнат қилди. Хуфтонни ўқиб бўлиб, ифтор қилмай туриб, хотинига яқинлик қилди. Сўнгра Аллоҳ ўшани қолганларга осон, рухсатли ва манфаатли қилишни ирода этди. Ул пок зот:

«Аллоҳ, албатта, сиз ўз нафсингизга хиёнат қилишингизни билди. Бас, У сизларни кечирди ва афв қилди...» оятини охиригача туширди».

Шарҳ: Ушбу икки ривоятда дастлаб рўза фарз бўлган вақтида ҳукми ҳозиргидан бошқачароқ экани, ўзига яраша қоидалари борлиги ҳақида сўз кетмоқда. Ўша дастлабки қоидаларга биноан, ифтор вақти куёш ботгандан то хуфтон намози вақти киргунча бўлган, холос. Агар ўша вақт ичида ифтор қилиб олинмаса, ундан кейин янаги ифтор вақти келмагунча еб-ичишга рухсат бўлмаган.

Шунингдек, рўза пайтида кечаси ҳам эру хотин жинсий яқинлик қилишларига рухсат бўлмаган. Бу ўзига хос тарбия усули бўлиб, Аллоҳ таоло мусулмонларга хоҳлаган шаклда рўза ибодатини амр қилиши мумкинлигини, лекин энг осон ва фойдали йўлини ихтиёр этаётганини тажрибада кўрсатган.

Албатта, юқорида зикр қилинганидек, ифтор вақти фақат шом билан хуфтон орасида бўлиши ва рўза кечасида

жинсий алоқаларни ман қилиниши ўзига яраша қийинчиликлар туғдириши турган гап.

Шундай бўлди ҳам. Мусулмонлар ҳаётида бу икки масалада ҳам ибрат оладиган воқеалар бўлиб ўтди. Ана шундан кейингина Аллоҳ таоло рўза тутиш бўйича бир оз қийин бўлган ҳукмларни бекор қилиб, бандаларга енгиллик яратди. Бунга эса, мусулмонлар ҳаётида ўтган икки ҳодиса сабаб бўлди.

Биринчи ҳодиса Мадина аҳлидан бўлган, ансорий саҳоба Қайс ибн Сирма розияллоҳу анҳу билан кечди. У кишининг хурмо боғлари бор эди. Қайс розияллоҳу анҳу кун бўйи ўша боғда меҳнат қилар эдилар. Бир куни рўза тутган ҳолларида кечгача боғда ишладилар. Ифтор яқин қолганида уйга келиб хотинларидан ифтор қилгудек таом бор-йўқлигини сўрадилар. Аёл тайёр таом йўқлигини, лекин бир оздан сўнг келтиришини айтиб, таом келтиргани чиқиб кетди. Кун бўйи боғда ишлаб чарчаган Қайс ибн Сирма розияллоҳу анҳу ухлаб қолдилар. Таом олиб келган хотин эрининг ухлаб ётганини кўриб, шўринг қурисин, ухлаб қолибсан-ку, деди-да, раҳми келиб уйғотмади. Шундай қилиб, хуфтон вақти бўлди. Қайс розияллоҳу анҳу ифтор қилиш ҳақидан маҳрум бўлди. Эрталаб яна бокқа ишлагани кетди. Икки кун қаторасига, орада овқат емай рўза тутиб, боғда меҳнат қилган Қайс ибн Сирма кун ярим бўлганда хушдан кетиб йиқилдилар.

Бу ҳодиса хабари дарҳол Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга етиб борди. Ўз-ўзидан ҳаммада савол пайдо бўлди. Рўзани ана шундай қийинчилик билан тутилаверадими ёки бошқа бирор ўзгариш бўладими?

Жавоб эса, Аллоҳ таоло томонидан келди. У зот азза ва жалла мўмин-мусулмон бандаларига лутфу қарам кўрсатиб, рўза ибодатида уларга осонлик яратди. Рамазон рўзаси кечаларида ҳам хотинларга жинсий яқинлик қилишга рухсат берди. Ифтордан кейин эса, то тонг

отгунча таом ва шаробга рухсат берди. Бу лутфу марҳаматдан мўмин-мусулмонлар беҳад шод бўлдилар.

Иккинчи ҳодиса қаҳрамонининг исми ривоятда очик айтилмаган. Эҳтимол, у кишининг ҳурматларидан шундай қилинган бўлса керак. Аслида эса, бу ҳодиса қаҳрамони ким эканлиги ҳам маълум ва машҳур. Мазкур ҳодиса қаҳрамони ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоху анхудирлар.

У киши ифтордан кейин Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам билан гаплашиб ўтириб, сўнгра уйларига келганлар ва хотинларига бирга бўлиш истагини билдирганлар. Хотинлари эса, мен ухлаб турдим, деганлар. Яъни ухласам шариат ҳукми бўйича жоиз эди, аммо мен ухладим, энди шариат ҳукми бўйича менга яқинлик қилишингиз мумкин эмас, деганлари эди. Аммо ҳазрати Умар ухлаганинг йўқ, дедилар-да, яқинлик қилдилар. Ўзлари билиб туриб, ўз нафсларига хиёнат қилдилар. Сўнгра афсус-надомат қилиб, бориб ҳодисани Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламга айтиб бердилар. Ана шунда:

«Аллоҳ, албатта, сиз ўз нафсингизга хиёнат қилишингизни билди. Бас, у сизларни кечирди ва авф қилди....» ояти охиригача нозил бўлди.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Рўза дастлаб фарз қилинган вақтда ифтор вақти куёш ботгандан хуфтон вақтигача бўлгани.

2. Хуфтон вақтигача ифтор қила олмай, жинсий яқинлик қила олмай ухлаб қолган кишига янаги ифтор вақти келгунча таом, шароб ва хотин ҳаром бўлган.

3. Кейин мазкур ҳукм насх қилиниб, куёш ботгандан то тонг отгунча таом емоқ, шароб ичмоқ ва жинсий яқинлик жоиз бўлган.

4. ҳозир тутадиган рўзамиз жуда ҳам осон турдаги рўза экани. Агар Аллоҳ хоҳласа, қийин қилиб қўйиши ҳам

мумкин эканлиги.

1205- عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ ¹/₁₀₀ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ - وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ - كَيَانَ مِنْ أَرَادَ مِنَّا أَنْ يُفْطِرَ وَيَمْتَدِّيَ فَعَلَ حَتَّى نَزَلَتِ الْآيَةُ الَّتِي بَعْدَهَا - فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ - فَنَسَخْتُهَا.

1205. Салама ибн ал-Акваъ розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«У(рўза)ни қийналиб тутадиганларга бир мискин таомича фидя беришдир» ояти нозил бўлганида, ким хоҳласа, оғзи очик юрар ва фидя берар эди. Бу ҳол то ундан кейинги:

«Бас, сиздан ким шу(Рамазон) ойда ҳозир бўлса, унинг рўзасини тутсин» ояти нозил бўлгунча давом этди. Шу билан олдинги оятни насх қилди».

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Салама ибн ал-Акваъ розияллоху анху билан танишиб олайлик:

Салама ибн Амр ибн Сино ал-Акваъ ал-Асламий, кунялари Абу Муслим, икки марта Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга дарахт остида байъат берганлардан, Расулуллоҳ алайҳиссалом билан еттита ғазотда иштирок этган, «Зув-қард» номли ғазотда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламни душманлар зарбасидан сақлаб қолган.

Усмон ибн Аффон халифалик даврларида Африка ғазотларида иштирок этган, шижоатли камончи, чиройли хулқли, олижаноб саҳобалардан эдилар.

ҳаммаси бўлиб, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан 77 та ҳадис ривоят қилдилар. Бу кишидан Мадина аҳлидаги жамоатлар, ўғиллари Иёс, қуллари Язид

ибн Абу Убайд ва бошқалар ривоят қилишди.

Ушбу ривоятда рўза тутиш дастлаб жорий қилинганда ҳакийму Хобир бўлмиш Аллоҳ таоло томонидан кишиларни бу ибодатга аста-секин тортиш учун қўлланган баъзи чоралардан бири ҳақида сўз кетмоқда.

Рўза аввал жорий қилинганда мусулмонлар икки ишдан бирини танлаш имконига эга бўлган эканлар. Хоҳласин, рўза тутсин. Хоҳласин, рўза тутмай бир мискинни тўйдирсин. Демак, бир мискинни тўйдириш ҳам рўза тутгanning ўрнига ўтган. Маълум вақт ўтиб, одамлар анча ўрганиб қолишгандан кейин бу ихтиёрийлик бекор қилиниб, ҳар бир қодир кимса рўза тутиши мажбурийлиги ҳақида оят нозил бўлган.

Фақат ўта қариб қолгани ва сурункали, тузалишидан умид йўқ беморликка мубтало бўлгани сабабли рўза тута олмайдиган кишиларга нисбатангина фидя беришга рухсат этилган.

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Рўза дастлаб жорий қилинганида рўза тутиш бир мискинга таом бериш билан баробар бўлгани.

2. Кейинчалик бошқа оят тушиб, мазкур ҳукмни насх қилган. Қодир ва ҳозир одам, албатта, рўза тутиши фарзлиги қатъият ила баён қилинган. ҳеч ким, ҳеч қачон рўза тутишдан бош торта олмайди.

1206- عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ - حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ - قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَجْعَلُ تَحْتَ وَسَادَتِي عَقَالَيْنِ عَقَالًا أَبْيَضَ وَعَقَالًا أَسْوَدَ أَعْرِفُ اللَّيْلَ مِنَ النَّهَارِ. وَزَادَ فِي رِوَايَةٍ: فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ فِي اللَّيْلِ فَلَا يَسْتَبِينُ لِي. فَقَبَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: إِنَّ وَسَادَتَكَ لَعَرِيضٌ إِمَّا هُوَ سَيَوَادُ

1206. Адий ибн хотим розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Токи фажрда сизга оқ ип қора ипдан ажрагунча...» ояти нозил бўлганда:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен ёстигим остига икки арқонни; бир оқ арқонни, бир қора арқонни қўйганман, кечадан кундузни билиш учун,

Бошқа ривоятда:

«Кечасида назар солсам, ажратиб бўлмайди-ку!» дедим».

У зот алайҳиссолату вассалом:

«Ёстиғинг кенг экан. У кечанинг қоронғилиги ва кундузнинг ёруғлигидир», дедилар».

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Адий ибн хотим розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Адий ибн хотим ибн Абдуллоҳ ибн Саъд ибн Хашраж ат-Тоий, кунялари Абу Ваҳб. Адий ибн хотим саховати билан машҳур бўлган хотим ат-Тоийнинг ўғлидир. У Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Тоий қабиласига қилган сафарларида Сурияга қочган эди.

Той қабиласидан асирга тушганлар орасида унинг кичик синглиси Саффона ҳам бор эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам барча асирларга, хусусан, Адийнинг синглисига отасининг шуҳрати ва қавмининг унга бўлган севги ва ҳурмати юзасидан жуда ҳам яхши муомала қилдилар. Саффона теридан қилинган алоҳида чодирда сақланди, бутун эҳтиёжлари қондирилди, хоҳлаган пайтда энг яхши шартлар билан мамлакатига жўнатишга ҳам изн берилди. Бундай муомалалардан мамнун бўлган Саффона мусулмонликни қабул қилди. Сўнгра акасининг ҳузурига бориб, уни Расулуллоҳ

соллаллоху алайҳи васаллам билан ярашишга жўнатди. Бу ҳодиса ҳижратнинг 9-йили бўлиб ўтди.

Адий ибн хотим ўзлари шундай ҳикоя қиладилар:

«Мен Мадинага илк бор кириб келганимда мусулмонлар хурсандлик билан кутиб олдилар. «Адий келди! Адий келди!» деб севинч изҳор қилдилар. ҳолбуки, мен ҳали насроний динида эдим».

Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам ҳам Адийни яхши қаршиладилар. Уйларига олиб келиб, ягона пўстакларини унинг остига солиб бериб, ўзлари ерга ўтирдилар. Буларнинг ҳаммаси Адийга жуда каттиқ таъсир қилиб, қалбида ҳидоятга йўл очди. Адий ибн хотим Расулulloҳ алайҳиссалом билан илк мулоқотларидаёқ Исломни қабул қилди. У оқил ва эҳсонгўй саҳобалардан бўлиб, жоҳилиятда ҳам, Исломда ҳам «Той» қабиласининг раисларидан эдилар.

Диндан қайтганлар билан бўлган «Ридда» урушида Адий розияллоху анҳу катта жонбозликлар кўрсатдилар.

У киши Ироқни фатҳ этишда ҳам иштирок этдилар. Сўнг Куфага кўчиб ўтдилар. Али ибн Абу Толиб розияллоху анҳу билан бирга Жамал, Сиффин, Наҳавон урушларида иштирок этдилар. Ва Сиффин урушида кўзларига яра чиқиб, зарар топган эдилар.

Ҳаммаси бўлиб, Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васалламдан 66 та ҳадис ривоят қилдилар. Адий ибн хотим 120 ёшида, ҳижратнинг 68-йили Куфада вафот этдилар.

Бу ривоятда рўза ибодати янги жорий қилина бошлаганда бўлиб ўтган латиф ҳодисани келтириш орқали оғизни қачон бекитиш кераклиги ҳукми баён қилинмоқда.

Маълумки, Аллоҳ таоло қачон оғизни бекитиш ҳукмини маълум қилиш учун:

«Токи фаҳрда сизга оқ ип қора ипдан ажрагунча енглар, ичинглар» деган оятни нозил қилган.

Ушбу оят нозил бўлганида баъзи кишилар, жумладан,

Адий ибн хотим розияллоҳу анҳу ҳам зикр қилинган «ип»дан мурод мажозий «ип» эканлигини англаб етмаганлар. Шунинг учун ҳам саҳарлик вақтида битта оқ рангли, битта қора рангли арқонни олиб, уларнинг ранги қоронғида кўзларига ажраб кўрингунча саҳарлик қилишга ўтганлар. Лекин бу ишларида ноқислик сезиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга арз қилганлар ва у зот оятда зикр қилинган ипдан мурод арқон эмас, кечанинг қоронғилиги ва кундузнинг ёруғлиги эканини тушунтириб берганлар.

Демак, рўза тутмоқчи бўлган одам саҳарликни тонг отгунча қилиши мумкин экан. Тонг отгандан сўнг эса, мазкур саҳарликни тўхтатмоғи вожиб бўлади. Акс ҳолда рўзаси рўза бўлмайди.

1207- عَيْنُ عُمَرَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ. " قَالَ: إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ وَأَذْبَرَ النَّهَارَ وَغَابَتِ الشَّمْسُ فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّيَّامُ. رَوَى هَذِهِ الثَّلَاثَةُ الْأَصُولُ الْخُمْسَةُ.

1207. Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қачон кечаси келиб, кундузи кетса, куёш ботса, рўзадорнинг ифтори бўлади».

Ушбу уч ривоятни бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Бу ривоятда ифтор вақти куёш ботиши ила кириши баён қилинмоқда.

1208- عَنْ ابْنِ عُمَرَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: كَانَ لِلنَّبِيِّ " مُؤَدَّبَانِ بِلَالٌ وَابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ الْأَعْمَى فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - " : إِنَّ بِلَالَ يُؤَدِّنُ بِلِيلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُؤَدِّنَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ قَالَ: وَمَنْ يَكُنْ بَيْنَهُمَا إِلَّا أَنْ

يَنْزِلُ هَذَا وَيَرْفَى هَذَا. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

1208. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг иккита муаззинлари бор эди: Билол ва Ибн Умму Мактум Аъмо. Бас, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, Билол кечаси азон айтади, токи Ибн Умму Мактум азон айтгунча еб-ичаверинглар», дедилар.

«Икковлари орасида фақат бирови тушиб, бирови чиққунча вақт бор эди», деди».

Икки Шайх ривоят қилганлар.

Шарҳ: Кечаси уйқудан туриб, бомдод намозига тайёрланиш бир оз ортиқча ҳаракат талаб қилгани учун, одамларни аввалроқ огоҳлантириш мақсадида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам икки марта азон айттирар эдилар.

Биринчи азонни тонг отмасдан аввал Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу айтар эдилар.

Иккинчи азонни эса, бомдод вақти кириб, тонг отганда Абдуллоҳ ибн Умму Мактум розияллоҳу анҳу айтар эдилар. У кишининг кўзлари ожиз эди. Шунинг учун бошқа саҳобийлар у одамга ёрдам қилиб, тонг отганининг хабарини беришар, сўнгра азон айтилар эди. Ўша пайтларда, албатта, соатлар бўлмаган, ҳар ким ҳам ўзи саҳарлик ё ифторлик вақти кирганини аниқлаши осон кечмаган. Шунинг учун азон айтилишига қараб турганлар.

Бомдодга икки марта азон айтилганидан қайси бирида оғизни бекитиш кераклиги баён қилинмоқда. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан ҳазрати Билол тонг отмасдан, кечаси азон айтганлари учун у кишининг азонларидан кейин ҳам саҳарликни давом этдираверса бўлиши тушунтирилди. Абдуллоҳ ибн Умму Мактум

розияллоҳу анҳу бомдод вақти кириши билан азон айтганлари учун у киши азон айтганларида оғизни бекитиш зарурлиги уқтирилди. Демак, бомдоднинг аввалги вақти оғизни бекитиш вақти экан.

علامة الفجر الصادق

ФАЖРИ СОДИҚНИНГ АЛОМАТИ

1209- عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ [”] قَالَ: لَا يَغُرَّتْكُمْ مِنْ سُبُحُورِكُمْ أَذَانُ بِلَالٍ وَلَا بَيَاضُ الْأُفُقِ الْمُسْتَبِيلِ هَكَذَا حَتَّى يَسْتَبِيرَ هَكَذَا. رَوَاهُ الْحُمْسِيُّ إِلَّا الْبُخَارِيُّ. وَلَقِطُ التِّرْمِذِيُّ: لَا يَمْنَعَنَّكُمْ مِنْ سُبُحُورِكُمْ أَذَانُ بِلَالٍ وَلَا الْفَجْرُ الْمُسْتَبِيلُ وَلَكِنْ الْفَجْرُ الْمُسْتَبِيرُ فِي الْأُفُقِ.

1209. Самура ибн Жундуб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Саҳарликларингиздан Билолнинг азони ҳам, уфқда бундоқ кўтарилган оқлик ҳам сизни алдаб қўймасин. Токи мана бундоқ бўлиб ёйилгунча (бўлаверади)», дедилар».

Бешовларидан Бухорий ривоят қилмаган.

Термизийнинг лафзида:

«Саҳарликларингиздан сизни Билолнинг азони ҳам, баландга кўтарилган фажр ҳам ман қилмасин. Лекин уфққа ёйилган фажр бўлса (бўлади)», дейилган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Самура ибн Жундуб

билан яқиндан танишиб олайлик:

Самура ибн Жундуб ибн ҳилол ал-Фазорий, кунялари Абу Сулаймон, Басрада таваллуд топдилар. Оталари вафот этгандан кейин оналари билан Мадинага келдилар. Мадинада катта бўлиб улғайдилар ва яна Басрага кўчиб ўтдилар.

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламдан бир нечта ҳадислар ривоят қилдилар. Бу кишидан Шаъбий, Ибн Абу Лайло, Али ибн Рабийъа, Абу Ражо ва бошқалар ривоят қилишди. Бу зот ривоят қилган ҳадисларни 3 та «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган. У киши ҳижратнинг 60-йили Басрада вафот этдилар.

Бу ҳадиси шарифда саҳарликни қачонгача давом этдириш мумкинлиги ҳақида сўз бормоқда.

Тонг отиш пайти икки босқичдан иборат бўлади.

Биринчи босқичда ёруғлик пастдан юқорига кўтарилади, буни субҳи козиб ёки фажри козиб дейилади. Яъни ёлғончи тонг дегани. Ушбу ҳадиси шариф ҳукмига кўра ўша субҳи козиб вақтида саҳарлик вақти тугамаган бўлади.

Иккинчи босқич эса, ёруғликнинг уфқ бўйлаб кўндалангига тарқалиши билан бўлади. Буни субҳи содиқ ёки фажри содиқ, яъни, рост тонг, дейилади. Ана шунда оғизни бекитиш вақти кирган бўлади. Ундан кейин саҳарлик қилиш мумкин эмас.

الباب الثالث

У Ч И Н Ч И Б О Б

يجب الصوم والإفطار برؤية الهلال

РЎЗА ТУТИШНИ БОШЛАШ ВА ТУГАТИШ ҲИЛОЛНИ КЎРИШ ИЛА БЎЛУР

1210- عَيْنِ ابْنِ عُمَرَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: لَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْا الْهَيْلَالَ وَلَا تُفْطِرُوا حَتَّى تَرَوْهُ فَإِنْ غِيمَ عَلَيْكُمْ فَأَقِيدُوا لَهُ. رَوَاهُ الْحُمْسِيُّ. وَلَقَبْتُ التِّرْمِذِيُّ: لَا تَصُومُوا قَبْلَ رَمَضَانَ صُومُوا لِرُؤْيَيْهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَيْهِ فَإِنْ حَالَ ثُورُهُ غِيَايَةً فَأَكْمِلُوا ثَلَاثِينَ يَوْمًا. وَلِلْبُخَارِيِّ: فَإِنْ غِيمَ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا عِدَّةَ سَبْعِينَ ثَلَاثِينَ. وَفِي رِوَايَةٍ: فَإِنْ غِيمَ عَلَيْكُمْ فَصُومُوا ثَلَاثِينَ يَوْمًا.

1210. Ибн Умар розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«То ҳилолни кўрмагунча рўза тутишни бошламаганлар. То уни кўрмагунча оғзи очик бўлмаганлар. Агар сизлардан у булутла тўсилиб қолса, ҳисобини қилинглار», дедилар.

Бешовлари ривоят қилганлар.

Термизийнинг лафзида:

«Рамазондан олдин рўза тутманглар. У(ой)ни кўриб рўза тутинглар ва уни кўриб очинглар. Агар уни булут тўсиб қолса, ўттиз кунни мукаммал қилинглар», дейилган.

Бухорийнинг лафзида эса:

«Агар сизлардан булутлар тўсилиб қолса,

Шаъбонни ўттиз кун мукаммал қилинглари», дейилган.

Бошқа бир ривоятда эса:

«Агар сизлардан булутла тўсилиб қолса, ўттиз кун рўза тутинглари», дейилган.

Шарҳ: Ушбу ривоятлардан Рамазон ойининг бошланиши ва тамом бўлиши Рамазон ва Шаввол ойи ҳилоллари кўриш билан собит бўлиши таъкидланмоқда.

Шунингдек, мабодо табиий шароитлар ноқулай келиб янги ойни кўриш имкони бўлмай қолса, Рамазондан олдинги Шаъбон ойини ўттиз кунлик мукаммал қилиб кейинги кундан Рамазони шарифнинг биринчи кунини бошланади. Худди шу каби, Рамазон ойининг йигирма тўққизинчи кунини Шаввол ойи ҳилолини кўришга ҳаракат қилинади. Агар ҳилол кўринса, рўза тугагани ва эртасига ийд экани эълон қилинади. Мабодо ҳилол кўринмаса, рўзани ўттизинчи кун ҳам тутилиб, кейин ийд қилинади.

Айни шу ҳилда амал қилиш борлиқни яратган Аллоҳ таоло иродасига мувофиқ равишда ойни белгилашдир. Айни шу ишни мусулмонларгина амалга оширадилар. Улар йилнинг ўн икки ойини ҳам ҳилолни кўриб ҳисоблашга бошлайдилар ва тамом бўлганини эътиборга оладилар. Ой ер қуррасига ва ундаги мавжудотларга, жумладан, инсонга ҳам ўз таъсирини ўтказиши ҳаммага маълум, нима учун унинг ҳисобида таъсир бўлмаслиги керак?

Энди мусулмонлардан бошқаларнинг ой ҳисобида мантиқ борми ёки йўқ эканини бир ўйлаб кўрайлик. Бир йил, балки бир неча йил олдин қайси ойнинг қачон бошланишини белгилаб қўйиб, ўша кунни ойнинг охири, ўртаси ёки бошқа пайти бўлишига қарамай ой боши, деб аташ мантиққа тўғри келадими? Албатта, тўғри келмайди.

Шунинг учун фақат мусулмонча ой ҳисобигина тўғри ва табиий, деймиз. Вақт ҳисобига ойни ўлчов қилиб олишда кўплаб ҳикматлар бор.

Аввало, ой борлиқдаги энг катта аломатдан бири ҳисобланади. Ўшандоқ катта аломатни кўриб рўза тутишни бошлаш ва тамомлаш бу муҳим ишда ҳамма нарсa очик-ойдин бўлишини, ҳеч ким ва ҳеч қандай тараф ўзгартириш кирита олмаслигини таъминлайди. ҳамма бандалар баробар бўлиб, Аллоҳнинг амри рўзани бошлаш ёки тамомлаш учун ўша буюк Аллоҳнинг белгиси бўлмиш ойга қараб туради.

Иккинчидан, ой йилида янги йил ўн икки кун олдинга сурилиб келади. Шунинг учун ҳам ҳар Рамазон аввалгисидан ўн икки кун олдин келади. Шу тариқа ўттиз уч йилда йилнинг ҳамма вақтида Рамазон тугилади. Бу эса турли шароитда рўза тутишни таъминлайди. Бир минтақада доим қулай, бошқасида доимо ноқулай бўлиб қолмайди.

Учинчидан, ойни кўриб рўза тутиш ва очиш барча мусулмонлар учун баробар ҳукм бўлиб, бу уларни бирликлари рамзи ҳамдир. Яна бошқа ҳикматлар ҳам кўп, ҳақиқий ҳикматларини эса Аллоҳ таолонинг Ўзи билади.

1211- وَعَيْهِ عَيْنَ النَّبِيِّ " قَالَ: إِنَّا أُمِّيَّةٌ أُمِّيَّةٌ لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسِبُ الشَّهْرَ هَكَذَا وَهَكَذَا يَعْنِي مَبْرَّةٌ تِسْعَةً وَعِشْرِينَ وَمَبْرَّةٌ ثَلَاثِينَ .
رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ وَالنَّسَائِيُّ .

1211. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Биз уммий умматмиз, ёзмаймиз ҳам, ҳисобламаймиз ҳам. Ой мана бундоқ, мана бундоқ бўлур», дедилар. Яъни бир марта йигирма тўққиз, бир марта ўттиз, демоқчилар».

Учовлари ва Насайй ривоят қилган.

Шарҳ: «Уммий» дегани, онадан туғилгандек ўқиш-ёзишни ўрганмай юрган, дегани. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёзмаймиз, деганлари ўша пайтдаги арабларнинг ғолибо ҳолини эътиборга олиб айтилгандир. Аслида эса, араблар ичида ўша вақтда ҳам ўқиш-ёзишни биладиган кишилар бўлгани маълум ва машҳур. Ўша оз сонли кишилардан баъзилари Қуръони каримни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида ёзиб борганлари ҳам собит ҳақиқат.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «ҳисобламаймиз» деганлари мунажжимлик ҳисобларини эътиборга олиб айтилгандир.

Шунингдек, бу ҳадиси шарифдан ой баъзида йигирма тўққиз кун, баъзида ўттиз кун бўлишини билиб оламиз. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам буни икки кўллари панжалари ила ишора қилиб англатганлар. Бир марта ўнта панжаларини уч марта қайта-қайта кўрсатиб ўттиз кунни, иккинчи марта икки марта тўлиқ, бир марта бир панжани букиб, йигирма тўққизни ифода қилганлар.

1212- عَيْنُ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ " أَلَى مِثْنِ نِسَائِهِ شَهْرًا فَلَمَّا مَضَى تِسْعَةُ وَعِشْرُونَ يَوْمًا غَدَا أَوْ رَاحَ فَقِيلَ: لَهُ إِنَّكَ حَلَفْتَ أَنْ لَا تَدْخُلَ شَهْرًا فَقَالَ: إِنَّ الشَّهْرَ يَكُونُ تِسْعَةً وَعِشْرِينَ يَوْمًا. رَوَاهُ الْحَمَّسِيُّ إِلَّا أَبَا دَاوُدَ. وَزَادَ مُسْلِمٌ: ثُمَّ طَبَّقَ النَّبِيُّ ﷺ بِيَدَيْهِ ثَلَاثًا مَرَّتَيْنِ بِأَصَابِعِ يَدَيْهِ كُلِّهَا وَالثَّلَاثَةُ بِتَسْعٍ مِنْهَا.

1212. Умму Салама розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам хотинларидан бир ойга ийло қилдилар. Йигирма тўққиз кун ўтгандан

сўнг эса, эрталаб (ёки кечкурун) кирдилар. Шунда у зотга:

«Сиз бир ой кирмасликка қасам ичган эдингиз?», дейилди. У зот:

«Ой йигирма тўққиз кун (ҳам) бўлур», де-дилар.

Бешовларидан фақат Абу Довуд ривоят қилмаган.

Имом Муслим:

«Сўнгра Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам икки қўлларини бир-бирига уч марта, икки марта ҳамма панжаларини, учинчисида эса тўққиз панжани қўшиб кўрсатдилар», деган жумлани зиёда қилган.

Шарҳ: «Ийло» шариатда эр кишининг хотини олдиға маълум вақт кирмаслик ва унга яқинлик қилмаслик ҳақида қасам ичишини англатади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам оналаримиз розияллоҳу анҳоларнинг олдиларига бир ой муддат кирмасликка қасам ичганлар. Йигирма тўққиз кун улардан бирорталарининг ҳам олдиларига кирмаганлар.

Сўнгра эса, шу ривоятда баён қилинганидек, кириб келганлар. Шунда бир ой ўттиз кун бўлади-ку, нима учун бир ойга ийло қилган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у муддат тамом бўлмасдан аёллари олдиға кириб келдилар, деган савол пайдо бўлган. Баъзи кишилар буни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга эслатганларида У зот ой гоҳида йигирма тўққиз кун бўлишини, ўша ой йигирма тўққиз кунлик экани туфайли бир ойга қилган ийлолари бузилмаганлигини билдирганлар.

Шунинг учун ҳам Рамазон ойи ҳам гоҳида йигирма тўққиз, гоҳида ўттиз кун бўлади. Буни эса, ҳилолни кўриш билан аниқланади.

1213 - عَنِ أَبِي بَكْرَةَ ¹/₁₀₀ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: شَهْرًا عِيدٌ لَا

يَنْقُصَانِ رَمَضَانُ وَدُو الْحِجَّةِ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

1213. Абу Бакра розияллоҳу анҳудан ривоят:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Икки ийд ойлари – Рамазон ва Зулҳижжа нуқсонли бўлмас», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Уламоларимиз ушбу ҳадиси шарифнинг маъноси ҳақида бир неча хил таъвиллар айтганлар. Биз ўрганаётган ушбу бобга тегишли таъвилда эса, бир йилда икки ийд ойлари – Рамазон ва Зулҳижжа баробарига нуқсонли, яъни йигирма тўққиз кунлик бўлмаслигини англатади. Бири йигирма тўққиз кунлик бўлиши мумкин, лекин иккаласи бўлмайди.

ثبت رؤية الهلال ولو بشهادة عدل

ҲИЛОЛНИ КЎРИШ БИР ОДИЛ КИШИ ГУВОҲЛИГИ БИЛАН ҲАМ БЎЛУР

1214- عَنْ حُسَيْنِ بْنِ الْحَارِثِ $\frac{1}{100}$ قَالَ: خَطَبَ أَمِيرُ مَكَّةَ ثُمَّ قَبَالَ: عَهْدَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ " أَنَّ نَنْسَبَكَ لِلرُّؤْيَا فَإِنْ لَمْ نَرَهُ وَشَهِدَ شَاهِدًا عَدْلٌ نَسَكْنَا بِشَهَادَتِهِمَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالذَّارِقُطْنِيُّ وَصَحَّحَهُ.

1214. ҳусайн ибн ал-ҳорис розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Макканинг амири хутба қилиб:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизларга ибодатларни ойни кўриб қилишни, агар уни кўра

олмасак ва икки адолатли шохид гувоҳлик берса, уларнинг гувоҳликлари ила ибодат қилишимизни амр қилганлар», деди.

Абу Довуд ва Дора Қутний ривоят қилган ва саҳиҳ, деган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиси шарифнинг ровийи ҳусайн ибн ал-ҳорис розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

ҳусайн ибн ал-ҳорис Куфий ал-Жадалий, кунялари Абул Қосим.

ҳадисларни Ибн Умар, Абдуррахмон ибн Зайд, Нуъмон ибн Башир, ҳорис ибн Хотиблардан ривоят қилдилар.

Бу кишидан Абу Молик ал-Амжаий, Закариё ибн Абу Зоида ва бошқалар ривоят қилишди.

Ибн ҳиббон: «ҳусайн ибн ал-ҳорис ишончли ҳадис ривоят қилувчи тобеинлардан эди», деб айтадилар.

Ушбу ривоятда зикри келаётган Макканинг амири буюк саҳобий Абдуллоҳ ибн Умардирлар. У кишининг ибодатларни ойни кўриб қилиш ҳақидаги сўзлари Рамазон ойидаги рўза ва Зулҳижжа ойидаги ҳаж ибодатларининг вақтини тайинлашда ойни кўришга эътимод қилиш зарурлигини билдиради.

Агар икки адолатли киши биз янги ойни кўрдик, деб гувоҳлик берса, уларнинг гувоҳликлари қабул қилинади.

1215- عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: اِخْتَلَفَ النَّاسُ

فِي آخِرِ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ فَقَدِمَ أَعْرَابِيَانِ فَشَهِدَا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ بِأَنَّ

لَأَهْلًا الْهَلَالَ أُمِسَ عَشِيَّتُهُ فَيَأْمُرُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النَّاسَ أَنْ يُفْطِرُوا وَأَنْ

يَعُدُّوا إِلَى مُصَلَّاهُمْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَأَحْمَدُ بِسَنَدٍ صَحِيحٍ.

1215. *Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаларидан бир кишидан ривоят қилинади:*

«Одамлар Рамазоннинг охирги куни ҳақида ихтилоф қилиб қолишди. Шунда икки аъробий келиб қолиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурида Аллоҳнинг номи ила кеча кечқурун ҳилолни кўрганликлари ҳақида гувоҳлик бердилар. Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам одамларга оғизни очишга ва эртасига намозгоҳларига ийдга чиқишга амр бердилар».

Абу Довуд ва Аҳмад саҳиҳ санадла ривоят қилган.

Шарҳ: ҳадисни ривоят қилган саҳобаи киромнинг исми шарифлари маълум бўлмаса ҳам ривоятлари қабул қилинаверади. Чунки саҳоба розияллоҳу анҳумнинг ҳаммалари адолатлидирлар.

Ушбу ҳадиси шарифдан гарчи саҳройи бўлсалар ҳам икки адолатли кишининг ҳилолни кўрганлик ҳақидаги гувоҳликлари қабул қилинаверишини билиб оламиз.

1216- عَنْ ابْنِ عُمَرَ ¹/₁₀₀ قَالَ: تَرَأَى النَّاسَ الْهَيْلَالَ فَيَأْخُذُونَ

رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنِّي رَأَيْتُهُ فَصِيَامَهُ وَأَمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ
وَأَبْنُ حِبَّانَ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

1216. *Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Одамлар ҳилол ҳақида тортишиб қолдилар. Шунда мен Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга уни кўрганлигимни хабар қилдим. Бас, у зот рўза тутдилар ва одамларни ҳам рўза тутишга амр қилдилар».

Абу Довуд, Ибн ҳиббон ва ал-ҳоким ривоят қилган ва саҳиҳ, деган.

Шарҳ: Бу ҳадисдан эса, адолатли бир кишининг гувоҳлиги ила Рамазон киргани собит бўлиши, унинг гувоҳлиги ила қабул қилинишини билиб оламиз.

1217- عَيْنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ
فَقَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ الْهَلَكَ فَقَالَ: أَتَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ: نَعَمْ
قَالَ: أَتَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ قَالَ: نَعَمْ قَالَ: يَا بَلَاءُ أَذْنُ فِي
النَّاسِ فَلْيَصُومُوا. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ وَابْنُ حِبَّانَ وَالْحَاكِمُ.

1217. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
**«Бир аъробий Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи
васаллам ҳузурларига келиб:**

«Мен ҳилолни кўрдим», деди.

**«Лаа илаҳа илаллоҳ, деб шаҳодат берасанми?»
дедилар.**

«Ҳа», деди.

**«Муҳаммадур Расулуллоҳ, деб шаҳодат
берасанми?» дедилар.**

«Ҳа», деди.

**«Эй Билол, одамларга эълон қил, рўза тутсинлар»,
дедилар.**

*Сунан эгалари, Ибн ҳиббон ва ал-ҳоким ривоят
қилганлар.*

Шарҳ: Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи
васалламнинг мазкур аъробийга Ислоҳ ҳақида савол бериб
туриб, ишонч ҳосил қилганларидан кейин гувоҳлигини
қабул қилишлари, мусулмон аслида адолатлидир
қоидасига биноандир. ҳа, инсон мусулмон бўлиши ила
адолатли ҳисобланади. Аммо ўша инсон мусулмонлик
шарафига муносиб бўлмаган, шариатга хилоф ишларни

килиши билан адолатли, деган унвонни йўқотади. Фосик ва фожир кишининг гувоҳлиги эса, қабул қилинмай қўяди.

Уламоларимиз, шу жумладан, Имом Абу ханифа раҳматуллоҳи алайҳи ҳам мазкур икки ҳадисни далил қилиб, битта адолатли кишининг ҳилол ҳақидаги гувоҳлиги қабул қилинади, дейдилар.

لكل قطر رؤيته

ҲАР БИР ЎЛКА ЎЗИ ҲИЛОЛ КЎРАДИ

1218- عَنْ كُرَيْبٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ أُمَّ الْفَضِيلِ بِنْتَ الْحَارِثِ بَعَثَتْهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ بِالشَّامِ قَالَتْ: قَدِمْتُ الشَّامَ فَقَضَيْتُ حَاجَتَهَا وَاسْتَهَلَّ عَلَيَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ فَرَأَيْتُ الْهَلَالَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ فَسَبَّأَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ: مَتَى رَأَيْتُمُ الْهَلَالَ فَقُلْتُ: رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ قَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ قُلْتُ: نَعَمْ وَرَأَاهُ النَّاسُ وَصَبَّامُوا وَصَبَّامُ مُعَاوِيَةَ قَالَ: لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ فَلَا نَزَالَ نَصُومُ حَتَّى نَكْمَلَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا أَوْ نَرَاهُ فَقُلْتُ: أَوْ لَا تَكْتَفِي بِرُؤْيَا مُعَاوِيَةَ وَصِيَّامِهِ قَالَتْ: لَا هَكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ^ص . رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

1218. Курайб розияллоҳу анҳудан ривоят:

«Умму Фазл бинти ал-хорис уни Шомга, Муовиянинг олдига юборган эди. У айтадики:

«Бас, Шомга келиб у(Умму Фазл)нинг хожатини бажардим. Мен Шомдалигимда Рамазон кириб қолди,

хилолни жума кечаси кўрдим. Сўнгра ойнинг охирида Мадинага келдим. Ибн Аббос мендан:

«Хилолни қачон кўрдингиз?» деб сўради.

«Уни жума кечаси кўрдик», дедим.

«Сен ўзинг кўрдингми?» деди.

«Ҳа, одамлар ҳам кўрдилар. Рўза тутдилар. Муовия ҳам рўза тутди», дедим.

«Лекин биз шанба кечаси кўрдик. То ўттиз кунни мукаммал қилгуниimizча ёки уни кўргуниimizча тутаверамиз», деди.

«Муовиянинг кўргани ва рўза тутгани билан кифояланмайсанми?» дедим.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга шундоқ амр қилганлар», деди».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Курайб розияллоҳу анху билан яқиндан танишиб олайлик:

Курайб ибн Абраҳа ибн Сабоҳ ибн Марсад ал-Асбаҳий Яманнинг амирларидан бўлиб, ҳадис ривоят қилувчи тобеинлардан эдилар. Миср фатҳ этилган куни ва Сиффин урушида Муовия билан бирга иштирок этдилар. Жийза деган жойда яшаб ўтдилар. ҳадисларни ҳузайфа ибн Ямондан ривоят қиладилар. Бу кишидан Шомдаги улуг тобеинлар ривоят қиладилар.

Бу зот ҳижратнинг 75-йили вафот этдилар.

Ушбу ҳадисга амал қилган баъзи уламолар ҳар ўлка одамлари хилолни ўзлари кўради ва ўшанга биноан амал қилади, деганлар.

Аммо жумҳур уламолар, агар бир ўлкада хилолни кўриш собит бўлса, бошқа ўлкалар ҳам ўшанга амал қилиши керак, деганлар.

Умуман, бу масалада уламоларнинг фикрлари кўп. ҳозирги кунимизда ҳам бу турли фикрлик давом этиб келмоқда. Мазкур масаладаги баъзи тушунмовчиликлар

аста-секин йўқолиб бормоқда. Ажаб эмаски, ахийри ҳамма мусулмонлар бир хил фикр ва амал қиладиган даврлар ҳам келиб қолса.

الباب الرابع

ТҲРТИНЧИ БОБ

في النية وما يستحب للصائم

НИЯТ ВА РЎЗАДОРГА МУСТАҲАБ АМАЛЛАР ҲАҚИДА

1219- عَنْ حَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ " وَرَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ " قَالَ: مَنْ لَمْ يُجْمَعِ الصَّيَّامُ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلَا صِيَّامَ لَهُ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ وَابْنُ خُزَيْمَةَ وَابْنُ حِبَّانَ وَصَحَّاحَاهُ.

1219. Пайгамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжалари ҳафса розияллоҳу анҳодан ривоят:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким фаждан олдин рўзани қасд қилмаса, унинг рўзаси йўқдир», дедилар.

Сунан эгалари, Ибн Хузайма ва Ибн ҳиббон ривоят қилган ва саҳиҳ, деган.

Шарҳ: Кўпчилик уламолар ушбу ҳадисни далил қилиб, фарз рўзаларда ниятни тонг отмасдан олдин қилиб олмаса бўлмади, дейдилар. Айниқса, қазо рўзада қатъиян кечаси ният қилмоқ керак, дейдилар. Нафл рўзада эса, заволгача ният қилиб олса бўлади.

Ҳанафий мазҳаби бўйича фарз рўза ниятини ҳам заволагча қилиб олса бўлаверади. Чунки Рамазон рўзасини тутиш ҳаммага фарз, ҳамма доимий ниятда бўлади. ҳар кунги ниятни янгилаш заволагча бўлса ҳам бўлаверади.

1220- عَيْنُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ
”ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ: هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ فَقُلْنَا: لَا قَالَ: فَإِنِّي إِذْ
صَائِمٌ ثُمَّ أَتَانَا يَوْمًا آخَرَ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَهْبِدِي لَنَا حَيْسٌ فَقَالَ:
أَرَيْنِيهِ فَقَدْ أَصْبَحْتُ صَائِمًا فَأَكَلِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

1220. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бир куни олдимга кириб:

«Ҳузурингизда бирор нарсa борми?» дедилар.

«Йўк», дедик.

«Ундок бўлса, мен рўзадорман», дедилар.

Сўнгра бошқа бир куни олдимизга келган эдилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, бизга хийс ҳадя қилинди», дедик.

«Қани, менга кўрсат-чи, рўза ният қилган эдим», дедилар ва ундан едилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: «хийс» арабларнинг хурмо, сариғёғ, қурут ёки унни аралаштириб тайёрлайдиган таомлари.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Гоҳида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уйларида егулик таом бўлмаслиги.

2. Аввал рўза тутиш ниятида бўлмаган одам кундузи рўзани бузувчи нарсани қилмай туриб, ният қилиб олса бўлавериши.

3. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уйларига баъзи вақтларда таом ҳадя қилиниб турилиши.

4. Нафл рўза тутувчининг ихтиёри ўзида экани, хоҳласа, очиб юборавериши мумкинлиги.

1221- عَيْنُ أَنَسٍ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَهً. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا أَبَا دَاوُدَ.

1221. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Саҳарлик қилинглار. Албатта, саҳарликда барака бордир», дедилар.

Бешовларидан фақат Имом Абу Довуд ривоят қилмаганлар.

Шарҳ: Демак, саҳарлик қилиш фазилатли иш. Шунинг учун баъзи бир ривоятларда айтилганидек, бир култим сув билан бўлса ҳам саҳарлик қилиш керак.

1222- عَيْنُ عَمْرِو بْنِ الْعَبَّاسِ $\frac{1}{100}$ أَنَّ النَّبِيَّ " قَالَ: فَصِلْ مَا بَيْنَ صَتِيَامِنَا وَصَتِيَامِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَكْلِيَةُ السَّيْحَرِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا الْبُخْلِيَّ.

1222. Амр ибн Осс розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бизнинг рўзамиз ила аҳли китобларнинг рўзаси орасидаги фарқ саҳарлик емагидадир», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаганлар.

Шарҳ: Бу ҳадис рўзада саҳарлик қилиш зарурлиги аҳамиятини яна ҳам оширади. Чунки саҳарлик қилмай,

аҳли китобларга ўхшаб қолмаслик учун ҳам уриниш керак бўлади.

Ушбу ҳадисларга амал қилароқ, эринмасдан доимо саҳарлик қилиб, рўза тутишга одатланишимиз лозим.

1223- عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: تَسَحَّرْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ قُلْتُ: كَيْفَ كَانَ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالسَّحُورِ قِيَالٌ قِيدُ خَمْسَتَيْنِ آيَةً. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ. وَلِلنَّسَائِيِّ وَأَبِي دَاوُدَ: عَلَيْكُمْ بِغِدَاءِ السَّحُورِ فَإِنَّهُ هُوَ الْغِدَاءُ الْمُبَارَكُ. وَأَبِي دَاوُدَ: نِعِمَّ سَحُورُ الْمُؤْمِنِ التَّمْرُ.

1223. Зайд ибн Собит розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам билан саҳарлик қилдик. Сўнгра у зот намозга турдилар», деди.

«Азон билан саҳарлик орасида қанча бор эди?» дедим.

«Эллик оят микдорича», деди».

Икки Шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Насайи ва Абу Довуд ривоятларида:

«Саҳарлик емагини лозим тутинглар. Чунки у муборак емакдир», дейилган.

Абу Довуднинг бир ривоятида:

«Хурмо мўмин учун қандоқ ҳам яхши саҳарлик», дейилган.

Шарҳ: Ушбу ривоятлардан олинадиган фойдалар:

1. Биргаликда, жамоат бўлиб саҳарлик қилиш одати яхши эканлиги.

2. Саҳарликни бомдод азонидан олдин тугатиш

яхшилиги.

3. Сахарлик билан бомдод азони орасида эллик оят тиловат қилгунча вақт қолиши яхшилиги.

4. Сахарлик ейишни лозим тутмоқ яхшилиги.

5. Сахарлик емакда барака борлиги.

6. Иложи бўлганида сахарликда хурмо ейилса, яхши эканлиги.

1224- عَيْنِ ابْنِ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ " قَالَ: اسْتَعِينُوا بِطَعَامِ السَّحْرِ عَلَى صِيَامِ النَّهَارِ وَبِالتَّقْيُلِ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ وَالْحَاكِمُ وَالتَّبْرَانِيُّ.

1224. Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Сахар таомидан наҳор рўзасига, қайлула уйқусидан кечанинг қиёмига ёрдам олинглар», дедилар».

Ибн Можса, ҳоким ва Табароний ривоят қилишган.

Шарҳ: Сахарлик қилишдан мақсад кундузи тутадиган рўза учун тайёргарлик кўриб, бақувват бўлиб олмоқдир. Агар сахарлик қилинмаса, киши наҳорнинг рўзасини тутишга қийналади.

Шунингдек, кундузи ухлаб олмаса, кечаси бедор бўлиб, ибодат қилишга қийналади. Ким кечаси ибодат қилмоқчи бўлса, кундузининг ўртасида ухлаб олиши керак. Кундузнинг ўртасида ухлашни арабчада «қайлула» дейилади.

Кўриниб турибдики, Ислом жорий қилган ибодатларни адо этиш учун ўзини қийнаш шарт эмас. Балки тадбир ила, ҳеч қийналмасдан ибодат қилиш керак.

1225- عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ^{'''} قَالَ: لَا يَزَالُ النَّاسُ بِحَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ. رَوَاهُ الْحَمْسِيُّ. وَلَقِظَ أَبِي دَاوُدَ: لَا يَزَالُ الدِّينُ ظَاهِرًا مَا عَجَّلَ النَّاسُ الْفِطْرَ لِأَنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى يُؤَخِّرُونَهُ. وَلِلتِّرْمِذِيِّ وَأَحْمَدَ: قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَحَبُّ عِبَادِي إِلَيَّ أَعَجَلُهُمْ فِطْرًا.

1225. Саҳл ибн Саъд розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Модомики ифторни тез қилар эканлар, кишилар хайрликда бўлурлар», дедилар.

Бешовлари ривоят қилишган.

Абу Довуд лафзида:

«Модомики одамлар ифторни тез қилишар экан, дин устун бўлур. Чунки яҳудий ва насронийлар уни кечга сурурлар», дейилган.

Термизий ва Аҳмаднинг ривоятларида эса:

«Аллоҳ азза ва жалла: «Мен учун бандаларимнинг энг маҳбуби ифторни тезроқ қиладиганидир», деди» дейилган.

Шарҳ: Ушбу ривоятларда вақт бўлиши билан дарҳол ифторлик қилиш тарғиб этилмоқда ва бу туфайли қуйидагича яхшиликлар бўлиши ваъда қилинмоқда.

1. Кишиларнинг хайрликда бардавом бўлишлари.

2. Ислоҳ динининг устун бўлиши.

3. Аллоҳ таоло учун маҳбуб бандалардан бўлишлик. Шунинг учун ифтор вақти кириши билан дарҳол оғизни очишга одатланишимиз керак.

1226- عَيْنُ أَبِي عَطِيَّةَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: دَخَلْتُ أَنْيَا وَمَسِيرُوقٌ عَلَى عَائِشَةَ فَقُلْنَا: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ رَجُلَانِ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ [”] كِلَاهُمَا لَا يَأَلُو عَيْنَ الْخَيْرِ- أَحَدُهُمَا يُعَجِّلُ الْإِفْطَارَ وَالصِّيَالَةَ وَالْآخَرُ يُؤَخِّرُ الْإِفْطَارَ وَالصِّيَالَةَ قَالَتْ: أَيُّهُمَا الَّذِي يُعَجِّلُ الْإِفْطَارَ وَالصِّيَالَةَ قُلْنَا: عَبْدُ اللَّهِ- بَيْنُ مَسْجُودٍ قَالَتْ: كَيْذَلِكَ كَيَانَ يَصْنَعُ رَسُولُ اللَّهِ- [”] .
وَالْآخَرُ أَبُو مُوسَى. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

1226. Абу Атийя розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Масрук иккимиз Оишанинг олдига кириб:

«Эй мўминларнинг онаси, Мухаммад соллаллоху алайҳи васалламнинг саҳобаларидан икки киши, икковлари ҳам яхшиликка бўш келмайдилар. Бирлари ифтор билан (шом) намозни тезлатади. Бошқаси эса, ифтор билан (шом) намозни ортга суради», дедик.

«Икковларидан қай бири ифторни ва намозни тезлатур?» деди.

«Абдуллох ибн Масъуд», дедик.

«Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам шундоқ қилур эдилар», деди. Бошқаси Абу Мусо эди».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Тобеинлардан Абу Атийя ва Масрук розияллоху анхулар икки катта саҳобийларнинг ифторни тез қилиш ва шом намозини эрта ўқиш бўйича икки хил иш қилаётганларини мулоҳаза қилганлар. Шу билан бирга, икковларидан қай бирларининг тутаётган иши суннатга мувофиқ, тўғри эканини билмоқчи бўлганлар. Бунинг учун эса, Оиша онамизга мурожаат қилганлар. Оқибатда, ифторни вақти кириши билан қилиш ва шом намозини ҳам эртароқ ўқиш Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи

васалламнинг одатлари экани маълум бўлган.

Шунинг учун биз ҳам ўз ҳаётимизда шунга одатланишимиз лозим. Вақт кириши билан оғизни очиб, нафсни бир оз қондиргандан кейин дарҳол шом намозини ўқиб олмоғимиз даркор.

1227- عَيْنِ سَلْمَانَ بْنِ عَامِرٍ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ " قِيَال: إِذَا أَفْطَرَ أَحَدُكُمْ فَلْيُفْطِرْ عَلَى تَمْرٍ فَإِنَّهُ بَرَكَةٌ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُفْطِرْ عَلَى مَاءٍ فَإِنَّهُ طَهُورٌ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

1227. Салмон ибн Омир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қачонки бирингиз ифтор қилса, оғзини хурмо билан очсин. Чунки у барақадир. Ким топмаса, сув билан очсин. Чунки у покловчидир», дедилар».

Сунан эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Салмон ибн Омир розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Салмон ибн Омир ибн Авс ибн ҳажар ибн Амр ибн ҳорис аз-Забий. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суҳбатларида бўлиб, бир неча ҳадислар ривоят қилганлар.

Бу кишидан Муҳаммад ибн Сийрин, Абдуллоҳ ибн Башир ва бошқалар ривоят қилишди. Дўлобий бу зот 100 йил умр кўриб, «Жамал» уруши куни вафот этдилар, дейди.

Кун бўйи рўза тутиб юрган инсон жисмида катта ўзгаришлар юз беради. Шунинг учун ифтор вақти бўлганида оғизни нима билан очиш ўта аҳамиятлидир. Чунки маълум муддат давом этган очликдан сўнг биринчи тановул қилинадиган нарсанинг таъсири жуда ҳам

каттадир. Ана шу жиҳатдан хурмо ёки сув ўта мувофик нарсалар экан.

Буни ҳозирги замон илми ҳам қаттиқ таъкидламоқда. Бу борада илмий тажрибалар ўтказган олимларнинг кўплари мусулмон бўлмаганлари, хурмоли минтақадан эмасликлари учун, асосан сув билан оғиз очиш яхши эканини таъкидламоқдалар.

Биз Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларига амал қилароқ хурмо ёки сув ила оғизни очишга одатланмоғимиз лозим.

1228- عَنْ أَنَسٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُفْطِرُ عَلَى رُطَبَاتٍ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ رُطَبَاتٌ فَعَلَى تَمْرَاتٍ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ حَسَبًا حَسَوَاتٍ مِنْ مَاءٍ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ. وَلِلتِّرْمِذِيِّ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُفْطِرُ فِي الشَّتَاءِ عَلَى تَمْرَاتٍ وَفِي الصَّيْفِ عَلَى الْمَاءِ.

1228. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам оғизларини намоз ўқишдан олдин бир неча ҳўл хурмо билан очар эдилар. Агар ҳўл хурмо бўлмаса, курук хурмо билан, у ҳам бўлмаса, бир неча ҳўлам сув ичар эдилар».

Термизийнинг ривоятида:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қишда хурмо билан, ёзда сув билан оғиз очар эдилар», дейилган.

Шарҳ: Бу ривоятларда ҳам нима билан оғиз очиш яхши экани ҳақида сўз кетмоқда. Хурмо билан сув бу борада асосий нарсалар экани таъкидланмоқда.

Рўзанинг мустаҳаблари ҳақидаги барча далилларни диққат билан ўрганиб чиққан ҳанафий уламолар қуйидаги амалларни рўзанинг мустаҳаблари сифатида қайд этганлар:

1. Бирор нарса ила, бир қултум сув билан бўлса ҳам сахарлик қилмоқ. Сахарликни кечанинг охиригача сурмоқ.

2. Қуёш ботиши билан тезда, шом намозини ўқишдан олдин оғизни очмоқ. Ширин ва ҳўл нарса ила оғизни очиш афзал.

3. Оғизни очишда ривоят қилинган лафзлар ила дуо қилмоқ.

4. Рўздорларга ифтор қилиб бермоқ.

5. Жунублик, ҳайз ва нифосдан қилинадиган ғуслни кечга қўймай, тонг отишдан олдин қилиб олмоқ.

6. Ортиқча гап-сўз ва амаллардан тил ва тана аъзоларни тиймоқ.

7. Рўзани бузмайдиган, аммо ҳузурбахш бўлган нарсаларни тарк қилмоқ.

8. Оила аъзолари ва қариндошларга кенгчилик қилиш. Бева-бечора ва камбағалларга хайри эҳсонни кўпайтириш.

9. Қуръон қироати, илм суҳбатлари, зикр ва салаватларни кўпайтириш.

الدعاء عند الإفطار

ИФТОР ПАЙТИДАГИ ДУО

1229- عَيْنِ ابْنِ عُمَرَ $\frac{1}{100}$ قِيلَ: كَيْفَ النَّبِيُّ " إِذَا أَفْطَرَ

قَالَ: ذَهَبَ الظَّمَأُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ وَثَبَتَ الْأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

1229. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон ифтор қилсалар:

«Заҳабаз замаъу ва баталлатил уруқу ва сабатал ажру иншааллоҳ», яъни, «Гуноҳ кетди, томирлар ҳўлланди ва, иншааллоҳ, ажр собит бўлди», дер эдилар».

Абу Довуд ва Насайй ривоят қилишган.

Шарҳ: Ифтор пайтида дуо тўсиқсиз қабул бўлиши маълум ва машхур. Ушбу ва ундан кейин келадиган ривоятлардаги дуолар эса, оғиз очиш дуоларидир. Шулардан бирини ёдлаб олиб, оғиз очиш пайтида ўқишга одатланилса, жуда ҳам яхши бўлади.

1230- وَكَيَانَ النَّبِيُّ " إِذَا أَفْطَرَ قَالَ: اللَّهُمَّ لَيْكَ صُمْتُ وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالطَّبْرَانِيُّ.
وَلَفْظُهُ: بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ.

1230. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон ифтор қилсалар:

«Аллоҳумма лака сумту ва ала ризқиқа афторту», яъни, «Эй бор Худоё, Сен учун рўза тутдим ва Сен берган ризқ ила ифтор қилдим», дер эдилар».

Абу Довуд ва Табароний ривоят қилишган.

Табаронийнинг лафзида:

«Бисмиллаҳи. Аллоҳумма лака сумту ва ала ризқиқа афторту», яъни, «Бисмиллаҳи. Эй бор Худоё, Сен учун рўза тутдим ва Сен берган ризқ ила ифтор қилдим», дейилган.

1231- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ ¹/₁₀₀ قَالَ: أَفْطَرَ رَسُولُ اللَّهِ - عِنْدَ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فَقِيَالٌ: أَفْطَرَ عِنْدَكُمْ الصَّبَائِمُونَ وَأَكِيلَ طَعَامَكُمْ

الْأَبْرَارُ وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ الْمَلَائِكَةُ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

1231. Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам Саъд ибн Муозникида ифтор қилдилар ва сўнгра:

«Афтора индакум ас-соимуун ва акала томакуму ал-аброру ва соллат алайкумул малоика», яъни, «хузурингизда рўзадорлар ифтор қилдилар, таомингизни яхшилар едилар ва фаришталар сизга саловат айтдилар», дедилар».

Ибн Можса ривоят қилган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Абдуллоҳ ибн Зубайр ибн Аввом Қурайший ал-Асадий, кунялари Абу Бакр. Оналари Асмо бинти Абу Бакр.

Бу зот ҳижратдан кейин Мадинада биринчи туғилган бола эдилар. Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам вафот этганларида тўққиз ёшда эдилар.

ҳаммаси бўлиб 33 та ҳадис ривоят қилдилар. Бу ҳадисларни оталаридан, боболари Абу Бакр Сиддиқ, холалари Оиша онамиз, Умар, Усмон, Алилардан (розияллоҳу анҳум) ривоят қилдилар. Усмон розияллоҳу анҳу халифалик даврларида Африкани фатҳ этишда иштирок этдилар.

Ҳижратнинг 64-йили Язид ибн Муовия вафот этганда бу зот халифа бўлишлари учун байъат берилди. Мана шу даврда Миср, ҳижоз, Яман, Хуросон, Ироқ, Шомнинг баъзи ерларига ҳукмдор бўлдилар.

Ҳижратнинг 73-йили Абдулмалик ибн Марвон даврларида бу зот билан ҳажжож ораларида шиддатли жанглар бўлиб ўтди. Бу уруш Абдуллоҳ ибн Зубайр

розияллоҳу анхунинг ўлимлари билан ниҳоясига етди.

Абдуллоҳ ибн Зубайр халифалик даврлари тўққиз йил давом этиб, шу аснода биринчи бўлиб дирҳамни жорий этдилар. Бу дирҳамни бир тарафига «Муҳаммадур Расулуллоҳ» иккинчи тарафига «Амруллоҳи билвафо валадли» деб битилган эди.

Араб ўлкаларида Рамазондан бошқа пайтларда ҳам меҳмондорчилик охирида юкорида зикр қилинган дуони ўқишга одатланишган.

Ушбу ҳадисдан аҳли фазлларни чақириб ифтор қилиш марғуб экани келиб чиқади. Чунки ансорийларнинг Авс қабиласи улуғи Саъд ибн Муоз розияллоҳу анхунинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бошлиқ саҳобаларни ифторга чақиритишлари шунга далолат қилади. Шу билан бирга, бировнинг зиёфатида бўлган шахс унинг ҳақиға дуо қилиши кераклиги ҳам чиқади.

حفظ اللسان

ТИЛНИ ТИЙИШ

1232- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَيْنُ النَّبِيِّ " قَالَ: مَنْ لَمْ يَدَعْ
قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ لِلَّهِ حَاجَةٌ فِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشِرَابَهُ. رَوَاهُ
الْحَمْسَةُ إِلَّا مُسْلِمًا.

1232. *Абу ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким ёлғон гапиришни ва унга амал қилишни қўймаса, унинг таоми ва шаробини тарк қилмоғига

Аллоҳнинг эҳтиёжи йўқ», дедилар».

Бешовларидан фақат Муслим ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ислом дини ва таълимоти бўйича мусулмон инсон доимо тилини ёмон сўзлардан, беҳуда гаплардан тиймоғи лозим. Рўзадор мусулмон учун эса бу таъкид яна ҳам кучли бўлади. Уламоларимиз ушбу ҳадисдаги «ёлғон гапириш»-га ғийбатчилик, чақимчилик, иғво ва бўҳтонлар ҳам киради, дейдилар. Шунингдек, унга амал қилишга Аллоҳ таолонинг ва Унинг Расулининг норозилигига сабаб бўладиган ҳар бир иш киради, дейдилар.

Демак, рўза тутган одам ўзини нафакат таом ва шаробдан, балки номаъкул гап-сўз ва ишлардан ҳам тиймоғи лозим. Зотан, ўзини таом ва шаробдан тийиб туриб, ёлғон, иғво, чақимчилик, ғийбат, бўҳтон сўзларни гапираверишдан, ношаръий ишларни қилаверишдан нима фойда бор? Ёки унинг оч қолиб, чанқаганига Аллоҳнинг эҳтиёжи борми?

Афсуски, ҳаётимизда бу ҳақиқатни унутиб қўямиз. Ичимизда рўзани тутиб олиб, кун бўйи беҳуда гап-сўзлар, ишлар билан машғул бўладиганлар йўқ эмас. ҳатто орамизда мусулмонларнинг устидан ғийбат, чақимчилик, бўҳтон қиладиганлар ҳам йўқ эмас. Шу боис ҳаммамиз ёлғон сўз ва унга амал қилиш рўзанинг савобини бутунлай кетказишини ҳеч қачон унутмаслигимиз лозим.

1233- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِذَا أَصْبَحَ أَحَدُكُمْ يَوْمًا

صَائِمًا فَلَا يَرْفُثْ وَلَا يَجْهَلْ فَإِنْ امْرَأُ شَاتَمَهُ أَوْ قَاتَلَهُ فَلْيُقْبَلْ إِلَيَّ صَائِمًا
إِلَيَّ صَائِمًا. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ.

1233. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз рўзадор ҳолида бўлса, беҳаё сўзларни гапирмасин ва жоҳиллик ҳам қилмасин. Агар биров у билан сўкишмоқчи ёки урушмоқчи бўлса, «мен рўзадорман, мен рўзадорман», десин», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Худди шу маънодаги ҳадис олдин ҳам ўтган.

1234- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: رُبَّ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ إِلَّا الْجُوعُ وَرُبَّ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إِلَّا السَّيْهُرُ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ وَأَحْمَدُ وَالْحَاكِمُ.

1234. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Баъзи рўзадорлар борки, уларга рўзаси учун очликдан ўзга нарса бўлмас. Баъзи тунда бедор бўлган борки, уларга бедорлиги учун уйқусизликдан ўзга нарса бўлмас», дедилар».

Ибн Можса, Аҳмад ва ал-ҳоким ривоят қилишган.

Шарҳ: Баъзи бир кишилар рўзани тутиб олиб, тилини тиймай ёлғон гапирадилар, иғво, бўҳтон, ғийбат қиладилар, турли ёмон ишлардан ўзларини тиймайдилар. Ана шундай кишилар рўзанинг фойдасидан, савобидан маҳрум бўладилар. Уларга рўза тутишдан фақат оч қолганлиги қолади, холос.

Шунинг учун ким рўзадан тўла манфаат олмоқчи, савобига тўлиқ эришмоқчи бўлса, ўзини таом ва шаробдан ташқари беҳуда, бўлмағур гап-сўз ва амаллардан тиймоғи лозим.

Шунингдек, баъзи бир кишилар тунда таҳажжуд намоз ўқийдилар. Кейин эса, ўша ишлари билан мақтаниб, риёкорлик қиладилар, ёлғон гапириб, нолайик ишларга қўл

урадилар. Ана ўшандай одамлар ҳам тунда бедор туриб қилган ибодатлари савобидан бебаҳра қолурлар.

Шунинг учун ҳар бир ибодатни иложи борича риёкорликдан қочиб қилмоғимиз керак.

السواك

МИСВОК

1235- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: السَّيَّوَاكُ مَطَهْرَةٌ لِلْفَمِ مَرْضَاءٌ لِلرَّبِّ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالشَّافِعِيُّ وَالتَّسَائِيُّ.

1235. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мисвок оғизни пок, Роббни рози қилувчидир», дедилар».

Бухорий, Шофеъий ва Насайй ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шариф олдин ўтган.

1236- عَنْ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ ¹/₁₀₀ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَسْتَاكُ وَهُوَ صَائِمٌ مَا لَا أَعْدُ أَوْ أَحْصِي. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ.

1236. Омир ибн Рабийъа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Мен Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни рўзадор ҳолларида мисвок қилаётганларини санаб саноғига, ҳисоблаб ҳисобига ета олмайдиган даражада кўп кўрганман».

Абу Довуд, Бухорий ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, рўза тутган одам мисвок қилиши яхши экан. Буни уламолар жумҳури таъкидлаганлар. Шу билан бирга, баъзи уламолар рўзадорнинг оғзидан чиқадиған ҳид Аллоҳнинг ҳузурида мушқу анбарнинг ҳидидан афзаллиги ҳақидаги ҳадиси шарифнинг эътиборидан завол вақтидан кейин мисвок қилмаган яхши, дейишади. Чунки рўзадор оғзидан ўша ҳид завол вақтидан кейин чиқа бошлайди.

تلوة القرآن والكرم في رمضان

РАМАЗОНДА ҚУРЪОН ТИЛОВАТИ ВА КАРАМЛИ БЎЛИШ

1237- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ أَجْوَدَ النَّاسِ بِالْحَنِيئِ وَكَانَ أَجْوَدَ مَا يَكُونُ فِي رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جَبْرِيلُ وَكَانَ جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَلْقَاهُ كُلَّ لَيْلَةٍ فِي رَمَضَانَ حَتَّى يَنْسَلِخَ يَعْرِضُ عَلَيْهِ النَّبِيُّ الْقُرْآنَ. وَفِي رِوَايَةٍ: فَيَدَارِسُهُ الْقُرْآنَ فَإِذَا لَقِيَهُ جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ أَجْوَدَ بِالْحَنِيئِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

1237. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам яхшилик қилишда одамларнинг энг саҳийси эдилар. У зотнинг энг саҳий пайтлари эса, Рамазонда Жаброил мулоқотларига келганда бўлар эди. Жаброил алайҳиссалом Рамазон тамом бўлгунича ҳар кеча У зотнинг ҳузурларига келар эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам унга Қуръонни арз қилар (ўқиб берар) эдилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Бас, у билан Қуръон ўқишар эди. Шунда қачон У зотга Жаброил алайҳиссалом мулоқот қилса, эсан шамолдан ҳам сахийроқ бўлиб кетар эдилар», дейилган.

Икки Шайх ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг энг сахий одам эканлари.

2. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Рамазон ойида яна ҳам сахий бўлиб кетишлари.

3. Рамазон ойида Жаброил алайҳиссалом ҳар кеча Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига келиб турганлиги.

4. ҳар Рамазонда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони каримни Жаброил алайҳиссалом ҳузурларида ўқиб ўтказиб олишлари. Шунинг учун ҳар бир мусулмон киши ҳам Рамазонда Қуръони каримни камида бир марта ўтказиб олиши лозим.

5. Рамазонда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Жаброил алайҳиссалом Қуръон ўқишлари. Яъни, аввал Қуръонни Жаброил алайҳиссалом ўқиб бериб, кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам қайтариб ўқиб беришлари. Демак, Рамазонда устозлардан шу тарзда Қуръонни ўтказиб олишга ҳаракат қилмоқ керак.

6. Рамазон ойида иложи борича сахийлик кўрсатиб, бева-бечора, етим-есир ва мухтожларга хайр-эҳсон қилиш.

1238- عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ $\frac{1}{100}$ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ

فَطَرَصَ صَبَائِمًا كَيَانَ لَهُ مِثْلُ أَجِيرِهِ غَيْرَ أَنَّهُ لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجِيرِ الصَّيَّامِ شَيْئًا. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو أَحْمَدَ.

1238. Зайд ибн Холид ал-Жуҳаний розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким рўзадорни ифтор қилдирса, Унга унинг ажрича ажр бўлур. Шу билан бирга, рўзадорнинг ажридин ҳеч бир нарса кам бўлмас», дедилар».

Термизий ва Аҳмад ривоят қилганлар.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда рўзадор киши учун ифтор емаги бериш улкан савобли иш экани таъкидланмоқда. Рўза тутган одамга қанча савоб берилса, унга ифтор емаги ҳозирлаган одамга ҳам шунча савоб берилиши баён қилинмоқда. Унга рўзадорнинг савобидан олиб берилмайди, балки алоҳида савоб шаклида берилади.

Бу дегани ўзи рўза тутмай, рўзадорга ифтор берса, рўза тутган ўрнига ўтади, дегани эмас. Рўза тутиш ҳар бир инсон учун фарздир. ҳар ким ўзи ўз рўзасини тутиши керак. Бошқа ҳеч нарса бунинг ўрнини боса олмайди. Рўзадорга ифторлик бериш эса хайр-эҳсон ҳисобланади, холос. Буни қилган одам шунга яраша савоб олади.

1239- عَنْ أُمِّ عِمَارَةَ الْأَنْصَارِيَّةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ

دَخَلَ عَلَيْهَا فَقَدِمَتْ إِلَيْهِ طَعَامًا فَقَالَ: كُلِّي فَقَالَتْ: إِنِّي صَائِمَةٌ فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ إِنَّ الصَّيَّامَ تُصَلِّي عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ إِذَا أَكَلَ عِنْدَهُ حَتَّى يَفْرُغُوا وَرُبَّمَا قَالَ حَتَّى يَشْبَعُوا. وَفِي رِوَايَةٍ: الصَّيَّامُ إِذَا أَكَلَ عِنْدَهُ الْمَفَاطِيرُ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِسَنَدٍ صَحِيحٍ.

1239. Умму Иммора ал-Ансориййа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг олдига кирдилар. У ул зотга таом такдим қилди. У зот

соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«(Сен ҳам) егин», дедилар.

«Мен рўзадорман», деди. Шунда Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон рўзадорнинг олдида таом ейилса, то еб бўлгунларича (ёки тўйгунларича) фаришталар рўзадорга салавот айтиб туради», дедилар».

Бошиқа бир ривоятда:

«Қачон рўзадорнинг олдида оғзи очиклар таом еса, фаришталар унга салавот айтурлар», дейилган.

Термизий саҳиҳ санад ила ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисда нафл рўза ҳақида сўз кетаётгани шубҳасиз. Мусулмон инсон нафл рўза тутган бўлсаю унинг ҳузурида оғзи очик кишилар таом еса, у эса сабр қилиб рўзасини давом эттирса, фаришталарнинг салавотига эришар экан. Бу нафл рўза тутиб, уни очиб юбормай охиригача етказадиган кишилар учун улкан башоратдир.

قيام رمضان وهوالتراويح

РАМАЗОН КЕЧАСИДА БЕДОРЛИК, ТАРОВЕҲ

1240- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: كَيَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُرْعَبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ فِيهِ بِعَزِيمَةٍ فَيَقْبُولُ: مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ فَتُؤَيَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْأَمِيرُ عَلَى ذَلِكَ ثُمَّ كَانَ الْأَمْرُ عَلَى كَذَلِكَ فِي خِلَافَةِ أَبِي بَكْرٍ وَصَدْرًا مِنْ خِلَافَةِ

عُمَرَ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ.

1240. Абу ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Рамазон кечаларини ибодат ила бедор ўтказишга тарғиб қилар, аммо қатъий буйруқ бермас эдилар. Бас, у зот:

«Ким Рамазонда иймон ва ихлос билан қоим бўлса, ўтган гуноҳлари мағфират қилинур», дер эдилар. Иш шундайлигида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этиб кетдилар. Сўнгра Абу Бакрнинг халифалигида ва Умарнинг халифалиги бошида ҳам иш шундоқ эди».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Очиқ-ойдин кўриниб турибдики, Рамазон ойи кечалари ибодат қилиш жуда ҳам фазилатли иш. Гуноҳларнинг мағфират бўлиши ҳам шу иш туфайли бўлади.

Аммо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ишга тарғиб қилиш билан бирга, маълум бир ибодатга қатъиян амр қилмаганлар. Балки умумий тарғиб қилиш билан кифояланганлар.

Худди шу ҳолат ҳазрати Абу Бакрнинг халифалик даврларида ҳам давом этган. Кишиларга Рамазон кечаларида маълум ибодатни тайин қилмаслик ҳазрати Умари одил халифаликларининг дастлабки даврида ҳам давом этган. Кейин нима бўлганини сўнгра келадиган ривоятлардан билиб оламиз.

1241- عَنِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ-

لَيْلَةً مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ فَصَلَّى فِي الْمَسْجِدِ وَصَلَّى رِجَالُ بَصَائِلِهِ

فَأَصْبَحَ النَّاسُ فَتَحَدَّثُوا فَاجْتَمَعَ أَكْثَرُ مِنْهُمْ فَصَلُّوا مَعَهُ فَأَصْبَحَ النَّاسُ
 فَتَحَدَّثُوا فَكَثُرَ أَهْلُ الْمَسْجِدِ مِنَ اللَّيْلَةِ الثَّالِثَةِ فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ
 فَصَلَّى فَصَلُّوا بِصَلَاتِهِ فَلَمَّا كَانَتِ اللَّيْلَةُ الرَّابِعَةُ عَجَزَ الْمَسْجِدُ عَنِ
 أَهْلِهِ حَتَّى خَرَجَ لِصَلَاةِ الصُّبْحِ فَلَمَّا قَضَى الْفَجْرَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ
 فَتَشَهَّدَ ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ لَمْ يَخْفَ عَلَيَّ مَكَانُكُمْ وَلَكِنِّي خَشِيتُ
 أَنْ تُفْتَرَضَ عَلَيْكُمْ فَتَعْجِزُوا عَنْهَا فَتُؤَيِّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْأَمِيرُ عَلَى
 ذَلِكَ. رَوَاهُ الثَّالِثَةُ.

1241. *Ошиа розияллоху анҳодан ривоят қилинади:*

«Расулulloх соллalloху алайҳи васаллам кечаси чиқиб масжидда намоз ўқидилар. Одамлар ҳам у кишига иқтидо қилдилар. Тонг отгандан сўнг одамлар бу ҳақда гапирдилар. Кейин улардан ҳам кўп тўпланишди ва у зот билан намоз ўқишди. Одамлар бу ҳақда ҳам гапирдилар. Учинчи кечада масжид аҳли кўпайиб кетди. Расулulloх соллalloху алайҳи васаллам чиқиб намоз ўқидилар. Улар у зотга иқтидо қилдилар. Тўртинчи кеча бўлганида масжид одамларни сиғдиришга ожизлик қилиб қолди. У зот соллalloху алайҳи васаллам бомдод намозига чиқдилар. Намозни ўқиб бўлганларидан кейин одамларга юзландилар ва:

«Сизнинг ҳолингиз менга махфий бўлгани йўқ. Лекин мен (намоз) сизга фарз бўлиб, сўнг унинг адосида ожиз қолишингиздан кўрқдим», дедилар.

Расулulloх соллalloху алайҳи васаллам вафот этганларида иш ана шу ҳолда эди».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳодиса ҳақида келган бошқа ривоятларда таъкидланишича, Рамазоннинг йигирма учинчи кечаси Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам масжидда нафл намоз ўқиётганларини кўриб, баъзи саҳобалар у зотнинг намозларига қўшилиб иқтидо қилганлар. Эртасига бу гап одамлар орасига тарқагач, эшитганлар кечаси келиб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тунги нафл намозларига қўшилганлар. Эртасига яна одам кўпайган. Тўртинчи кечаси масжидга одам сиғмай кетган. Аммо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам тунги нафл намози ўқигани масжидга чиқмаганлар. Бир йўла бомдод намозига чиққанлар ва нима учун тунги намозни одамлар билан ўқиш учун чиқмаганларини тушунтириб берганлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам даврларида Ислом ҳукмлари жорий бўлиб турар эди. хали ҳаммаси жорий бўлиб битмаган эди. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам агар одамлар билан тунда жамоат бўлиб намоз ўқишни давом эттираверсалар, ушбу намоз сизларга фарз бўлди, деб амри илоҳий тушиб қолишидан, кейин эса одамлар Рамазон кечалари бу намозни ўқий олмай гуноҳкор бўлишларидан кўрққанлар.

Шундай. ҳабиб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам умматларига нисбатан ўта меҳрибон эдилар. Уларнинг тоқатларидан ташқари таклифлар ила қийналишларини асло хоҳламас эдилар. Доимо енгиллик томонини кўзлар эдилар. У зоти бобаракотга Аллоҳнинг салавот ва саломлари бўлсин.

1242- عَيْنُ أَبِي ذَرٍّ 100 قَالَ: صُيِمْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ رَمَضِيَّانَ

فَلِمَ يَفْتِمُ بِنَا شَيْئًا مِّنَ الشَّهْرِ حَتَّى يَبْقِيَ سَبْعُ فَرِيَّامَ بِنَا حَتَّى ذَهَبَ

ثُلُثُ اللَّيْلِ فَكَمَا كَانَتْ السَّادِسَةُ لَمْ يَقُمْ بِنَا فَلَمَّا كَانَتْ الْخَامِسَةُ قِيَامَ
 بِنَا حَتَّى ذَهَبَ شَطْرُ اللَّيْلِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ نَقَلْتَنَا قِيَامَ هَذِهِ
 اللَّيْلَةِ قَالَ فَقَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا صَلَّى مَعَ الْإِمَامِ حَتَّى يَنْصَرِفَ حُسِبَ
 لَهُ قِيَامٌ لَيْلَةٍ قَالَ: فَلَمَّا كَانَتْ الرَّابِعَةُ لَمْ يَقُمْ فَلَمَّا كَانَتْ الثَّالِثَةُ جَمَعَ
 أَهْلَهُ وَنِسَاءَهُ وَالنَّاسَ فَقِيَامَ بِنَا حَتَّى خَشَيْنَا أَنْ يَفُوتَنَا الْفَلَاحُ قُلْتُ:
 وَمَا الْفَلَاحُ قَالَ: السُّبْحُورُ ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا بَقِيَّةَ الشَّهْرِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ
 السُّنَنِ.

1242. Абу Зарр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Рамазон рўзасини тутдик. У зот то етти (кеча) қолмагунча ой давомида биз билан қоим бўлмадилар. Сўнг эса, биз билан бирга кечанинг учдан бири ўтгунча қоим бўлдилар. Олти кеча қолганда эса, биз билан қоим бўлмадилар. Беш кеча қолганда эса, биз билан бирга кечанинг ярмигача қоим бўлдилар.

Шунда мен:

«Эй Аллоҳнинг расули, бу кеча бизга нафл намоз ўқитсангиз», дедим.

Анда Расулulloҳ салоллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон бир одам имом билан у қайтиб кетгунча намоз ўқиса, ўша одамга кечани қоим бўлиб ўтказган ҳисобланади», дедилар.

Тўрт кеча қолганда қоим бўлмадилар. Уч кеча қолганда эса, аҳллари, аёллари ва одамлари жамлаб, биз билан шундоқ қоим бўлдиларки, ҳатто «фалаҳ» ўтиб кетармикан, деб кўрқдик. Мен: «фалаҳ нима?», дедим. У (Абу Зарр) фалаҳ саҳарликдир, ойнинг

қолган қисмида Расулulloҳ биз билан бирга қоим бўлмадилар», деди».

Сунан эгалари ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Рамазон ойининг йигирма учинчи кечаси келгунча ўзлари ёлғиз ҳолда кечани ибодат билан ўтказганлари.

2. Йигирма учинчи кечада саҳобалар билан кечани ибодат билан ўтказганлари.

3. Рамазоннинг охириги ўн кечасининг жуфт эмас, тоқ кечаларида жамоат бўлиб ибодат қилишга Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам аҳамият берганлари.

4. Қадр кечаси аҳли аёлини, ўзига қарашли одамларни тўплаб, тунни ибодат билан ўтказиш Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг одатлари экани.

5. Рамазон кечасида имом билан маълум нафл намозни ўқиган одам бутун тунни қоим бўлиб ўтказгандек ҳисобланиши.

Зикр қилинган бу амалларни қилишга ҳаракат этмоғимиз жуда ҳам зарур.

1243- عَنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ الْقَيَّاسِ $\frac{1}{100}$ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ $\frac{1}{100}$ لَيْلَةً فِي رَمَضَانَ إِلَى الْمَسْجِدِ فَإِذَا النَّاسُ أَوْزَاعٌ مُتَفَرِّقُونَ يُصَلِّي الرَّجُلُ لِنَفْسِهِ وَيُصَلِّي الرَّجُلُ فَيُصَلِّي بِصَلَاتِهِ الرَّهْطُ فَقَالَ عُمَرُ: إِنِّي أَرَى لَوْ جَمَعْتُ هَؤُلَاءِ عَلَى قَابِئٍ وَاحِدٍ لَكُنَّا أَمْثَلُ ثُمَّ عَزَمَ فَجَمَعَهُمْ عَلَى أَبِي بَنٍ كَعْبٍ ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ لَيْلَةً أُخْرَى وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلَاةِ قَابِئِهِمْ قَالَ عُمَرُ: نَعِمَ الْبِدْعَةُ هَذِهِ وَالَّتِي يَنَامُونَ عَنْهَا أَفْضَلُ مِنَ الَّتِي يَقُومُونَ يُرِيدُ آخِرَ اللَّيْلِ وَكَانَ النَّاسُ

1243. Абдуррахмон ибн Абдин ал-Қорий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу билан Рамазон кечаларининг бирида масжидга чиқдим. Қарасак, одамлар гуруҳ-гуруҳ бўлиб, тарқоқ ҳолларида, кимдир ёлғиз ўзи намоз ўқимоқда. Кимдир намоз ўқиса, бир неча киши унга иқтидо қилмоқда. Шунда Умар:

«Менимча, анавиларни бир қори (орти)га жамласам яхши бўлади», деди. Сўнгра уларни Убай ибн Каъбнинг ортидан жамлади. Кейин бошқа бир кечада мен яна у билан чиққанимда одамлар қориларга иқтидо қилиб, намоз ўқишар эди.

Умар:

«Бу қандоқ ҳам яхши бидъат. Бу вақтда ухлаб ётганларидан кўра, қоим бўлганлари афзал», деди. (Кечанинг охирида, демоқчи.) Одамлар кечанинг аввалида қоим бўлишар эди».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Абдуррахмон ибн Абдин ал-Қорий розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Абдуррахмон ибн Абдин ал-Қорий, Қахофа ибн Дайим болаларидан бири эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётлик даврларида таваллуд топдилар. Расулуллоҳ алайҳиссалом ҳузурларига олиб келинганда ҳали ёш бола эдилар. Бу зот улуғ тобеинлардан бўлиб, Мадина аҳлининг уламоларидан эдилар. Умар розияллоҳу анҳу даврларида Байтулмолда хизмат қилдилар.

Ҳадисни Умар ибн Хаттоб, Абу Талҳа, Абу Айюб, Абу ҳурайралардан ривоят қилдилар.

Бу зот ҳижратнинг 88-йили Мадинада вафот этдилар.

Ушбу ривоятнинг ровийи Абдуррахмон ибн Абдин розияллоху анху Қора ибн Дайм ал-Маданийга нисбат берилиб, Қорий дейилади. Абдуррахмон ибн Абдин розияллоху анху аввал ҳам айтилганидек, ҳазрати Умар томонидан Байтулмолга омил қилиб қўйилган эдилар. Шунинг учун ҳам баъзи вақтларда у киши билан бирга юришлари ҳам бежиз эмас. Жумладан, Рамазон кечаларида икковлари кишилар ҳолидан хабар олиб юришлари оддий бир ҳол.

Ислом давлати раҳбари ўлароқ, кишилар ичида юриб уларнинг ҳолидан хабар олиш, хатоларини тузатиш, манфаатлари ҳақида қайғуриш ҳазрати Умардек бир зот учун оддий бир ҳол эди.

Мана, у киши хазинадори Абдуррахмон ибн Абдин розияллоху анху билан Рамазони шариф кечаларидан бирида Мадинаи мунаввара кўчаларида кетмоқдалар. Бу вақт муборак вақт. Мусулмонлар кундузни соим, кечасини қоим ўтказишлари керак бўлган муборак Рамазон ойи. Аммо халифа Умари одил кўзларига мусулмонларни кечасидаги ҳоллари ана ўша талаб даражасида бўлиб кўринмади. Кимдир ўзича намоз ўқимоқда. Нарироқда уч-тўрт киши бир одамга иқтидо қилиб, ўзларича ибодат қилмоқдалар. Бошқалар эса...

Зийрак ва ташаббускор инсон, қобилиятли ва уddaбуррон давлат бошлиғи, кўркмас ва шижоаткор мужтаҳид ҳазрати Умарнинг кўнглидан кишиларни бу ҳолда ташлаб қўйиш яхши эмаслиги ўтди. Агар иш шу ҳолда давом этаверса, кейин нима бўлиши мумкин? ҳозирнинг ўзида шунчалик бўлиб тургач, кейин бундан яхши бўлиши мумкин эмас. Пайғамбар алайҳиссаломнинг вақтларида одамлар катта ғайрат билан ибодат қилар эдилар. ҳар ким ўз ҳолича бўлса ҳам Рамазон кечасини қоим бўлиб ўтказар эдилар. Энди бўлса, аввалги ғайрат қолмабди. Кишилар тарқоқ, нафл намоз ўқигани ўқимоқда,

бўлмаса йўқ. Пайғамбар алайҳиссалом ўзлари бош бўлиб, кечаларни бедор ўтказар эдилар. Кишиларга Рамазон кечасидаги ибодат фарз бўлиб қолиб, оғирлик келмасин дебгина жамоат ила кечаси намоз ўқишни доимий ташкил қилмаган эдилар.

У зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида шариат ҳукмлари давомли равишда тўлдириб борилар эди. Бугун бир ҳукм ташкил этилса, эртага бошқаси ва ҳоказо. ҳукмларнинг жорий бўлишига баъзи одамларнинг саволлари, гоҳида қилган ишлари, гоҳида яна бошқа нарсалар сабаб бўлиб қолар эди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзича тўпланиб, кечаси жамоат намоз ўқиш туфайли шу намоз фарз бўлиб қолишдан истиҳола қилган эдилар. Агар Рамазон кечаларида ана шундай намоз фарз бўлиб қолса, баъзи кишиларга оғир келиб, қийналиб қолишлари мумкин эди.

Пайғамбар алайҳиссаломнинг бирдан-бир мулоҳазалари шу эди. Бўлмаса, бошқа ҳеч бир нарса у зотни Рамазон кечаларида мусулмонлар билан жамоат бўлиб, нафл намоз ўқишдан тўсмас эди. У зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари доимо бу намозни ўқир, саҳобаларни ҳам унга тинимсиз тарғиб қилар эдилар.

Энди бўлса, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафиқул Аълога рихлат қилдилар. Шариат аҳкомлари мукамал бўлди. У зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин Аллоҳ таоло ҳеч кимга ваҳий туширмайди. Бирор ибодатни фарз ёки вожиб бўлиши мумкин эмас. Жумладан, энди мусулмонлар кечаси жамоат бўлиб, нафл намоз ўқисалар ҳам фарз ёки вожиб бўлиб қолиши асло мумкин эмас. Уларнинг ҳозиргига ўхшаб тарқоқ юрганларидан, Рамазон кечаларини турлича ўтказишларидан кўра жамоат бўлиб намоз ўқишлари яхши эмасми?

«Менимча, анавиларни бир қори (орти)га жамласам

яхши бўлади», деди ҳазрати Умар. Ўша қори намозга ўтади. Қолганлари эса унга иқтидо қилади. Қориларнинг ичида энг афзали Убай ибн Каъб. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари ҳам буни тасдиқлаганлар.

Шундай қилиб, ҳазрати Умар Рамазон кечалари жамоат бўлиб таровеҳ намоз ўқишни жорий қилдилар. Бу иш ҳаммага маъкул келди. Саҳобалардан бирор киши ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида бўлмаган нарса нима учун қилинмоқда, демади. Бу ҳам мазкур иш ҳаммага ўта маъкул бўлганидан дарак берарди. Ҳа, ҳамма бу ишдан хурсанд бўлди.

Ровий Абдуррахмон ибн Абдин розияллоҳу анҳунинг айтишларича, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг ўзлари ҳам хурсанд бўлганлар ва:

«Бу қандоқ ҳам яхши бидъат. Бу вақтда ухлаб ётганларидан кўра, қоим бўлганлари афзал», деганлар. Шу ерда бидъат икки хил, яхши ва ёмон бўлиши мумкинлиги, буни ҳазрати Умардек улуғ зот таъкид қилганларини алоҳида эслаб ўтишимиз лозим.

ТАРОВЕҲ НАМОЗИ РАКАТЛАРИ АДАДИ

Рамазонда бедор бўлиб ўқиладиган намоз «таровеҳ» деб номланиши ҳаммага маълум. Таровеҳ роҳат-истироҳат маъносидадир. Чунки мазкур намоз истироҳат ҳисобланади, ҳар тўрт ракатни ўқиб бўлгандан кейин истироҳат олинади.

Макка аҳли эса, ўша пайтда ҳар тўрт ракат таровеҳ намозидан кейин Байтуллоҳни тавоф қилар эканлар.

1244- عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ $\frac{1}{100}$ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ:

كَيْفَ كَانَتْ صَلَاةُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي رَمَضَانَ فَقَالَتْ: مَا كَانَ يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَلَا فِي غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً يُصَلِّي أَرْبَعًا فَلَا تَسْلُ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطَوْلِهِنَّ ثُمَّ يُصَلِّي أَرْبَعًا فَلَا تَسْلُ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطَوْلِهِنَّ ثُمَّ يُصَلِّي ثَلَاثًا فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ- أَتَنَامُ قَبْلَ أَنْ تُتَوَرَّ قَالَ: يَا عَائِشَةُ إِنَّ عَيْنِي تَنَامَانِ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

1244. Абу Салама ибн Абдуллахмон розияллоху анхундан ривоят қилинади:

«У киши Оишадан:

«Расулulloх соллалллоху алайхи васалламнинг Рамазондаги намози қандок эди?» деб сўраган экан.

Шунда у киши:

«Рамазонда ҳам, ундан бошқа вақтда ҳам ўн бир ракатдан зиёда қилмас эдилар. Тўрт ракат намоз ўқир эдилар. Уларнинг ҳусни ва узунлигини сўрамай қўявер. Сўнгра яна тўрт ракат ўқир эдилар. Уларнинг ҳам ҳусни ва узунлигини сўрамай қўявер. Кейин эса, уч ракат ўқир эдилар. Мен:

«Эй Аллоҳнинг Расули, ухлашингиздан олдин витр ўқийсизми?» дедим. У зот:

«Эй Оиша, албатта, менинг кўзларим ухлайди, аммо қалбим ухламайди», дедилар» деди».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Оиша онамиз ривоят қилишларича, Пайғамбар алайҳиссалом Рамазонда ҳам, Рамазондан бошқа вақтларда ҳам кечаси намоз ўқиганларида ўн бир ракат ўқиганлар. Тунги намозларни ниҳоятда чиройли қилиб ва узун ўқиганлар. Бу ҳақда олдинги ўтган ҳадисларда ҳам маълумотлар келган.

Бу ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг кечаси

ўқийдиган намозлари неча ракатлиги ҳақида Оиша онамиз ўзлари билган нарсани айтмоқдалар. Бу эса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўн бир ракатдан бошқа намоз ўқимаган эканлар, деган фикрга олиб бормаслиги керак.

Эътибор берадиган бўлсак, бу ерда таровеҳ намози ҳақида эмас, таҳажжуд намози ҳақида сўз бормоқда. Чунки таровеҳ намози Рамазондан бошқа пайтда ўқилмайди. Оиша онамиз розияллоҳу анҳо эса:

«Рамазонда ҳам, ундан бошқа вақтда ҳам ўн бир ракатдан зиёда қилмас эдилар», деб марҳамат қилмоқдалар. Чунки у зот Оиша онамизнинг хужраларида айнан шу тарзда таҳажжуд намози ўқиганлар.

Таровеҳ намозининг ракатлари адади қанча деганда мазҳаб имомлари ҳам шароитларидан келиб чиқиб, ўзларига етиб келган ривоятларнинг кучига қараб, турлича ададларни олганлар.

Мисол учун, Шофъеий мазҳабида саккиз ракат олинган бўлса, ханафий мазҳабида йигирма ракат олинган. Демак, таровеҳ намози ракатлари адади ҳақидаги ривоятлар ихтилофли эмас, турлиликни ифода этгандир.

Бошқа масалалар ҳам худди шунга ўхшайди. Хилоф йўқ, турлилик бор. Фуқаҳолар эса, ўша турли нарсалар ичида қай бири афзал, деган маънода баҳс юритганлар.

1245- عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: كَانَ النَّاسُ يُقِيمُونَ فِي

رَمَانَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فِي رَمَضَانَ ثَلَاثَ وَعِشْرِينَ رَكْعَةً.

1245. Язид ибн Румон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Одамлар Умар ибн Хаттобнинг замонида йигирма уч ракат ила қоим бўлар эдилар».

Шарҳ: Аввало, ровий Язид ибн Румон розияллоху анху билан танишиб олайлик:

Язид ибн Румон Асадий ал-Маданий, кунялари Абу Рух. Бу зот Зубайр ибн Афвон оиласининг қулидирлар. ҳадисларни Ибн Зубайр, Анас, Убайдуллоҳ ва яна бошқа кишилардан ривоят қилдилар. Бу зот ривоят қилган ҳадислар олтита «Саҳиҳ» китобларида бор.

Ибн Саъд айтадилар: «Язид ибн Румон олим ва кўп ишончли ҳадис ривоят қилган тобеинлардан эдилар».

Бу зот ҳижратнинг 130-йили Мадинада вафот этдилар.

Мазкур йигирма уч ракатнинг йигирма ракати таровеҳ, уч ракати витр намози бўлган. Баъзи бир ривоятларда ўн бир ва ўн уч ракат ҳам дейилган. Лекин йигирма уч ракат маълум ва машҳур.

Баъзи уламоларимиз олдин оздан бошлашган, кейин бориб-бориб йигирма учда тўхташган ва шу одат бўлиб қолган, мусулмонлар жумҳури шуни қабул қилган, дейишади.

Шофеъий мазҳабида саккиз ракат ҳақида сўз бўлса ҳам, амал қилишда йигирма ракат қабул қилинган. Шунинг учун ҳам барча мусулмонлар қадимдан таровеҳ намозини масжидларда, жамоат билан йигирма ракатдан ўқишга одат қилганлар.

1246- وَرَوَى عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَوْ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ: مَا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ حَسْبًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسْبٌ وَمَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ قَبِيحًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ قَبِيحٌ. رَوَاهُ الْإِمَامُ مَالِكٌ.

1246. *Пайгамбар соллаллоху алайҳи васалламдан ёки Ибн Масъуд розияллоху анхудан:*

«Мўминлар яхши, деб билган нарса Аллоҳнинг

хузурида ҳам яхшидир. Мусулмонлар ёмон, деб билган нарса Аллохнинг хузурида ҳам ёмондир», деб ривоят қилинган».

Ушбу икки ривоятни Имом Молик келтирган.

Шарҳ: Ушбу ривоятдаги мўмин-мусулмонлардан мурод Қуръон, ҳадис ва фикҳни яхши биладиган аҳли илм эканига ҳеч шак-шубҳа йўқ. Ушбу ривоятни бу ерда келтиришдан мурод таровеҳ намозини масжидда жамоат билан йигирма ракатдан ўқишни ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг замонларида жорий қилиш ўзбошимчалик ёки динда йўқ нарсани қўшиш эмас, балки у диний асосда Ислом умматининг зубдаси бўлмиш саҳобалар томонидан шариат кўрсатмаларига, хусусан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг таълимотларига амал қилинган ҳолда бўлганини таъкидлашдир.

Зотан, ижмоъ шариатимизда ҳукмга манба бўлган тўрт манбанинг биридир. Ижмоъ эса, бир замонда яшаб турган ижтиҳод даражасига етган мусулмонларнинг бир фикрга жам бўлишларидир. Шунинг учун, ҳозирги шаклда таровеҳ намози ўқишга ҳеч тил теккизиб бўлмайди.

الباب الخامس

БЕШИНЧИ БОБ

في الأمور المنهي عنها في الصوم منها الجماع

РУЗАДА МАН ҚИЛИНГАН ИШЛАР ҲАҚИДА ЖУМЛАДАН, ЖИНСИЙ ЯҚИНЛИК

1247- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ قِيلَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ [”]
فَقِيلَ: هَلَكْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قِيلَ: وَمَا أَهْلَكَ قِيلَ: وَقَعْتُ عَلَى
امْرَأَتِي فِي رَمَضَانَ قِيلَ: هَلْ تَجِدُ مَا تُعْتِقُ رَقَبَةً قِيلَ: لَا قِيلَ: فَهَلْ
تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ قِيلَ: لَا قِيلَ: فَهَلْ تَجِدُ مَا تُطْعِمُ
سِتِّينَ مِسْكِينًا قِيلَ: لَا قِيلَ: ثُمَّ جَلَسَ فَأُتِيَ النَّبِيُّ [”] بِعِزْقٍ فِيهِ تَمْرٌ
فَقِيلَ: تَصَدَّقْ بِهَذَا قِيلَ: أَعَلَى أَفْقَرٍ مِنَّا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا بَيْنَ
لَا بَتْنَيْهَا أَهْلُ بَيْتٍ أَخْرَجُ إِلَيْهِ مِنَّا فَضَحَكَ النَّبِيُّ [”] حَتَّى بَدَتْ
أَنْيَابُهُ ثُمَّ قَالَ: اذْهَبْ فَأَطْعِمْهُ أَهْلَكَ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

1247. Абу хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бир одам Расулulloҳ соллаллоҳу алайхи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Ҳалок бўлдим, эй Аллоҳнинг Расули!» деди.

«Сени нима ҳалок қилди?» дедилар.

«Рамазонда хотинимнинг устига чикдим», деди.

«Кул озод қилишга нарсa топа оласанми?» дедилар.

«Йўқ», деди.

«Икки ой кетма-кет рўза тута оласанми?» дедилар.

«Йўк», деди.

«Олтмиш мискинга таом беришга нарсa топа оласанми?» дедилар.

«Йўк», деди.

Сўнгра кутиб ўтирди. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламга бир занбил хурмо келтирилди. У зот (ҳалиги одамга):

«Мана бунн садақа қилиб юбор», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, биздан кўра фақирроққами? Аллоҳга қасамки, унинг (Мадинанинг) икки чети орасида биздан кўра муҳтожроқ аҳли байт йўк», деди.

Шунда Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам кулдилар, ҳатто тишларининг оқи кўриниб кетди. Сўнгра:

«Бор! Уни аҳлингга таом қилиб бер», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Рўзадор жинсий яқинлик қилса, рўзаси очилиши.
2. Рўзасини бузган рўзадор каффорот бериши вожиблиги.

3. Энг аввалги каффорат кул озод қилиш экани.

Бу Ислонда кулдорликка қарши курашнинг кўринишларидан бири. Муслмон кишининг гуноҳини ювишга кул озод қилишнинг шарт қилиб қўйилиши шуни кўрсатмаса, нимани кўрсатар эди! Фақат гуноҳкор кул озод қилишга қодир бўлмасагина, унга қарши бошқа чоралар кўрила бошлайди.

4. Каффорот бериш вожиб бўлган одам кул озод қилишга қодир бўлмаса, кетма-кет, орасини узмай олтмиш кун рўза тутиши лозим.

Рамазон рўзасини тутиш даврида сабрсизлик қилгани сабабли, сабрли бўлишга тузукроқ одатланиб олиши учун.

Албатта, олтмиш кун кетма-кет рўза тутиш осон эмас. Албатта, бунга қодир бўлиши мумкин кишиларга бошқа чора ҳам йўқ. Лекин ушбу биз ўрганаётган қиссанинг қаҳрамони, аъробийлардан бўлмиш Салама ибн Саҳр розияллоҳу анҳу олтмиш кун кетма-кет рўза тутишга қодир эмас эдилар. Бошқа бир ривоятда келишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Икки ой кетма-кет рўза тута оласанми?» деганларида, «Рўзани деб шу ҳолга тушиб турибман-ку!» деган.

5. Рамазонда жинсий алоқа қилиб, рўзасини очиб юборган одам икки ой кетма-кет рўза тутишга қодир бўлмаса, олтмиш мискинга таом беради. ҳар бир мискинга бир мудд (1 мудд – 1843 ғиром) миқдорида таом беради. Бу эса, ўз навбатида гуноҳкор кишининг гуноҳини ювишга имкон яратиб бериш билан бирга мискинларга яхшилик қилиш йўли ҳамдир. Ислом дини мискин-фақирларга моддий ёрдам кўрсатиш учун ҳар бир қулай имкониятни тўлиқ ишга солган.

Ҳадиснинг охирида Салама ибн Саҳр розияллоҳу анҳунинг аъробийларга хос соддалик ва очикликлари гувоҳи бўламиз. У киши Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларига ҳадя қилиб келтирилган хурмо қобиғидан тўқилган занбилдаги олтмиш мискинга етадиган, олтмиш мудд миқдоридаги хурмони олтмиш мискинга бериш ҳақидаги гапларини эшитиши билан Мадинада ўздан кўра мискинроқ аҳли байт йўқ эканини эслатади. Бу, ўзим еб қўйсам бўлавермайдими, дегани эди. Шундоқ ҳам бўлди. Лекин буни рўзасини бузгани учун мукофот маъносида тушунмаслик керак. Бу Салама ибн Саҳр розияллоҳу анҳунинг ўзига хос. Бошқаларга мумкин эмас. Қолаверса, ҳозирча ўзинг еб тур, кейин топганингда каффоротни берасан, деган маъно ҳам бор.

Жумҳур уламолар жинсий алоқада қатнашгани учун аёл киши ҳам каффорот беради, деганлар.

Гарчи, воқеликдаги ушбу мисолда иш бир оз енгилроқ бўлиб кўринса ҳам аслида иш ўта оғирдир. Рамазон рўзасининг бир кунини узрсиз ўтказиб юбориш улкан гуноҳдир. Унинг ўрнини тўлдириш жуда ҳам мушкулдир. Ушбу ҳадисда зикр қилинаётган каффоротлар бир кун тутилмай қолган, хато туфайли очилган рўзанинг каффоротидир. Агар ўша миқдор икки ёки уч кунга ўтса, бир ой ёки бир умрга ўтса, нима бўлишини бир ўйлаб кўриш керак.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам, узрсиз бир кун рўза тутмаган одам умр бўйи рўза тутиб ўтса ҳам ўша куннинг ўрнини тўлғиза олмайди, деганлар.

Яна бошқа бир ҳадисда бир кун рўза тутмаган одам қирқ йил жаннатнинг исини ҳам ҳидлай олмайди, деганлар. Шунинг учун Аллоҳ етказганига шукр қилиб, рўзани канда қилмай тутиш керак.

ومنها الأكل والشرب والقيء عمدا

ҚАСДДАН ЕБ-ИЧМОҚ ВА ҚАЙТ ҚИЛМОҚ

1248- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ أَفْطَرَ يَوْمًا

مِنْ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ رُخْصَةٍ رَخَّصَهَا اللَّهُ لَهُ لَمْ يَقْبُضْ عَنْهُ صَيَّامُ الدَّهْرِ وَإِنْ صَامَهُ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا مُسْلِمًا.

1248. Абу ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Рамазондан бир кунни Аллоҳ берган рухсатсиз оғзи очик ҳолда ўтказса, замоннинг

хаммасини рўза тутиб ўтказса ҳам унинг қазосини адо эта олмас», дедилар».

Бешовларидан фақат Муслим ривоят қилмаган.

Шарҳ: Маълумки, бемор, мусофир, қари кишилар, шунингдек, ҳомиладор ва эмизикли аёллар ҳам рўза тутишлари узрли кишилар ҳисобланади. Мазкур тоифалардан бошқалар, албатта, Рамазон ойи рўзасини тутмоқлари шарт. Рамазон ойи рўзасини тутмаган одам гуноҳкор бўлади. Узрсиз бир кун рўзани тарк қилган одам умр бўйи рўза тутиб ўтса ҳам, ўша рўзасини тутмаган куннинг савоби ўрнини тўлғиза олмайди. Чунки фарз рўзани ўз вақтида тутишлик жуда ҳам катта савобга сазовор қилувчи нарсадир.

Имом Молик ва Имом Абу ҳанифа мазҳаблари бўйича Рамазон рўзасидан бир кунни узрсиз тутмаган одамга юқоридаги Рамазонда хотинига жинсий яқинлик қилган кишига кўрилган каффорот чоралари жорий қилинади.

1249- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ^{'''} قَالَ: مَنْ نَسِيَ وَهِيَ صَائِمَةٌ فَأَكْبَلَ أَوْ شَرِبَ فَلْيَتَمَّ صَوْمَهُ فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللَّهُ وَسَقَاهُ. رَوَاهُ الْحُمْسِيُّ. وَلَقِطُ التِّرْمِذِيُّ: مَنْ أَكَلَ أَوْ شَرِبَ نَاسِيًا فَلَا يُفْطِرُ فَإِنَّمَا هُوَ رَزَقٌ رَزَقَهُ اللَّهُ.

1249. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким рўзадорлигини унутиб қўйиб, еса ёки ичса, рўзасини батамом қилсин. Уни Аллоҳ таомлантирибди ва сероб қилди, холос», дедилар.

Бешовлари ривоят қилишган.

Термизийнинг ривоятларида:

«Ким унутиб еб-ичса, оғзини очиб юбормасин. У Аллоҳ унга берган ризқ, холос», дейилган.

Шарҳ: Ислом шариатининг умумий қоидаси бўйича эсдан чиқариб содир этилган ҳар бир хато кечирилади. Бу қоида рўза борасида ҳам жорий этилади. Инсон гоҳида, айниқса, Рамазони шарифнинг биринчи кунларида ўзининг рўзадорлигини унутиб қўйиши табиий бир ҳол. Шунинг учун эсдан чиққан ҳолда бирор нарса еб ёки ичиб қўйса, рўзаси очилган ҳисобланмайди. Балки эслаганида ўзини емоқ-ичмоқдан тўхтатади ва рўзасини давом эттираверади. Бу қоидага ҳеч ким ҳилоф қилмаган.

Бу ҳам Ислом динининг энгиллик дини эканига ёрқин бир далилдир. Инсондаги бор заифликларни яхши билган Аллоҳ таоло шариат ҳукмини жорий қилишда мазкур заифликларни ҳисобга олиб қўйган.

1250- عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: أَفْطَرْنَا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ "يَوْمَ غَيْمٍ ثُمَّ طَلَعَتِ الشَّمْسُ قِيلَ لِهَيْشَامٍ: فَأُمِرُوا بِالْقَضَاءِ قَالَ: لَا بُدَّ مِنْ قَضَاءٍ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

1250. Асмо бинти Абу Бакр розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг замонларида булутли кунда ифтор қилдик. Сўнгра қуёш чиқди. ҳишомга:

«Қазо қилишга амр қилган эканларми?» дейилди.

«Қазо қилиш лозим», деди».

Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Асмо бинти Абу Бакр розияллоху анҳонинг айтишларича, ҳаво булутли бўлгани учун қуёш ботди, ифтор вақти бўлди, деб гумон қилиб оғизларини очиб, ифтор қилишган. Бу ерда рўзадорликни унутиб қўйиш маъноси йўқ. Кейин эса, булут ғойиб бўлиб қуёш чиқиб,

ифтор вақти кирмагани маълум бўлган.

Буни Асмо розияллоху анҳудан ҳишом розияллоху анху ривоят қилганлар. Бу ривоятни эшитган кишилар ҳишом розияллоху анҳудан, ўшанда уларга Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам томонларидан қуёш ботди, деган гумон билан очиб юборилган рўзанинг қазосини тутиш амр қилинган эканми, деган савол берилган экан. Шунда ҳишом розияллоху анху:

«Қазо қилиш лозим», деб жавоб берганлигидан бу масалада ҳеч хилоф йўқ, деган маъно ҳам келиб чиқади.

Агар ушбу ҳолат такрорланиб, бошқа вақтларда ҳам кимдир қуёш ботгандир, деб ўйлаб оғзини очиб юборсаю кейин қуёш ботмагани маълум бўлса, одоб юзасидан куннинг қолган қисмида таом емай туради ва бир кун ўрнига бир кун қазо рўза тутиб беради.

Шунингдек, бир одам саҳарликнинг вақти бор, деб ўйлаб таом есаю, кейин саҳарлик вақти чиққани маълум бўлса, рўзаси очилган бўлади. У ҳам кун бўйи одоб юзасидан емай-ичмай юради. Ва кейин бир кун қазо рўза тутиб беради.

1251- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: مَنِ ذَرَعَهُ الْقَيْءُ وَهُوَ صَائِمٌ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ وَإِنْ اسْتَقَاءَ فَلْيَقْضِ. وَفِي رِوَايَةٍ: وَمَنْ اسْتَقَاءَ عَمْدًا فَلْيَقْضِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ الشُّنَنِ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

1251. Абу ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ким рўзадор бўлсаю унга қайт ғолиб келса, қазо қилмоқ вожиб эмас. Агар ўзи хоҳлаб қайт қилган

бўлса, қазо тутсин», деганлар».

Бошқа бир ривоятда:

«Ким қасддан қайт қилса, қазосини тутсин», дейилган.

Сунан эгалари ва ҳоким ривоят қилишган.

Саҳиҳ, дейишган.

Шарҳ: Қускининг ғолиб келиши оқибатида қайт қилишга мажбур бўлган одам бу ишни ўз ихтиёри билан қилмаслиги маълум. Шунинг учун унинг рўзаси очилмаслиги ҳам табиий. Ўз ихтиёри ила ҳаракат қилиб қусганда эса, иш бошқача бўлади. ҳанафий мазҳабида қусганда ҳам оғзи тўлиб қусиши шарт қилинади.

Хулоса қилиб айтганда, рўзадор киши қусмасликка ҳаракат қилиши керак. Агар мажбур ҳолда бу иш содир бўлса, рўзаси очилмайди, кўнглини тўқ қилиши керак.

ومنها الوصال

УЛАБ ТУТИШ

«Улаб тутиш» деганда рўзадор киши ифтор ҳам, сахарлик ҳам қилмай икки ва ундан ортиқ кун рўза тутиши тушунилади.

1252- عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ عَنِ الْوَصَالِ فَقَالُوا: إِنَّكَ تُوَاصِلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ - ﷺ قَالَ: وَأَيُّكُمْ مِثْلِي إِنْ آيَتْ يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيَسْبِقَنِي فَلَمَّا أَبَوْا أَنْ يَنْتَهُبُوا عَنِ الْوَصَالِ وَاصِلَ بِهِمْ يَوْمًا ثُمَّ يَوْمًا ثُمَّ رَأَوْا الْهَلَالَ فَقَالَ: لَوْ تَأَخَّرَ الْهَلَالُ لَزِدْتُكُمْ

كَالْمُنْكَلِ لَهُمْ حِينَ أَبَوْا أَنْ يَنْتَهُوْا. وَفِي رِوَايَةٍ: إِيَّاكُمْ وَالْوَصَالَ مَرَّتَيْنِ
قِيلَ: إِنَّكَ تُوَاصِلُ قَبَالَ: إِيَّيْ أَيْتُ عِنْدَ رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي فَيَاكُلُوا
مِنَ الْعَمَلِ مَا تُطِيقُونَ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

1252. Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам улаб тутишдан наҳий қилдилар. Шунда одамлар:

«Сиз улаб тутасиз-ку, эй Аллоҳнинг Расули?» дейишди.

«Сизларнинг қай бирингиз менга ўхшайсиз?! Мени тунда Роббим таомлантиради ва сероб қилади», дедилар. Бас, қачонки, улар улаб тутишдан тўхташдан бош тортган эдилар, улар билан бир кун улаб тутдилар, сўнг яна бир кун улаб тутдилар, кейин эса (Шаввол) хилолини кўриб қолдилар. Ўшанда у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам худди уларга иқоб берувчидек бўлиб:

«Агар (ҳилол) кеч қолганида, сизларга яна зиёда қилар эдим», дедилар.

Бошқа бир ривоятда:

«Сизлар улаб тутишдан ҳазир бўлинглар», деб икки марта айтдилар.

«Сиз Ўзингиз улаб тутасиз-ку?» дейилди. У зот:

«Мен Роббим ҳузурида тунайман. У мени таомлантирур ва сероб қилур. Амалдан ўзингиз тоқат қиладиганингизни такаллуф қилинглар», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ислом шариатида инсоннинг имконидан ташқари, унинг ортиқча қийналишига сабаб бўладиган таклифлар йўқ. Шу билан бирга, инсоннинг ўзича ўзини қийнашига, турли ортиқча ишларни ўйлаб чиқариб,

кийналишига сабаб бўладиган амалларни қилишга ҳам рухсат берилмайди. Ушбу ҳадиси шарифда ўша ишнинг рўзадаги мисолини кўриб турибмиз.

Баъзи бир кўпроқ ибодат қилишни хоҳлаган кишилар учун тонг отгандан қуёш ботгунча рўза тутиш жуда осон кўриниши, бир неча кун улаб рўза тутса, худди ажойиб бир ибодат қилгандек ҳузур қилиши мумкин. Рўза фарз қилинганидан кейин маълум бир муддат ўтиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам мусулмонлар ичида ана ўша руҳни мулоҳаза қилган бўлсалар керак, улаб рўза тутишдан қайтардилар.

Аммо рўзани улаб тутиш ишқибозлари ҳам бўш келмадилар. Улар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ўзлари улаб тутишларини эслатдилар ва бу билан улаб тутишда бирор сир борлигидан ўзингиз бу ишни қилсангиз керак, деб ўйловдик, демоқчи бўлдилар.

Шунда Пайғамбар алайҳиссалом бу иш фақат ўз зоти олийларига хос эканини баён этдилар. Кечаси таом ва шароб танаввул қилмасалар ҳам, Аллоҳнинг Ўзи у зотни таомлантириб, шароб ила сероб қилиб туришини айтдилар.

Афтидан рўзани улаб тутиш ишқибозлари бу билан ҳам қоникмаган бўлсалар керак, яна улаб тутиш истаги борлигини билдирдилар. Ана шунда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга амалий дарс бермоқчи бўлиб, улар билан бирга улаб рўза тутишни бошлаганлар. Аммо икки кундан кейин Рамазон ойи тамом бўлиб, Шаввол ойи ҳилоли кўриниб қолган ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам агар ой кўриниб қолмаганда улаб рўза тутишни давом эттираверар эдим ҳамда сизга унинг оқибати нима бўлишини кўрсатиб қўяр эдим, деганлар.

Оқибати эса, албатта, яхши бўлмас эди. Бу ишни қилган одамлар қийналар ва ибодатлари ҳам кўнгилдагидек бўлмас эди.

Ҳадиси шарифнинг охиридаги иборалардан нафақат рўздор, балки барча ишларда ҳам инсон ўзига ўзи қийин қилиб, тоқатидан ташқари амал қилишга урунмаслиги кераклиги уқтирилмоқда.

Ҳамма нарса ҳам меъёрида бўлгани маъкул. Меъёрни эса, Аллоҳнинг шариати белгилайди. Шунинг учун Ислом шариатида кўрсатилган нарсани тўлиқ бажаришга ҳаракат қилиш керак. Шариат эса, меъёридан кам ҳам, ортиқ ҳам бўлмаслигини тақозо этади. Энг тўғри иш, энг тўғри ибодат шариатда кўрсатилганини зинҳор унутмаслигимиз лозим.

منها المباشرة والقبلة

ҚУЧОҚЛАШИШ ВА ЎПИШ

1253- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ فَرَخَّصَ لَهُ وَأَنَّهُ آخِرُ فَسَأَلَهُ فَنَهَاهُ فَإِذَا الَّذِي رَخَّصَ لَهُ شَيْخٌ وَالَّذِي نَهَاهُ شَابٌّ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَصَحَّحَهُ.

1253. Абу ҳурайра розияллоҳу анҳуда ривоят қилинади:

«Бир одам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан рўздорнинг қучоқлаши ҳақида сўради. Унга рухсат бердилар. Бошқа биров у зотнинг ҳузурларига келиб сўраган эди, уни қайтардилар. Қаралса, У зот рухсат берган киши чол экан, қайтарган шахс эса, йигит экан».

Абу Довуд ва Байҳақий ривоят қилган. Саҳиҳ деган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам баъзи шаръий ҳукмларни баён

килишда кишиларнинг шахсини ҳам эътиборга олганлари кўриниб турибди.

Қари чол ўз кампирини қучоқлагани билан рўзасига путур етадиган даражада шахвати қўз-ғалмаслиги аниқ.

Ёш йигит эса, бу иш ила рўзаси очиладиган даражага етиши ва каффорот беришга мажбур бўлиб қолиши турган гап. Демак, рўзадорнинг бу борадаги ҳукми унинг ҳолига қараб белгиланади.

1254- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَيَانَ النَّبِيُّ يُقَبَّلُ وَيُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ وَكَانَ أَمْلَكَكُمْ لِإِزْبِهِ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ.

1254. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам рўзадор ҳолларида ўпар ва қучоқлар эдилар. У зот ичингизда энг шахватига молик эдилар».

Шарҳ: Демак, бу масалада шахватга молик бўлиш асосий меъёр ҳисобланади.

Уламоларимиз ҳам ушбу ва бошқа ҳадисларни далил қилган ҳолда, рўзадор одам иложи борица бу ишлардан узоқ бўлгани маъқул, дейишади.

ومنها المبالغة في المضمضة والاستنشاق

МУБОЛАҒА ИЛА ОҒИЗ-БУРУННИ ЧАЙҚАШ

1255- عَنْ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ-

أَخْبَرَنِي عَنِ الْوُضُوءِ قَالَ: أَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَخَلَّلْ بَيْنَ الْأَصْبَاحِ وَبَالِغٌ فِي

الِاسْتِنشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

1255. Лақийт ибн Собрата розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Мен: «Эй Аллоҳнинг Расули, менга таҳоратдан хабар беринг», дедим.

«Таҳоратни яхшилаб қил. Панжаларинг орасини таҳлил қил (сув етказ) ва бурунга сув олишда муболаға қил, магар рўзадор бўлсанг, бундан мустасно», дедилар».

Сунан эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Лақийт ибн Собрат розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Лақийт ибн Собратани асл исмлари Лақийт ибн Омир ибн Собрата ибн Абдуллоҳдир, кунялари Абу Разин ал-Ақалийдир. Бу зот машҳур саҳобалардан бўлиб, ҳадисларни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ривоят қиладилар.

Бу зотдан ўғиллари Осим ибн Лақийт, акаларининг ўғли Вокеъ ибн Адас, Абдуллоҳ ибн Хожиб, Амр ибн Авс ас-Сақафийлар ривоят қилишади.

Ушбу ривоятда рўзадор киши муболаға ила бурнига сув олиб чайқамаслиги кераклиги баён қилинмоқда. Оғизга сув олиб чайқаш ҳам худди шунга ўхшашдир. Чунки икки ҳолатда ҳам инсоннинг ичига сув кетиб қолиб, рўзасига путур етиши мумкин. Рўзадор инсон доимо бунга ўхшаш ишлардан сақланиши лозим.

Юқорида рўзадорга ман қилинган нарсалар ҳақидаги баъзи ҳадисларни ўрганиб чиқдик. Аммо биз ўрганган ҳадислардан бошқа ҳадислар ҳам бор. Уларнинг ҳаммасини ўрганиб чиққан фақиҳларимиз ман қилинган нарсалар рўзани бузувчи ва рўзадорга макруҳ бўлса ҳам рўзасини бузмайдиган қисмларга бўлинишини

таъкидлаганлар.

Рўзани бузадиган ва фақат қазо тутишни вожиб қилиб, каффоротни вожиб қилмайдиган нарсалар:

1. Ўизо ва ғизо маъносида бўлмаган нарсани тановул қилмоқ. Бунда одатда ғизо саналмайдиган ва инсон кўнгли емоққа мойил бўлмайдиган нарсалар кўзда тутилган. Мисол учун, рўзадорнинг хом гуруч, хамир, бирор нарса аралаштирилмаган ун каби нарсаларни емоғи.

2. Бирданига кўп тузни еб юборса ҳам рўзаси очилиб, унинг қазосини тутиб беради.

3. Пишмаган мевани еса ҳам.

4. Тишлари орасида қолган нўхотдан катта нарсани еса ҳам.

5. Данак, пахта, қоғоз, тери еса ҳам.

6. Тош, темир парчаси, тупроқ, тангага ўхшаш нарсаларни ютиб юборса ҳам.

7. Ўз амали билан ичига тутун киргазса ҳам.

8. Орқасидан, бурнидан, томоғидан ва аёл кишининг олдидан ичига сув ёки дори киритилса ҳам.

9. Қулоғига мой томизса ҳам. Сув томизса, очилмайди.

10. Аёл кишининг олд аъзосидан қатра томизилса ҳам рўзасини қазо қилиб тутмоғи лозим бўлади. Эркак кишининг олд аъзосидан қатра томизилганда бу гап йўқ.

11. Қасддан оғзи тўлиб қусса ҳам қазо тутади. Агар рўзалиги эсидан чиққан, оғзи тўлмай қусган, таом эмас, балғам қусган бўлса, рўзаси очилмайди.

12. ўизо ва давони беморлик, сафар, мажбурлаш, хато, бепарволик ёки шубҳа каби шаръий узрлар ила тановул қилса, қазосини тутиб беради.

13. Оғзини чайиб турганда хато қилиб сув ичига кетиб қолса, рўзаси очилади ва қазо тутади.

14. Бошидаги ёки қорнидаги жароҳатга дори қўйганда ичига ёки димоғига кетиб қолса ҳам.

15. Биров ухлаб ётган одамнинг қорнига сув киритиб

юборса ҳам.

16. Аёл киши хизматга ярамай қоламан деб таом еса ҳам.

16. Биров аввал эсида йўқ таом еган ёки жинсий яқинлик қилган бўлса, рўзаси очилмайди. Аммо ҳукми билмай, бўлар иш бўлди, деб кейин яна таом еса ёки жинсий яқинлик қилса, қазо рўза тутиб бериши лозим бўлади.

17. Биров кечаси рўза тутишни ният қилмади. Кундузи ният қилди. Кейин бу ниятим тўғри бўлмаса керак, деган шубҳа билан таом еб юборса, рўзаси очилади ва қазо тутиши вожиб бўлади.

18. Биров ҳали тонг отмаган бўлса керак, деб еб-ичди ёки жинсий яқинлик қилди. Кейин билса, тонг отиб бўлган экан. Рўзасининг қазосини тутати.

19. Биров қуёш ботган бўлса керак, деб еб-ичди ёки жинсий яқинлик қилди. Кейин билса, қуёш ботмаган экан. Рўзасининг қазосини тутати.

20. Биров таом еб ёки жинсий яқинлик қилиб турганда тонг отиб қолди. Дарҳол қилаётган ишини тўхтатса, рўзаси тўғри бўлаверади.

21. Шаҳватини тўлиқ бўлмаган ҳолда қондирса ҳам фақат қазо тутати.

22. Қучоқлаш, ўпиш ва шунга ўхшаш ишлар туфайли манийи тўкилса, қазо тутати.

23. Ухлаб ётган аёлга жинсий яқинлик қилинса, ўша аёл қазо тутати.

24. Аёл киши фаржига мой ёки шунга ўхшаш нарсаларни томизса ҳам.

25. Рўзадор одам орқасига сув ёки мой билан ҳўлланган панжасини киритса ҳам.

26. Рўзадор одам орқасига пахта, латта ва шунга ўхшаш нарсаларни киритса ҳам.

27. Аёл киши ички фаржига сув ёки мой билан

хўлланган панжасини ёки пахта, латта ва шунга ўхшаш нарсаларни киритса ҳам.

28. Рамазон рўзасидан бошқа рўзаларни очган бўлса, фақат қазо тутиш вожиб бўлади. Каффорот вожиб бўлмайди.

Рўзани бузадиган ва қазо тутишни ҳам, каффоротни ҳам вожиб қиладиган нарсалар:

1. Ўйзо ёки унинг маъносидаги нарсани шаръий узрсиз емоғи. Одатда озуқа сифатида танаввул қилинадиган барча нарсалар ғизога киради. Дори, папирос, афюн, наша ва шунга ўхшаш нарсалар ғизо маъносидаги нарсаларга киради. Ушбу ҳолатларда рўзасини очган одам ҳам қазосини тутати, ҳам кул озод қилиш, олтмиш кун кетма-кет рўза тутиш, унга қодир бўлмаса, олтмиш мискинга таом бериш билан каффоротни адо қилади.

2. Бировнинг ғийбатини қилганидан, қон олдирганидан, шаҳват билан ушлаганидан ёки ўпганидан, қучоқлашиб ётганидан, мўйлабини мойлаганидан кейин рўзам очилиб кетди, деган ўй билан қасддан еб-ичиб юборса, ҳам қазо тутиб, ҳам каффорот адо қилади.

(Фақиҳ рўзанг очилибди, деб фатво берса, бундан мустасно. Унда фақат қазо тутати. Каффорот вожиб бўлмайди.)

3. Оғзига кирган ёмғир сувини, хотинининг туфигини лаззат учун, кесакхўр одам кесакни ютиб юборса ҳам.

4. Фарж шаҳватини тўла равишда қондирса ҳам. Унда иштаҳа тортадиган одам жинсининг олди ёки орасига олатни киритиш кўзда тутилган. Агар маний тўкилиши бўлмаса ҳам.

5. Аёл киши кичик ёшдаги болани ёки мажнунни ўзига яқинлик қилишга имкон берса, унга ҳам қазо, ҳам каффорот вожиб бўлади.

Рўзани бузмайдиган нарсалар:

1. Рўзадорлиги эсидан чиқиб, еб-ичиб ёки жинсий

яқинлик қилиб қўйса, рўзаси очилмайди. Аммо эсига тушиши билан дарҳол мазкур ишларни тўхтатиши шарт. Жинсий яқинлик қилаётган киши рўзадорлигини эслаши билан ажраши керак. Агар ундан кейин ҳам туриб қолса, рўзаси бузилади.

2. Назар солгани ёки ўйлагани оқибатида манийи тўкилса, ўзи гуноҳкор бўлса ҳам рўзаси очилмайди. Кундуз куни эҳтилом бўлиб қолса ҳам рўзаси очилмайди.

3. Кўзига дори томизса ёки сурма қўйса ҳам рўзаси очилмайди.

4. Қон олдирса ҳам рўзаси очилмайди.

5. Мисвок қилса ҳам рўзаси очилмайди.

6. Муболағасиз оғиз-бурунни чайса ҳам рўзаси очилмайди.

7. ўусл қилса ёки салқинлаш учун ҳўл латтага ўранса ҳам рўзаси очилмайди.

8. ўйбат қилса ёки оғзини очишни ният қилса ҳам рўзаси очилмайди.

9. Рўзадорнинг ичига унинг ихтиёрисиз тутун, чанг ёки пашша кирса ҳам рўзаси очилмайди. Аммо рўзадорлигини эслаб туриб хушбўй нарсани тутатиб ҳидласа, рўзаси очилади.

10. Тиш олдириб қон ёки дорини ютмаган бўлса ҳам рўзаси очилмайди.

11. Эркак кишининг жинсий олатидан сув, мой ёки дори киритилса, рўзаси очилмайди. Қулоқдан сув кирса ҳам, қулоқни қовласа ҳам, рўзаси очилмайди. Аммо бу каби ишларни қилмаган маъкул.

12. Балғам ёки мишқининг кириш ёки чиқиши билан ҳам рўзаси очилмайди.

13. Ўз ихтиёридан ташқари ҳолда мажбур бўлиб қусса ҳам, рўзаси очилмайди.

14. Тишлари орасида қолган нўхотдан кичик нарсани еса ҳам рўзаси очилмайди.

15. Жунуб ҳолида юрса ҳам рўзаси очилмайди.

16. Мускулга, тери остига укол қилиш билан ҳам рўзаси очилмайди.

Ҳанафий уламолар рўзадор киши учун макруҳ бўлган ишларни ҳам санаб ўтганлар:

1. Узрсиз бирор нарсани татиб кўриш ва чайнаш.

Чунки бунга ўхшаш нарсалар рўзанинг бузилишига олиб бориши мумкин.

2. Сақич чайнаш.

Бу ишни қилган одамни оғзи очиқ деб ўйлайдилар.

3. Кучоқлашиш, ўпиш ва ушлаш каби шахватни кўзғайдиган ишлар.

4. Қасд ила тупигини оғзида тўплаш ва уни ютиш.

5. Рўзадорни заифлашишига олиб борадиган қон олдириш каби ишларни қилиш.

لا بأس بالجنابة للصائم

РЎЗАДОРГА ЖУНУБЛИК ХАЛАЛ БЕРМАЙДИ

1256- عَيْنُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَيَانَ النَّبِيُّ
يُذَرُّهُ الْفَجْرُ فِي رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ حُلْمٍ فَيَغْتَسِلُ وَيَصُومُ.

1256. *Ошиа розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни Ра-мазонда эҳтилом ҳолида фажр топар эди. Шунда, ғусл қилар ва рўза тутар эдилар».

Шарҳ: Яъни, Пайғамбар алайҳиссалом эҳтилом бўлиб, ғусл қилмасларидан олдин тонг отиб қолар эди. Тонг отгандан кейин ғусл қилиб олар ва рўзани тутаверар эдилар.

Ушбу ҳадисдан Пайғамбар алайҳиссалом ҳам эҳтилом бўлишларини ва жунублик ҳолати рўза тутишга ҳалал бермаслигини билиб оламиз.

Шунингдек, жунуб одам ғусл қилса, рўзасига путур етмаслигини ҳам кўрамыз.

1257- وَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: كَيْفَ كَانَ النَّبِيُّ
يُصْبِحُ جُنُبًا مِنْ جَمَاعٍ لَا مِنْ حُلْمٍ ثُمَّ لَا يُفْطِرُ وَلَا يَقْضِي.

1257. Умму Салама розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам жинсий яқинликдан, эҳтиломдан эмас, жунуб бўлган ҳолларида тонг оттирар эдилар. Сўнгра оғизларини ҳам очмас, қазо ҳам тутмас эдилар».

Ушбу икки ривоятни бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ривоятда ҳам олдинги ривоятдаги маъно такрорланмоқда. Жунублик эҳтиломдан эмас, жинсий яқинликдан экани таъкидланмоқда. Шунингдек, оғиз очилиб кетмаслиги, рўзани қазо қилиб тутмаслик баёни билан ҳам таъкидланмоқда. Албатта, бу ҳолатларда жунублик кечаси, рўза йўқ пайтида етган бўлади.

Аммо Рамазон кунлари, рўзадорлик пайтида эҳтилом бўлиб, уйқусида булғаниб қолса, рўзасига зарар етмайди.

Лекин жинсий яқинлик туфайли бўлса, рўза бузилиши ва каффорот вожиб бўлиши ҳақида олдин айтиб ўтганмиз.

Уламоларимиз назар туфайли, яъни, бошқа жинсдаги шахсга шахват назари билан қараш туфайли ва сунъий равишда шахват кўзғатиш орқали жунуб бўлиб қолса, рўзаси очилади, деганлар.

لا بأس بالحجامة والكحل والغسل

ҚОН ОЛДИРИШ, СУРМА ҚЎЙИШ ВА ҒУСЛ ҚИЛИШ

1258- عَيْنُ ثَوْبَانَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: أَفْطَرِ الْحَاجِمُ
وَالْمَحْجُومُ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا مُسْلِمًا.

1258. Савбон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинадики:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қон олувчининг ҳам, қон олдирувчининг ҳам рўзаси очилур», дедилар».

Бешовларидан фақат Муслим ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ўша вақтларда кишиларнинг қони ўзига хос услуб билан олиш билан даволанар эди. Қон олувчи одатда касалнинг қонини оғзига асбоб қўйиб туриб тортиб олар эди. Ўшанда қон олувчининг оғзига қон кириши эҳтимоли бўлганидан унинг рўзаси очилиб кетади, дейилмоқда. Қон олдирувчи бемор эса, қон олдириш туфайли заифлашиб қолишидан рўзаси очилади, дейилмоқда.

Бу ҳукм аввалги босқичда жорий қилинган. Кейинчалик бу масаладаги маълумотлар аниқланганидан кейин эса, насх қилиниб, амалдан қолдирилган. Лекин ҳадисни эшитган кишилар, жумладан, Савбон розияллоҳу анҳу омонат юзасидан ривоят қилганлар, муҳаддисларимиз эса, уни ўз китобларига киритганлар.

Фақиҳ уламоларимиз бу ҳадисни ҳам, шу бобдаги бошқа ҳадисларни ҳам атрофлича ўрганиб, бу ҳадис мансук – амалдан қолган эканини, келгуси ҳадислар эса носук эканини баён қилганлар.

1259- وَقِيلَ لِأَنَسٍ: أَكُنْتُمْ تَكْرَهُونَ الْحِجَامَةَ لِلصَّائِمِ عَلَى
عَهْدِ النَّبِيِّ " قِيلَ: لَا إِلَّا مَنَ أَجَلِ الضَّعْفِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو
دَاوُدَ.

1259. Анасга:

«Набий соллаллоху алайхи васалламнинг давр-
ларида рўзадорнинг қон олдиришини ёмон кўрар
эдингларми?» дейилди.

«Йўк! Магар заифлик туфайли бўлсагина», деди».

Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Кўриниб турибдики, қон олдириб заифхол
бўлиб, рўза тута олмай қолиш хавфи бўлмаса, қон олдирса
бўлаверар экан. Агар қон олдириш туфайли рўзадор киши
заифлашиб қоладиган ва бу заифлик рўзасига ёки ўзига
зарар етказадиган бўлса, қон олдирмасин.

1260- عَيْنِ ابْنِ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ النَّبِيَّ " اَحْتَجِمَ وَهُوَ مُحْرِمٌ
وَاحْتَجِمَ وَهُوَ صَائِمٌ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا مُسْلِمًا. وَفِي رِوَايَةٍ: لَا يُفْطَرُ
مَنْ قَاءَ وَلَا مَنِ احْتَلَمَ وَلَا مَنِ احْتَجَمَ.

1260. Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайхи васаллам эҳром кийган
холларида қон олдирдилар, рўзадор холларида қон
олдирдилар».

Бешовларидан фақат Муслим ривоят қилмаган.

Бошқа бир ривоятда:

«Қайт қилган, эҳтилом бўлган ва қон олдирганнинг
рўзаси очилмайди», дейилган.

Шарҳ: Уламолар аниқлашича, Ибн Аббос розияллоху

анху айтган ишлар, бириничи ҳадис айтилгандан кейин бўлган. Шунинг учун ушбу ҳадис носих бўлади.

1261- عَنِ أَنَسٍ $\frac{1}{100}$ قِيلَ: قِيلَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ " أَشَيْتَكَتْ عَيْنِي أَفَأُكْتَحِلُ وَأَنَا صَائِمٌ قَالَ: نَعَمْ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

1261. Анас розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Бир киши Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламга:

«Кўзим оғриб қолди. Рўзадор ҳолимда сурма қўйсам бўладими?» деди. У зот соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ҳа», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, сурма қўйган билан рўза очилмайди.

1262- وَاكْتَحَلَ الْجَيْجِيُّ " فِي رَمَضَانَ وَهُوَ صَائِمٌ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

1262. «Набий соллаллоху алайҳи васаллам Рамазонда рўзадор ҳолларида сурма қўйганлар».

Ибн Можа ривоят қилган.

1263- وَكَانَ أَنَسٌ $\frac{1}{100}$ يَكْتَحِلُ وَهُوَ صَائِمٌ. وَقِيلَ الْأَعْمَشُ: مَا رَأَيْتُ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِنَا يَكْرَهُ الْكُحْلَ لِلصَّائِمِ. رَوَاهُمَا أَبُو دَاوُدَ.

1263. «Анас розияллоху анху рўзадор ҳолларида сурма қўяр эдилар».

Аъмаш раҳматуллоҳи алайҳи:

«Асҳобларимиздан бирортасининг рўзадор ҳолда

сурма қўйишни ёқтирмаганини кўрмадим», деди.

Икки ривоятни ҳам Абу Довуд келтирган.

1264 - وَلَمْ يَرَ أَنَيْسٌ وَالْحَسَنُ وَإِبْرَاهِيمُ بِالْكُجَلِ لِلصَّبَائِمِ بَأْسًا.

رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

1264. «Анас, ҳасан ва Иброҳимлар рўздор сурма қўйса, ҳеч нарса бўлмайди, деб билганлар».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ривоятлардан кўриниб турибдики, Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу Сулаймон Аъмаш, ҳасан Басрий ва Иброҳим Наҳаъий каби улуғ саҳобий ва тобеинлар сурма қўйиш рўздорга ҳеч ҳалал бермайди, деб билганлар. Бу ҳол эса, ўз навбатида, мазкур масалада ҳеч қандай эътироз йўқлигини кўрсатади.

1265 - وَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ: "لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ

" بِالْعَرَجِ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ الْمَاءَ وَهُوَ صَبَائِمٌ مِنَ الْحَبْرِ أَوْ الْعَطِشِ.

رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَأَحْمَدُ.

1265. Пайгамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларидан баъзиси:

«Батаҳқиқ, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Аржда, рўздор ҳолларида, иссиқ ва чанқоқликдан бошларидан сув қуяётганларини кўрдим», деди.

Абу Довуд, Насайи ва Аҳмад ривоят қилишган.

Шарҳ: «Арж» Мадинаи мунавварадан бир неча кунлик йўл узоқлигидаги бир қишлоқнинг номи. Ушбу ривоятдан рўздор инсон устидан сув қўйиб чўмилса бўлади, деган

Аллоҳ таоло:

«Сиздан ким шу ойда ҳозир бўлса, бас, унинг рўзасини тутсин. Ким бемор бўлса ёки сафарда бўлса, бас, ўша (тутилмаган кунлар) ададича бошқа кунлар (тутур). Аллоҳ сизга енгилликни ирода қилур. Аллоҳ сизга оғирликни ирода қилмас», деган (*Бақара, 185*).

Шарҳ: Тузалишидан умид бор бемор киши Рамазон кунлари бемор бўлса ёки бир киши Рамазон кунлари сафарга чиққан бўлса, ўша кунлари рўза тутмай, кейин тутмаган кунлари саноғича қазо рўза тутишига асосий далил мана шу ояти каримадир.

Шунинг учун бемор киши, агар рўза тутса, беморлиги зиёда бўлиб кетадиган ёки тузалиши ортга суриладиган бўлса, Рамазон ойида бемалол рўза тутмай юриши мумкин. Аллоҳ таоло беморлиги туфайли унга рухсат берган.

Шунингдек, Рамазони шариф кунлари сафарга чиққан одам ҳам рўза тутмаслиги мумкин. Сафардан қайтгандан кейин Рамазоннинг қолган кунлари бўлса, уларни тутаверади. Рамазондан кейин эса, сафарда неча кун тутмаган бўлса, ўшанча кун қазосини тутиб беради.

1266- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ¹/₁₀₀ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ إِلَى مَكَّةَ فِي رَمَضَانَ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ الْكَدِيدَ ثُمَّ أَفْطَرَ فَأَفْطَرَ النَّاسُ وَكَانَ صَحَابَةُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَتَّبِعُونَ الْأَخِذَتَ فَلَا أَخِذَتَ مِنْ أَمْرِهِ. وَفِي رِوَايَةٍ: خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ عُسْفَانَ ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَرَفَعَهُ إِلَى فِيهِ لِيَرَاهُ النَّاسُ فَأَفْطَرَ حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ وَذَلِكَ فِي

رَمَضَانَ فَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ: قَدْ صَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَفْطَرَ فَمِنْ شَاءَ صَامَ وَمِنْ شَاءَ أَفْطَرَ. رَوَاهُ الثَّلاَثَةُ.

1266. Ибн Аббос розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллalloху алайхи васаллам Рамазонда Маккага (йўлга) чиқдилар. Шунда Кадийдга етгунларича рўза тутиб бордилар. Сўнгра рўзани очдилар, одамлар ҳам очдилар. Расулulloх соллalloху алайхи васалламнинг саҳобалари У зотнинг амалидан энг янгисига эргашар эдилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Набий соллalloху алайхи васаллам Мадинадан Маккага чиқдилар. Бас, то Асафонга етгунларича рўза тутдилар. Сўнгра сув чақирдилар ва одамлар кўрсин учун оғизларига кўтариб ичдилар. Маккага келгунларича оғизлари очик бўлди. Ана ўша Рамазонда бўлган эди.

Ибн Аббос:

«Набий соллalloху алайхи васаллам (сафарда) рўза ҳам тутганлар, оғизлари очик ҳам бўлган. Бас, ким хоҳласа рўза тутсин, ким хоҳласа оғзи очик юрсин», дер эди».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда зикр қилинаётган ҳодиса Маккаи мукаррама фатҳ қилинишида бўлган. Ўшанда Пайғамбаримиз соллalloху алайхи васаллам Рамазонда йўлга чиққан эдилар. Сафарнинг аввалида рўза тутиб борганлар. Мадинаи мунавварадан Маккаи мукаррамага қараб юрганда икки кунлик масофага жойлашган Кадийд номли қишлоқчага етганларида кишиларнинг заифлашиб қолганларини сездилар ва жиҳодга кетаётганларини ҳам эътиборга олиб рўзаларини

очдилар. Саҳобалар ҳам очдилар. Уларнинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бир масалада икки хил амаллари бўлса, янги амалга эргашиш одатлари бор эди. Шунинг учун ҳам у зот сафарда рўза тутганларида тутдилар, рўзани очганларида очдилар.

Асафон ҳам Мадина билан Макка орасидаги маконлардан бўлиб, марказ ҳисобланади. Кадийд унга қарашли, шунинг учун бир ривоятда Кадийд, иккинчисида Асафон деса, ҳилоф қилинган бўлмайди.

Маълумки, Пайғамбар алайҳиссалом билан Макка фатҳига жуда қўп сонли саҳобалар чиққанлар. Уларнинг маълум қисмлари Пайғамбар алайҳиссалом улов устида туриб, кўрсатиб сув ичганларидан кейин рўзаларини очиб юборганлар. Лекин ўзларида қувват ва имкон топиб рўзасини очмаганлар ҳам бўлган. Аммо рўза тутганлар тутмаганларни, тутмаганлар тутганларни айбламаганлар. Чунки Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари ҳам вазиятга қараб гоҳо тутиб, гоҳо очиб юрганлар.

Бизда ҳам ана шу тушунча бўлиши керак. Имкони бор одам хоҳласа сафарда ҳам рўза тутаверсин, аммо бошқалар тутмаса айбламасин. Шунингдек, сафарда рўза тутмай, кейин қазосини тутган одам сафарда тутганларни айбламасин. Бу маъно қуйида келатган ривоятда яна ҳам аниқроқ баён қилинади.

1267- وَقَالَ أَنَسٌ ¹/₁₀₀: سَافَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - ﷺ فِي رَمَضَانَ فَلَمْ يَعْصِ الصَّائِمُ عَلَى الْمُفْطَرِ وَلَا الْمُفْطَرُ عَلَى الصَّائِمِ. وَفِي رَوَايَةٍ: فَكَانُوا يَرَوْنَ أَنَّ مَن وَجَدَ قُوَّةً فَصَبَّامَ فَحَسَنٌ وَمَن وَجَدَ ضِعْفًا فَأَفْطَرَ فَحَسَنٌ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

1267. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам билан Рамазонда сафарга чикдик. Шунда рў-здор оғзи очикни, оғзи очик ҳам рўздорни айбламади».

Бошқа бир ривоятда:

«Бас, улар ким қуввати етиб рўза тутса, яхши, ким заифлик сезиб оғзи очик бўлса, у ҳам яхши, деб билишар эди», дейилган.

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: ҳамма нарса очик-ойдин кўриниб турибди.

1268- عَيْنُ جَابِرٍ $\frac{1}{100}$ قَال: كَيَانَ النَّبِيُّ " فِي سَفَرٍ فَرَأَى

رَحَابًا وَرَجُلًا قَدْ ظَلَّلَ عَلَيْهِ فَقَالَ: مَا هَذَا قَالُوا: صَائِمٌ فَقَالَ: لَيْسَ
مِنَ الْبِرِّ الصَّوْمُ فِي السَّفَرِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ.

1268. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллalloҳу алайҳи васаллам сафарда эдилар. Бас, тўпланган кишиларни ҳамда устига соя қилиб қўйилган одамни кўрдилар ва:

«Бу нима?» деб сўрадилар.

«Рўздор», дейишди.

«Сафарда рўза тутиш яхшиликдан эмас», дедилар.

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ривоятда зикри келаётган, устига соя қилиниб, атрофида одамлар тўпланиб турган Абу Исроил лақабли, Қайс ал-Омирий деган киши эди. У сафарда, иссиқ кунда рўза тутганидан чарчаб қийналиб, ҳушидан кетиб йиқилган эди. Ана шунда кишилар уни яхшилаб ётқизиб, устига соя қилишган эди. Пайғамбаримиз соллalloҳу алайҳи васаллам мазкур ҳолни кўриб, нима бўлганини билишга қизиқдилар. Билганларидан кейин эса,

сафарда бундай аҳволда рўза тутиш яхши эмаслигини баён қилдилар.

Дарҳақиқат, ўзидан кетиб йиқиладиган даражада бўлиб рўза тутиш яхши эмас. Аксинча, имконият ва шароитга қараш лозим.

1269- عَنْ أَنَسٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: كَيَانَ النَّبِيُّ ^{'''} فِي سَفَرٍ فَصِيَامَ بَعْضٌ وَأَفْطَرَ بَعْضٌ فَتَحَرَّمَ الْمُفْطِرُونَ وَعَمِلُوا وَضِعْفَ الصُّوَامِ عَنْ بَعْضِ الْعَمَلِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ^{'''}: ذَهَبَ الْمُفْطِرُونَ الْيَوْمَ بِتِلْكَ الْجُرْ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالنَّسَائِيُّ.

1269. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам сафарда эдилар. Баъзилар рўза тутдилар. Баъзилар оғзи очик бўлдилар. Оғзи очиклар бел боғлаб ишладилар. Рўзадорлар эса, баъзи ишларга заифлик қилдилар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бугун оғзи очиклар ажрни олиб кетдилар», дедилар.

Муслим ва Насий ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, сафар шароити кишилардан баъзи бир ишларни адо этишни талаб қилган. Хусусан, ўша сафар жиҳод сафари, Маккага юриш бўлганини эътиборга олсак, бу жуда ҳам муҳим. Ана ўша шароитда Аллоҳ берган рухсатдан фойдаланиб оғзини очиб олиб, уммат учун зарур бўлган ишларни бажарган кишилар ажру савобни олган бўлишлари турган гап.

Ушбу ривоят ҳам мусофир киши рўза тутиш ёки тутмасликда ўз шароитини ҳисобга олиши зарур эканини яна бир бор кўрсатиб турибди.

1270- وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ وَابْنُ عَبَّاسٍ يَقْصُرَانِ وَيُفْطِرَانِ فِي أَرْبَعَةِ بُرْدٍ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

1270. «Ибн Умар ва Ибн Аббос розияллоху анхумлар тўрт барид масофага (сафарга) чиксалар намозни қаср ўкиб, оғизни очар эдилар».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Барид қанчалик масофа эканини аввал айтганмиз. Ушбу ривоятлардаги сафарларда пиёда юриш ёки устига юк юклаб сафарга чиққан туянинг юриши кўзда тутилган. Юрганда ҳам кундузи, энг қисқа кунлар эътиборга олинган. Ана ўша эътибордан мазкур тўрт барид масофа икки кунлик йўл бўлган.

Ханафий мазҳабида уч кунлик йўлга сафарга чиққан одам оғзини очса бўлади. Аммо машаққат бўлмаса, рўза тутгани афзал. Чунки Аллоҳ таоло Қуръони каримда ушбу масала баёнида, рўза тутмоғингиз сиз учун яхшидур, деган.

Сўнгра Рамазон кунларининг ўзига яраша файз-баракаси бор ва инсон ўз зиммасидаги бурчни тезроқ бажаргани яхши.

1271- وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يُخْرِجُ إِلَى الْعَابَةِ فَلَا يَقْصُرُ وَلَا يُفْطِرُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

1271. «Ибн Умар ғобага чиқар, намозни ҳам қаср ўқимас, рўзани ҳам очмас эди».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: ўоба Мадинаи мунавварадан Шомга қараб

юрилганда бир барид узоқликдаги макон эди. Оз масофага сафар бўлгани учун намоз ҳам қаср қилинмас, рўза ҳам очилмас эди.

للكبير والحبلى والمرضع والمريض الذي يرجى أن يفطروا وعليهم الفدية

ЁШИ УЛУҒ, ҲОМИЛАДОР, ЭМИЗУВЧИ ВА СУРУНКАЛИ БЕМОР

1272- عَيْنِ ابْنِ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: - وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ
فِدْيَةُ طَعَامٍ مِسْكِينَ - هَنِي رُحْبَةً لِلشَّيْخِ الْكَبِيرِ. وَالْمَرْأَةِ الْكَبِيرَةِ وَهُمَا
يُطِيقَانِ الصَّيُومَ أَنْ يُفْطِرَا وَيُطْعِمَا مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِينًا وَالحَبْلَى
وَالْمَرْضِعُ إِذَا خَافَتْ أَنْ أَفْطَرَتْ وَأَطْعَمَتْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالبُخَارِيُّ. وَلَفْظُهُ:
قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$: هَنِي لَيْسَتْ بِمَنْسُوحَةٍ هَنِي الشَّيْخِ الْكَبِيرِ وَالْمَرْأَةِ
الْكَبِيرَةِ لَا يَسْتَطِيعَانِ أَنْ يَصُومَا فَيُطْعِمَا مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِينًا.

1272. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Ва у(рўза)ни қийналиб тутадиганларга бир мискин таомини бериш» ояти қари чол ва қари кампирга тегишли рухсатдир. Икковлари рўзани қийналиб тутурлар. Улар оғизларини очиб, ҳар бир кун ўрнига бир мискинга таом берурлар. ҳомиладор ва эмизукли аёллар қачонки кўрқсалар, оғизларини очурлар ва таом берурлар».

Абу Довуд ва Бухорий тафсирда ривоят қилган.

Бухорийнинг лафзида:

«Ибн Аббос:

«Бу оят мансух эмас, балки қари чол ва кампир учундир. Улар рўза тутишга қодир эмас. Бас, ҳар бир кун ўрнига бир мискинни таомлантирурлар», деди» дейилган.

Шарҳ: Маълумки, Исломда инсонни тоқатидан ташқари ишга таклиф қилиш йўқ. Жумладан, рўза масаласида ҳам. Шу маънода Аллоҳ таоло ўта қариб қолганлари туфайли рўза тутса қийналиб қоладиган чол ва кампирларга рўза тутмасликка рухсат берган.

Бу ҳақда Бақара сурасида оятлар келган. Биз ўрганаётган ривоятда улуғ саҳобий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ана шу ояти кариманинг ҳукмини тушунтириб бермоқдалар.

Мазкур оятга кўра, ўта қари чол-кампирларга рўза тутмасликка рухсат бор ва рўзаси тутилмаган ҳар бир кун эвазига бир мискинга таом берсалар мумкин.

Баъзи бир кишилар ўзлари соғ бўлсалар ҳам ёшлари катталиги туфайли рўза тутсалар қийналадиган бўлиб қоладилар. Ана шундай кишилар ҳам рўза тутмасалар мумкин. Рўзанинг ўрнига фидя берадилар.

«Фидя» сўзининг луғавий маъноси, «фидо қилиш» бўлиб, шариатда маълум бир нарсанинг ўрнига мол сарфлаш фидя бериш, дейилади.

Қариликлари туфайли рўза тутма олмайдиганлар учун фидя беришнинг жорий қилиниши бежиз эмас. Унда мискинларнинг манфаати билан бирга ўша рўза тутма олмаган кишиларнинг ибодатни адо эта олмаганлари учун афсус-надоматларини енгиллатиш ҳам бор.

Бу ривоятда қари чол ва кампирлар ҳукмига ҳомиладор ва эмизукли аёллар ҳам қўшилиши, агар улар ёш болалари соғлигига зарар етишидан қўрқсалар, оғизларини очиб юришлари мумкинлиги ва кейин фидя беришлари

кераклиги ҳақида ҳам сўз кетмокда.

Ҳомиладор ва эмизукли аёллар ўзлари ва болаларига зарар етишидан кўрксалар, рўзани очиб юборишларига рухсат бор. Бунга ҳамма бир овоздан иттифоқ қилган.

Аммо мазкур тоифадаги аёллар рўзанинг қазосини тутадими-йўқми, деган масалада хилоф бор.

Ҳанафий мазҳабида улар рўзанинг қазосини тутадилар, дейилган. Бу мазҳаб уламоларининг ўзларига яраша хужжат ва далиллари бор. Қари чол ва кампирларнинг фидя бериш билан кифояланишларига рухсат этилгани уларнинг кейинчалик ҳам рўза тутолмасликлари эътиборидандир. Чунки улар борган сари қариб заифлашиб бораверадилар. Уларнинг қайтиб ёшариб, рўза тутишларидан умид йўқ.

Ҳомиладор ва эмизукли аёллар эса, вақтинчалик беморга ўхшайдилар. ҳомилани туғиб, болани кўкракдан ажратгандан сўнг яна рўзани тутиш имконига эга бўладилар. Бир йилда бир келадиган рўзани қазо қилиб тутиш осондир.

Бу ривоятдаги маъно эса ҳазрати Ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг шахсий фикрлари бўлиб, ояти каримани тафсир эта туриб айтган бўлишлари мумкин.

Худди Ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг ўзларидан қилинган бошқа бир ривоятда, бу ояти кариманинг тафсирида ҳомиладор ва эмизукли аёл зикр қилинмагани ҳам шуни кўрсатади. Келинг, ўша ривоятни ҳам ўрганайлик.

1273- وَعَنْهُ فِي هَذِهِ الْآيَةِ: لَا يُرَحِّصُ فِي هَذَا إِلَّا لِلنِّدْيِ لَا يُطِيقُ الصِّيَامَ أَوْ مَرِيضٍ لَا يُشْفَى. رَوَاهُ التَّنَائِي.

1273. Яна ўша кишидан ушбу оят ҳақида ривоят

қилинади:

«Бу рухсат фақат рўзани кўтара олмайдиган ва шифосиз беморгагина берилади».

Насайй ривоят қилган.

Шарҳ: Кўриниб турибдики, мазкур ояти каримада кўзда тутилганлар умуман рўза тутишга ярамайдиган ўта қари чолу кампирлар ва тузалишидан умид йўқ беморлардир. Бу тоифадаги кишилар ҳеч рўза тутиш имконига эга бўлмаганлари учун ўрнига фидя беришлари жорий қилинган.

Вақтинчалик рўза тутишда қийинчиликка дучор бўлиб, кейин яна рўза тутишга эга бўладиган мусофир ва тузалишидан умид бор беморларга эса, имкон топганда казо қилиб тутиб бериш жорий қилинган. ҳомиладор ва эмизукли аёллар ҳам кейин рўза тутиш имконига эга бўладиган кишилар қаторидадирлар.

1274- عَيْنُ أَبِي قِلَابَةَ $\frac{1}{100}$ عَيْنَ رَجُلٍ قِيلَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ
لِحَاجَةٍ فَإِذَا هُوَ يَتَعَدَّى قَالَ: هَلُمَّ إِلَى الْعِبَادِ فَقُلْتُ: إِنِّي صَائِمٌ قَالَ:
هَلَيْمٌ أَخْبَرَكَ عَيْنَ الصَّوْمِ: إِنَّ اللَّهَ وَضَعَ عَيْنَ الْمُسَافِرِ نَصِيفَ الصَّيْلَةِ
وَالصَّوْمَ وَرَخَّصَ لِلْحُبْلَى وَالْمَرْضِعِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

1274. Абу Қилоба розияллоҳу анҳудан, у киши бир одамдан ривоят қиладилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига бир ҳожат билан борсам, тушлик овқат қилиб турган эканлар.

«Тушликка кел!» дедилар.

«Мен рўзадорман», дедим.

«Бери кел, сенга рўзадан хабар берай. Албатта,

Аллоҳ мусофирдан намознинг ярмини ва рўзани соқит қилгандир. ҳомиладор ва эмизуклига рухсат бергандир», дедилар».

Сунан эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ривоятда номлари зикр қилинаётган ровий Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига борган Анас ибн Молик ал-Каъбий розияллоҳу анҳудирлар. У киши Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ходим бўлган машҳур Анас ибн Молик ал-Ансорий розияллоҳу анҳудан бошқа бир саҳобий эканини Имом Бухорий ва бошқа муҳаддисларимиз аниқлашган.

Кўриниб турибди, Анас ибн Молик ал-Каъбий розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига ҳожат билан сафар вақтида борган. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тушлик қилиб ўтиришлари ва Анас ибн Молик ал-Каъбий розияллоҳу анҳуни ҳам тушликка таклиф қилишлари шуни кўрсатади. Бу маънодаги ҳадисларнинг ҳаммаси Макка фатҳи йили содир бўлгани маълум ва машҳур.

Шу билан бирга, бу ривоятдан олим одамнинг одобини кўринг. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тушлик қилиб ўтирганларини кўрган Анас ибн Молик ал-Каъбий шундоқ қилса ҳам бўлар эканми, деб ҳузурларига боради. Шу ва шунга ўхшаш саволларга жавоб бўлсин деб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Рамазонда рўза тутмаслигига ижозат берилган кишиларни тушунтириб қўядилар. Бу иш турли гап-сўзларнинг ҳам олдини олади.

Шунинг учун ҳам етук уламоларимиз кўпчилик ичида тушунмовчиликка сабаб бўладиган вазият вужудга келганда биров сўрамаса ҳам ҳукми баён қилиб қўядилар. Натижада уни кўпчилик билиб олади ва турли тушунмовчиликлар барҳам топади.

على الحائض والنفساء الفطر والقضاء

ҲАЙЗЛИ ВА НИФОСЛИ АЁЛЛАР ҚАЗО ТУТАДИЛАР

1275- عَنِ مُعَاذَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ فَقُلْتُ: مَا بِبَالِ الْحَائِضِ تَقْضِي الصَّوْمَ وَلَا تَقْضِي الصَّلَاةَ فَقَالَتْ: أَحْزُورِيَّةٌ أَنْتِ قُلْتُ: لَسْتُ بِحَزُورِيَّةٍ وَلَكِنِّي أَسْأَلُ قَالَتْ: كَبَانَ يُصْنِينَا ذَلِكَ فَتُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ وَلَا تُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلَاةِ.

1275. Муоза розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Оишадан:

«Нима учун ҳайзли аёл рўзанинг қазосини тутади-ю намознинг қазосини ўқимади?» деб сўрадим.

«Сен ҳарурийямисан?!» деди.

«Мен ҳарурийя эмасман, лекин сўраяпман, холос», дедим.

«Бизга шу ҳол етганда рўзани қазо қилишга амр қилинар эдик ва намозни қазосини ўқишга амр қилинмас эдик», деди».

Шарҳ: «харуро» Куфа яқинидаги бир қишлоқнинг номи бўлиб, Хавориж мазҳаби ўша ерда ташкил топган. Хаворижлар ҳайз туфайли намоз ва рўзани қолдирган аёл икковининг ҳам қазосини бажариши шарт, дейдилар. Муоза розияллоҳу анҳо Оиша онамиздан нима учун ҳайзли аёл рўзанинг қазосини тутади-ю, намознинг қазосини ўқимади, деб сўраганида, у киши бу ҳам намознинг қазосини ўқиш керак, деган фикрда шекилли, деб ўйлаб,

сен харурийямисан, яъни, хаворижларданмисан, деб сўрадилар. Муоза розияллоху анҳо одоб билан хаворижлардан эмаслигини, билиш учун сўраётганини айтди. Шунда Оиша онамиз шариатнинг амри шундоқ бўлган деб жавоб бердилар. Яъни, ҳайз туфайли рўзани тарк қилган аёлга рўзанинг қазосини тутишга амр қилинган. ҳайз туфайли намозни тарк қилган аёлга эса, намознинг қазосини ўқишга амр қилинмаган.

Аввалги мусулмонларнинг ҳоллари шундай эди: шариатнинг каттаю кичик барча амрларини нима учун, деб суриштирмай амалга ошираверганлар. Шариат амрини муҳокама қилишни эп кўрмаганлар. ҳақиқий мўмин-мусулмон шундай бўлиши керак.

Замон ўтиши билан бунга ўхшаш саволлар кўпаявергач, уламоларимиз уларга жавоб беришга ҳам киришганлар. Жумладан, ҳайз туфайли намоз ва рўзани адо эта олмаган аёл нима учун рўзанинг қазосини тутадую, намознинг қазосини ўқимайди, деган саволга қуйидагича жавоб берганлар:

ҳайз пайтида тарк қилинадиган рўза оз, намоз эса кўп бўлади. Рўза йилда бир марта келади. Намоз ҳар куни беш марта. Агар аёл кишидан ҳайз пайтида ўқимаган намозларининг қазосини ўқиш талаб қилинса, албатта, қийинчилик юзага келади. Муслима аёл уй-жойига, болаларига, эрига қараши керак. Шунинг учун енгиллик бўлсин, деб ундан ҳайз вақтида тарк қилган намозларининг қазосини ўқиш талаб қилинмаган. Рўза эса оз бўлганидан, унинг савобидан аёл кишини маҳрум қилмаслик учун ҳам қазосини тутишга амр қилинган.

1276- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: إِنْ كَبَأَتْ إِحْدَانَا

لَتُقْطِرَ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَمَا تَقْبِذُ عَلَى أَنْ تَقْضِيَهُ مَعَ رَسُولِ

الله " حَتَّى يَأْتِيَ شَعْبَانُ. رَوَاهُمَا الْحَمْسَةُ.

1276. *Ошша розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Бизлардан биримиз Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг замонларида оғзини очар ва унинг қазосини Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам ила тутишга қодир бўлмай туриб, Шаъбон келиб қолар эди», дедилар».

Икки ривоятни бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг замонларида у зотнинг завжаи мутаххараларидан баъзилари ҳайз ёки нифос туфайли рўза тута олмаса, кейин эса Шаъбон ойи келгунча ҳам қазосини тута олмай юрар эдилар. Яъни, қазо бўлган рўзани дарҳол ёки маълум муддатда тутиш шарт эмас экан. Янаги Рамазон келгунча тутса бўлди. Чунки Шаъбондан кейин Рамазон келади. Ривоятда Шаъбон зикр қилиниши ҳам шундан.

1277- عَنْ ابْنِ عُمرَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ " قَالَ: قَضَاءُ رَمَضَانَ

إِنْ شَاءَ فَرَّقَ وَإِنْ شَاءَ تَابَعَ. رَوَاهُ الدَّارُقُطْنِيُّ وَصَحَّحَهُ ابْنُ الْجَوْزِيِّ.

1277. *Ибн Умар розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Рамазоннинг қазосини хоҳласа тарқоқ, хоҳласа кетма-кет қилади», дедилар.

Дора Қутний ривоят қилган. Ибн ал-Жавзий саҳиҳ деган.

Шарҳ: Демак, рўзанинг қазосини тутишда тутилмай қолган кунларнинг ададича кетма-кет тутиш шарт эмас. Хоҳлаганича тутса бўлаверади.

Рамазон ойида рўзани тутмасликка рухсат берадиган узрлар қуйидагилардан иборат:

1. Сафар.

Намозни қаср қилиб ўқишга сабаб бўладиган сафар рўзани тутмасликка ҳам сабаб бўлади. Бундоқ сафарда бўлган одам оғзини очиши ва кейин қазосини тутиб бериши жоиз. Мусофир ўз ихтиёри ила сафарда ҳам рўза тутаверса, яхши бўлади.

2. Беморлик.

Рўза тутса ҳалокатга, қаттиқ машаққатга, хасталикнинг зиёда бўлишига ёки тузалишини орқага сурилишига сабаб бўладиган беморликка учраган киши рўзани очиб, кейин қазосини тутиб беради.

3. ҳомиладорлик.

Агар ҳомиладор аёл ўзига ёки ҳомиласига аввалги тажрибалар ёки мусулмон табиб гапи асосида зарар етишини билиб рўзасини очса, рухсат. Кейин имконини топганда қазосини тутиб беради.

4. Эмизуклилик.

Бола эмизаётган аёл ҳам юқоридаги ҳомиладор аёл учун зикр қилинган сабабларга кўра рўзасини тутмай кейин қазосини тутса жоиз.

5. Қарилик.

Ўта қариб қолган чол ва кампирларга рўза тутмасликка рухсат. Улар ҳар бир тутмаган рўзалари учун бир мискинни тўйдириш ила фидя берадилар.

6. Ким оғир машаққат, очлик ва чанқоқ туфайли рўза тутса ҳалок бўладиган, ақли нуқсонга учрайдиган ёки аъзоларидан бири ишдан чиқадиган бўлса, рўзани имкон топганда қазосини тутиб беради.

يقضى الصيام عن الميت بصوم أو إطعام

МАЙИТ ЗИММАСИДАГИ ҚАЗОНИ ЎТАШ

1278- عَيْنُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مِمَّنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ. رَوَاهُ الثَّلاَثَةُ وَالتَّسَائُتِيُّ.

1278. Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайхи васаллам:

«Ким ўлсаю зиммасида рўза бўлса, унинг номидан валийи рўза тутади», дедилар».

Учовлари ва Насайй ривоят қилишган.

Шарҳ: Бир одам сафар ёки беморлик туфайли маълум кунлар рўзасини тута олмади ёки рўза тутишни назр қилдию тута олмай вафот қилди. Ана шунда, унинг зиммасидаги фарз ёки вожиб рўзани унинг валийи тутиб қўйса бўлади.

1279- عَيْنُ ابْنِ عَبَّاسٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أُمَّي مَاتَتْ وَعَلَيْهَا صَوْمٌ شَهْرٍ أَفَأَقْضِيهِ عَنْهَا فَقَالَ: لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكَ دَيْنٌ أَكُنْتَ قَاضِيَهُ عَنْهَا قَالَ: نَعَمْ قَالَ: فَدَيْنُ اللَّهِ أَحَقُّ أَنْ يُقْضَى. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

1279. Ибн Аббос розияллоху анҳу ривоят қилади:

«Бир киши Пайғамбар соллаллоху алайхи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, онам вафот қилдилар. У кишининг зиммасида бир ойлик рўза бор. Унинг қазосини мен тутсам бўладими?» деди.

«Агар онангнинг қарзи бўлса, сен унинг номидан адо қилармидинг?» дедилар.

«Ха», деди.

«Бас, Аллохнинг қарзини адо қилмоқ муҳимроқ», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шаръий ҳукмни тушунтириш учун банданинг Аллоҳ таоло ҳузуридаги бурчини бошқа банда ҳузуридаги бурчига ўхшатиб таққосламоқдалар. ҳақиқатан ҳам онанинг бир бандадан қарзи бўлиб, ўз қарзини адо этмай туриб вафот қилса, қарзни фарзанд узади. Тутилмай қолган рўза ҳам онанинг Аллоҳ ҳузуридаги қарзи, уни бола адо этиши авлороқ. Онага бошқа қариндошлар ҳам қиёс қилинади. Ким зиммасида тутилмаган рўзаси бўлиб туриб вафот этса, қазосини маййитнинг валийи тутати.

1280- وَجَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أُمَّي مَاتَتْ وَعَلَيْهَا صَوْمٌ نَذِرٌ أَفَأَصُومُ عَنْهَا قَالَتْ: أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكَ دَيْنٌ فَمَضَيْتِهِ أَكْبَانَ يُؤَدِّي ذَلِكَ عَنْهَا قَالَتْ: نَعَمْ قَالَ: فَصُومِي عَنْ أُمِّكَ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

1280. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида бир аёл келиб:

«Эй Аллохнинг Расули, онам вафот этдилар. Унинг зиммасида назр рўзаси бор эди. У кишининг номидан мен рўза тутсам бўладими?» деди.

«Айтгин-чи, агар онангнинг қарзи бўлсаю, уни сен берсанг, у онангдан адо этилган бўлармиди?» дедилар.

«Ха», деди.

«Бас, онангнинг номидан рўза тутавер», дедилар».

Икки Шайх ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадисда ҳам деярли аввалги ҳадисдаги ҳолат такрорланмоқда. Фақат сўровчи аёл киши ва тутилмай қолган рўза назр рўза эканида фарқ бор. Демак, ўлган кишининг ортидан тутилмай қолган назр рўзаси ҳам тутилади. Қиз ўз онасининг тута олмай ўтиб кетган рўзасини тутса бўлади.

Ушбу уч ҳадисга имом Аҳмад ибн ханбал раҳматуллоҳи алайҳининг мазҳабларида амал қилинади.

Ҳанафий, Моликий ва Шофеъий мазҳабларида эса ўлган одамнинг номидан рўза тутгандан кўра, таом берган яхши, дейдилар. Чунки рўза намозга ўхшаш баданий ибодат бўлиб, уни ҳар бир шахс ўзи адо этиши керак. Бу ибодатни бировнинг номидан бошқа одам адо эта олмайди. Бу фикрни қўллаш учун ҳадислар ҳам бор. Қуйида улардан икkitаси ривоят қилинади.

1281- عَيْنِ ابْنِ عُمَرَ ¹/₁₀₀ عَيْنِ النَّجْدِ " قَالَ: مِنْ مَيَاتٍ وَعَلَيْهِ صِيَامُ شَهْرٍ فَلْيُطْعَمَ عَنْهُ مَكَانَ كُبَلٍ يَوْمَ مَسْكِينًا. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ.

1281. Ибн Умар розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким ўлсаю, унинг зиммасида ойнинг рўзаси бўлса, унинг номидан ҳар бир кун ўрнига бир мискинга таом берсин», дедилар».

Термизий ва Ибн Можа ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадисда эса, ўлган кишининг зиммасидаги рўзани соқит қилиш учун, тутилмай қолган ҳар бир кунлик рўза ўрнига бир мискинни тўйдирадиган таом бериш зарурлиги айтилмоқда.

1282- وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$ إِذَا مَرِضَ الرَّجُلُ فِي رَمَضَانَ ثُمَّ مَاتَ وَلَمْ يَصُمْ عَنْهُ وَلَا قَضَاءً وَإِنْ نَذَرَ قَضَى عَنْهُ وَلِيَّهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ هَكَذَا وَالْبَيْهَقِيُّ وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ مَوْصُولًا.

1282. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қачонки бир одам Рамазонда бемор бўлиб, сўнгра рўза тутмай ўлса, унинг номидан таом берилади, қазо тутилмайди. Агар назр қилган бўлса, унинг номидан валийи қазо (рўза) тутади».

Абу Довуд ва Байҳақий ривоят қилишган. Абдулраззоқ мавсул ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоятда фарз ва назр рўзалар ораси фарқланмоқда. Фарз рўза ўрнига ўлганнинг номидан мискинларга таом берилади. Назр рўза ўрнига эса, ўлганнинг номидан валийи қазо рўза тутади.

Одатдагидек, фуқаҳоларимиз бир хил ҳукм борасида келган икки хил ривоятнинг қайси бири афзал экани ҳақида баҳс юритганлари гувоҳи бўлмоқдамиз. Бизнинг вазифамиз илм учун бу баҳсларни ўрганиб қўйиш. Мазҳаблардан бирини оқлаб, иккинчисини сўкиш эмас. Қолаверса, ҳамма ўз мазҳабига амал қилиб, ўзга мазҳабдагиларни ҳурмат қилиши керак.

الباب السابع في ليلة القدر

Е Т Т И Н Ч И Б О Б ЛАЙЛАТУЛ ҚАДР ҲАҚИДА

قَالَ اللَّهُ جَلَّ شَأْنُهُ: أ ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ث ت ث ت ث

ط ط ط ف ف ف ق ق ج ج

Аллоҳ жалла шаънуҳу:

«Албатта, Биз у(Қуръон)ни Қадр кечасида туширдик. Лайлатул Қадр қандоқ нарса эканини сенга нима билдирур? Лайлатул Қадр минг ойдан яхшироқдир. Унда фаришталар ва Рух Роббилари изни билан барча ишлар ила тушадирлар. У то тонггача салом (тинчлик) бўлиб турадир», деган (Қадр, 1—5).

Шарҳ: Сураинг номи ҳам биринчи оятдаги «Қадр» калимасидан олинган, тўғрироғи, «Лайлатул Қадр»дан олинган.

Бу муборак кеча икки хил маънода қадр деб аталади. Биринчиси, қадр, яъни қадри улуғ, иккинчиси, қадар, яъни бандаларнинг қадарини белгилашдир.

Чунки Қадр кечаси кадри улуғ кечадир. Қадр кечасида бандаларнинг бир йиллик қадарлари – тақдирлари белгиланади ва сураи қарима бошидан охиригача муборак Қадр кечасига бағишлангандир.

Барча халқларда ўтган улуғ кишиларни, машҳур кунлар, дастурлар ёки бошқа муносабатларни байрам қилиш одат тусига кирган. Улар бу байрамларда еб-ичиш, ўйнаб-кулиш, ароқхўрлик, турли фиску фужурни хоҳлаганча қилишга қулай фурсат топадилар.

Исломда эса, байрам ўзига хос бўлади. Илоҳий дастур байрами бўлмиш Кадр кечаси шулардан биттаси.

Чунки худди шу кечада Қуръони карим нозил этила бошлаган. Бу байрамда қалбни поклаш, виждонни сайқаллаш имкони бор. Аллоҳга яқинлик ҳосил қилиш учун ҳам бу кечада бедор бўлиб, ухламасдан ибодат

қилинади.

Қадр сурасида Аллоҳ таоло мусулмонларга Ўзи берган улкан неъмат – уларни зулматдан нурга олиб чиққан Қуръони каримни нозил қилганини эслатиши бежиз эмас.

Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм.

1. «Албатта, Биз У(Қуръон)ни Қадр кечасида туширдик».

Бу ояти каримада зикр қилинаётган Қуръони каримнинг туширилиши Лавҳул Махфуддан бу дунё осмонига туширилишидир.

Бу маъно Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган. Ана ўша ҳодиса Қадр кечасида содир бўлганини ушбу ояти карима очиқ айтиб турибди.

Қуръони карим бу дунё осмонидан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга бўлиб-бўлиб, йигирма уч йил давомида туширилган.

Демак, бу ояти кариманинг маъноси биз Қуръонни Лавҳул Махфуддан бу дунё осмонига Қадр кечасида туширдик, дегани бўлади.

2. «Лайлатул Қадр қандок нарса эканини сенга нима билдирур?»

Яъни, унинг ҳақиқатини, фазлини тўла тушунишинг қийин. Шунинг учун уни Ўзимиз айтиб берамиз.

3. «Лайлатул Қадр минг ойдин яхшироқдир».

Чунки бу кечада Қуръон нозил бўлган ва бу кечадаги ибодатнинг фазли минг ойлик ибодатдан афзал.

Шу оят тафсирида аллома Ибн Касир жумладан қуйидагиларни ёзганлар:

«Бир киши силоҳ олиб, минг ой Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилгани ривоят қилинди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва мусулмонлар бундан ажабландилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам умматларига

ҳам шундоқ бўлишини орзу қилиб:

«Эй Роббим, менинг умматимни умматлар ичида умри қисқа, амали оз қилдинг!» дедилар.

«Лайлатул Қадр сенга ва умматингга ўша одам жиҳод қилган минг ойдан яхшироқдир», деди Аллоҳ таоло».

Қадр кечасининг яна бир фазилати қуйидаги оятда баён қилинади:

4. «Унда фаришталар ва Рух Роббилари изни билан барча ишлар ила тушадирлар».

Бу оятдаги «Рух»дан мурод Жаброил алай-хиссаломдир. Қадр кечасида Жаброил алайхиссалом бошчиликларида фаришталар Аллоҳ таоло келаси йилгача тақдир қилган ишлар ила тушадилар. Бу ҳам Қадр кечасининг шарафини оширади.

Қадр кечасининг учинчи фазилати қуйидаги ояти каримада баён қилинади:

5. «У то тонггача салом (тинчлик) бўлиб турадир».

Яъни Қадр кечаси тонг отгунча салом ва тинчлик-омонлик кечасидир. Унда фаришталар мўминларга салом берадилар. Унда Аллоҳ таоло инсонларга фақат тинчлик-омонликни тақдир қилади.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Кимки Қадр кечасини иймон ва савоб умидида бедор ўтказса, унинг барча гуноҳлари кечирилади», деганлар.

Бу кечани бедор ўтказиш—намоз ўқиш, дуо қилиш, истиғфор айтиш ва Қуръон қироати билан бўлади.

1283- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ يُقُمْ لَيْلَةَ

الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

1283. Абу ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ким Лайлатул Қадрни иймон ва ихлос билан қоим бўлиб ўтказса, унинг ўтган гуноҳлари мағфират қилинур», дедилар».

Бешовлари ривоят қилган.

Шарҳ: «Қоим» лафзи луғатда «тик туриш» маъносини билдиради. Истилоҳда эса, кечани ибодат билан ухламай ўтказишга айтилади.

Қадр кечасини бедор ўтказиш қандоқ бўлади, деган саволга уламоларимиз батафсил жавоб берганлар.

Аввало, бу кечани қоим бўлиб ўтказиш учун ўша кеча хуфтон ва бомдод намозларини жамоат билан ўқиш керак. Чунки ҳадисда ким хуфтонни жамоат билан ўқиса, кечанинг ярмини бедор ўтказган бўлади, дейилган.

Бошқа бир ҳадисда эса, ким бомдод намозини жамоат билан ўқиса, кечанинг ярмини бедор ўтказган бўлади, дейилган.

Қолаверса, кечанинг қолган қисмида нафл намоз ўқиб, Қуръон тиловат қилиб, зикру дуо қилиб чиқиш керак.

Ана шунда кечани бедор ўтказган бўлади ва ҳадисда Қадр кечасини иймон ва ихлос билан қоим бўлиб ўтказганларга қилинган ваъда – ўтган гуноҳларнинг мағфират бўлишига эришилади.

1284- عَيْنِ النَّبِيِّ " أَنَّهُ أَعْمَارَ النَّاسِ قَبْلَهُ أَوْ مَا شَاءَ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ فَكَأَنَّهُ تَقَاصِرَ أَعْمَارِ أُمَّتِهِ أَنْ لَا يَبْلُغُوا مِنْ الْعَمَلِ مَا بَلَغَ غَيْرُهُمْ فِي طُولِ الْعُمُرِ فَأَعْطَاهُ اللَّهُ لَيْلَةَ الْقَيْدِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ. رَوَاهُ الْإِمَامُ مَالِكٌ.

1284. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламдан

ривоят қилинади. У зотга ўзларидан олдинги одамларнинг умрлари кўрсатилди ёки шунга ўхшаш Аллоҳ хоҳлаган нарсаларни. Бас, у зот худди умматларининг умрларини қисқа, бошқалар умрлари узунлиги ила етган амалларга ета олмайдиган деб билганга ўхшадилар. Шунда Аллоҳ у зотга Лайлатул Қадрни минг ойдан яхши қилиб берди».

Имом Молик ривоят қилган.

Шарҳ: Аввал ўтган умматларнинг умрлари узун бўлгани учун кўп солиҳ амаллар қилиб, кўп савоб олишга муяссар бўлганлар. Буни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам билганларидан кейин, у зотга умматларининг умри қисқа кўриниб кетган. Узун умрли умматларга ҳавас қилгандек бўлганлар. Ўз умматларининг умри ҳам узун бўлганида улар ҳам кўп яхши амал қилиб, кўп савобларга эришишларини орзу қилганлар. Ана шунда Аллоҳ таоло у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга Қадр кечасини берган.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ва у зотнинг умматларига берилган Қадр кечаси аввалги умматларнинг минг ойдан кўра яхши қилиб берилган. Яъни Муҳаммад уммати биргина Қадр кечасида ибодат қилиш билан бошқа умматларнинг минг ой қилган ибодати савобидан кўпроқ савоб олиш имконига эга бўлдилар.

Уламоларимиз Муҳаммад умматига Қадр кечасининг берилиши ва Қадр сурасининг нозил бўлишига оид бир қанча ривоятларни келтирганлар. Биз ҳам ўшалардан баъзиларини эслаб ўтсак фойдадан холи бўлмас.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бир куни саҳобаи киромларга қуйидаги ривоятни айтиб берибдилар:

«Аллоҳ таоло ўтган подшоҳлардан бирига мингта ўғил берган экан. У ўғилларидан бирини жиҳодга тайёрлар ва жангга юборар эди.

Ўғил чиқиб, бир ой жиҳод қилиб, шаҳид бўлар эди.

Сўнгра подшоҳ бошқа ўғлини жиҳодга юборар эди. У ҳам чиқиб, бир ой жиҳод қилгандан сўнг шаҳид бўлар эди.

Шундай қилиб, ҳаммалари шаҳид бўлибди. Подшоҳнинг ўзи эса, тоат-ибодатда бардавом бўлиб, Аллоҳга ҳамд айтиб, шукр қилар экан. У катта лашкар тўплаб, ўзи бошлиқ бўлиб жиҳодга чиқибди. Ва ниҳоят ўзи ҳам шаҳид бўлибди».

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан бу қиссани эшитган саҳобалар ҳалиги подшоҳга ҳавас қилибдилар. Ўшанга ўхшаш улуғ ишлар қилишни хоҳлабдилар. Шунда Аллоҳ таоло уларга минг ойдан яхши қилиб, Лайлатул Қадрни берди.

Ибн Абу хотим қилган ривоятда қуйидагилар айтилади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бир куни Бани Исроил пайғамбарларидан тўрттасини: Айюб, Закария, ҳузайқийл ва Юшаъ ибн Нун алайҳиссаломларни эсладилар. Улар Аллоҳга саксон йил ибодат қилганлар. Бир кўз очиб юмгунча ҳам осий бўлмаганлар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари бундан ғоятда ажабландилар. Шунда у зотнинг ҳузурларига Жаброил келди ва:

«Умматинг шундан ажабландими? Аллоҳ таоло сизларга ундан кўра яхшисини нозил қилди», деди. Ва у зотга: «Инна анзалнаҳу фи илайлатул Қадр»ни тиловат қилиб берди. Сўнгра:

«Бу сенинг умматинг ажабланган нарсадан афзалдир», деди. Шунда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ва у зот билан бирга одамлар ҳам масрур бўлдилар».

Имом Байҳақий ва Ибн Абу хотимлар қилган ривоятда қуйидагилар айтилади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Бани Исроилдан бир кишини зикр қилдилар. У одам Аллоҳнинг йўлида минг ой силоҳ кўтарган экан.

Мусулмонлар бундан ажабландилар. Шунда Аллоҳ Қадр кечасини нозил қилди. У минг ойдан яхшидир. Бу иш уларнинг умрлари қисқа бўлгани эвазигадир. Бас, шу билан олдингиларга етиб олурлар. Батаҳқиқ, улардан ўзиб ҳам кетдилар».

Демак, Қадр кечасини топишга жиддият ила ҳаракат қилмоғимиз лозим. Хўш, у кеча қайси кечадир?

هي في العشر الأواخر من رمضان

У РАМАЗОННИНГ ОХИРГИ ЎН КЕЧАСИДА

1285- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا دَخَلَ الْعَشِيرُ شَبَدَ مِنْزَرَهُ وَأَحْيَا لَيْلَهُ وَأَيَّظَ أَهْلَهُ. رَوَاهُ الْخُمَسِيُّ. وَلَفِظُ التِّرْمِذِيِّ: كَانَ يَجْتَهِدُ فِي الْعَشْرِ الْآخِرِ مَا لَا يَجْتَهِدُ فِي غَيْرِهَا.

1285 Ошша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон (охирги) ўнлик кирса, белни маҳкам боғлаб, кечани тирилтирар ва аҳлларини уйғотар эдилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Термизийнинг лафзида:

«Охирги ўнликда ундан бошқада қилмаган ижтиҳодни қилар эдилар», дейилган.

Шарҳ: Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Рамазоннинг охирги ўн кечасида белни маҳкам боғлаб, тунни бедор ўтказишлари, аҳли аёлларини ҳам уйғотиб, ибодатга чорлашлари, ўша кечаларнинг фазли улуғлигидан, уларнинг ичида Қадр кечаси борлигидандир.

Биз ҳам севикли Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўрнак олиб, мазкур кечаларда астойдил бўлиб, бедорлик билан ибодат қилишимиз, аҳли аёл ва атбоъларимизни ҳам Рамазоннинг охириги ўн кечаси ибодатига чорлаб, уларни ҳам хайру барака ва савобдан баҳраманд бўлишга даъват қилишимиз керак.

1286- وَعَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُجَاوِرُ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ وَيَقُولُ: تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

1286. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Рамазоннинг охириги ўн кунда эътикоф ўтирар эдилар ва:

«Қадр кечасини Рамазоннинг охириги ўнлигидан изланглар» дер эдилар».

Икки Шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Пайғамбар алайҳиссаломнинг мазкур ўн кунликда эътикоф ўтиришлари уларда Қадр кечаси борлиги учундир. Чунки ўн кечаю кундуз узлуксиз масжидда эътикоф ўтирган одам Қадр кечасини топиши мукаррар.

Шунинг учун ҳам ҳозирда аҳли солиҳ кишилар доимо Рамазони шарифнинг охириги ўн кунлигида эътикоф ўтиришга ҳаракат қиладилар. Имкони бор ҳар бир киши бу ишни қилса, жуда ҳам яхши бўлади.

1287- وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ ¹/₁₀₀ إِنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ أَزْرَأَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْمَنَامِ فِي السَّبْعِ الْأَوَاخِرِ فَقِيلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ﷺ

أَرَى رُؤْيَاكُمْ قَدْ تَوَاطَأَتْ فِي السَّبْعِ الْأَوَاخِرِ فَمِنْ كَيْانٍ مُتَحَرِّجَهَا
فَلْيَتَحَرَّهَا فِي السَّبْعِ الْأَوَاخِرِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

1287. *Ибн Умар розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг саҳобаларидан баъзилари тушларида Қадр кечасини охирги етти (кеча)да эканини кўрдилар. Шунда Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам:

«Сизларнинг тушингиз охирги етти кечага мувофиқ келаётганини кўрмоқдаман. Ким у(кеча)ни излайдиган бўлса, охирги етти (кеча)да изласин», дедилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Мўмин кишининг туши ваҳий кабидир. Азон саҳобалар кўрган туш сабабли шариатга киритилганини аввал ўрганиб ўтган эдик. Мана энди саҳобаи киромларнинг тушлари Қадр кечасини аниқлашга ёрдам бермоқда. Шу туфайли ўн кечадан етти кечага қисқартириб, ўша етти кечадан Қадр кечасини излашга тарғиб қилинмоқда.

1288 – عَيْنُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْوَتْرِ مِنَ الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ. رَوَاهُ
الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

1288. *Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:*

«Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам:

«Қадр кечасини Рамазоннинг охирги ўн кечасининг тоқ (кеча)ларида изланглар», дедилар».

Икки Шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифга биноан Қадр кечасини топиш учун Рамазони шарифнинг йигирма биринчи, йигирма учинчи, йигирма бешинчи, йигирма еттинчи ва йигирма тўққизинчи кечаларида излаш керак бўлади.

1289- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
 التَّمَسُّوْهَا فِي الْعَشْرِ الْاَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي تَاسِعَةِ تَبَقَى
 فِي سَابِعَةِ تَبَقَى فِي خَامِسَةِ تَبَقَى. رَوَاهُ الثَّلاَثَةُ.

1289. Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Қадр кечасини Рамазонни охирги ўн (кечаси)да изланглар: тўққиз кеча қолганида, етти кеча қолганида, беш кеча қолганида», дедилар.

Учовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ушбу ривоятга биноан Қадр кечасини йигирма биринчи, йигирма учинчи ва йигирма бешинчи кечаларда излаш керак бўлади.

1290- عَنْ أَبِي سَبْعٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ اعْتَكَفَ
 الْعَشِيرَ الْأَوَّلَ مِنْ رَمَضَانَ ثُمَّ اعْتَكَفَ الْعَشِيرَ الْأَوْسَطَ فِي قُبَّةِ تَرْكِيَّةٍ
 عَلَى سُبْدَتِهَا حَصْنٍ قَالَ: فَأَخَذَ الْحَصْنِ بِيَدِهِ فَنَحَّاهَا فِي نَاحِيَةِ الْقُبَّةِ
 ثُمَّ أَطْلَعَ رَأْسَهُ فَكَلَّمَ النَّاسَ فَيَدْنُوا مِنْهُ فَقَالَ: إِنِّي اعْتَكَفْتُ الْعَشِيرَ
 الْأَوَّلَ أَلْتَمَسُ هَذِهِ اللَّيْلَةَ ثُمَّ اعْتَكَفْتُ الْعَشِيرَ الْأَوْسَطَ ثُمَّ أُتِيتُ فَقِيلَ
 لِي: إِنَّهَا فِي الْعَشْرِ الْاَوَاخِرِ فَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يَعْتَكِفَ فَلْيَعْتَكَفْ

فَاعْتَكَفَ النَّاسُ مَعَهُ قَالَ: وَإِنِّي أُرِيتُهَا لَيْلَةً وَتَرِ وَأَنِّي أَسْجُدُ صَبِيحَتَهَا فِي طِينٍ وَمَاءٍ فَأَصْبَحَ مَن لَّيْلَةٍ إِحْدَى وَعَشْرِينَ لِّصَلَاةِ الصُّبْحِ فَمَطَرَتِ السَّمَاءُ فَوَكَفَ الْمَسْجِدُ فَأَبْصَرْتُ الطَّيْنَ وَالْمَاءَ فَخَرَجَ حِينَ فَرَغَ مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ وَجَبِينُهُ وَرَوْتُهُ أَنْفُهُ فِيهِمَا الطَّيْنُ وَالْمَاءُ وَإِذَا هِيَ لَيْلَةٌ إِحْدَى وَعَشْرِينَ مِنَ الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ. وَفِي رِوَايَةٍ: أُرِيتُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ ثُمَّ أُنْسِيْتُهَا وَأَرَانِي صُبْحَهَا أَسْجُدُ فِي مَاءٍ وَطِينٍ قَالَ: فَمُطِرْنَا لَيْلَةً ثَلَاثٍ ٍ وَعَشْرِينَ.

1290. Абу Саъид розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Рамазоннинг аввалги ўн кунлигида эътикоф ўтирдилар. Сўнгра ўрта ўн кунликда эшиги бўйрадан бўлган кичик қубба ичида эътикоф ўтирдилар. Кейин бўйрани қўллари билан олиб, қуббанинг бир томонига сурдилар-да, бошларини чиқариб, одамларга гапирдилар. Улар у зотга яқинлашдилар. Шунда у зот:

«Мен ушбу кечани излаб аввалги ўн кунликда эътикоф ўтирдим. Сўнгра ўрта ўн кунликда эътикоф ўтирдим. Кейин туш кўрувдим, менга у (кеча) охириги ўн кунликдадир, дейилди. Бас, сиздан ким эътикоф ўтирмоқчи бўлса, ўтирсин», дедилар.

Шунда одамлар у зот билан эътикоф ўтирди. У зот:

«Менга тушимда унинг тоқ кеча экани ва унинг тонгида лой ва сувга сажда қилишим кўрсатилди», дедилар.

Бас, йигирма биринчи кеча тонги отиб, бомдод намози бўлганида осмондан ёмғир ёғди. Масжидга чакка ўтди. Лой ва сувни кўрдим. Бас, у зот масжиддан

пешоналари ва бурунларининг учи лой ва сув бўлган холларида чикдилар. Қарасам, у охирги ўн кунликдан йигирма биринчи кеча экан».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Бошқа бир ривоятда:

«Менга Лайлатул Қадр кўрсатилди. Сўнгра эсимдан чиқарилди. Менимча, унинг тонгида лой ва сувга сажда қилсам керак», дедилар. Йигирма учинчи кечада ёмғир ёғди».

Шарҳ: Одатда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам масжиднинг бир бурчагида бўйраларни тиклаб, бир кишилиқ кубба ясаб олиб, эътикоф ўтирганлар. Жамоат намози вақти бўлганда чиқиб, намозга ўтганлар ва яна куббага кириб, ибодатда давом этганлар.

Ушбу ривоятда келишича, бир йили Рамазоннинг биринчи ва иккинчи ўн кунликларида кичик кубба ичида эътикоф ўтирганлар. Учинчи-охирги ўн кунлик келганда эса, куббанинг бўйрадан бўлган эшигини очиб, бошларини ташқарига чиқарганлар. Масжидда ўтирган кишилар бу ҳолни кўриб, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга яқин келганлар.

Шунда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Қадр кечасини излаб, Рамазоннинг аввалги ва ўрта ўн кунликларида эътикоф ўтирганлари, аммо тушларида у кеча охирги ўн кунликда экани, ўша кечанинг аломати ўлароқ, у зот тонгда лой ва сувга сажда қилишлари кўринганини сўзладилар. Сўнгра одамларни ҳам эътикоф ўтиришга тарғиб қилдилар.

Бир куни тонгда ёмғир ёғди. Масжиди Набавийнинг томига хурмо шохлари ёпилган эди, холос. Ёққан ёмғирнинг кўп қисми масжиднинг ерига тушар эди. Бомдод намози ўқилганда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак пешоналари ва бурунлари учига лой ва сув тегди. Кишилар дарҳол Қадр кечаси

аломатини эсладилар. Қарашса, йигирма биринчи кеча экан.

Бу ҳолдан воқиф бўлган уламоларимиз Қадр кечаси бир йил у кечада, бир йил бу кечада бўлиб, кўчиб юради, деган фикрни айтганлар. Шунинг учун у кечани топмоқчи бўлган киши Рамазон ойининг ҳамма кечаларини ибодат билан ўтказса, шубҳасиз, уни топган бўлади. Зотан, Лайлатул Қадрни маълум бир кечага тайин қилмасликдан мурод ҳам, кишилар бир кечага эътиمود қилиб қолмасдан Рамазони шарифнинг барча кечаларида ибодат қилиб, кўпроқ ажру савобга эришсинлар, дейишликдир.

المشهور أنها في السابعة والعشرين

У ЙИГИРМА ЕТТИНЧИДА ЭКАНИ МАШХУР

1291- عَيْنُ زَيْدٍ بْنِ حُبَيْشٍ 100 قَالَ: سَأَلْتُ أَبِيَّ بْنَ كَعْبٍ فَقُلْتُ: إِنَّ أَخِيَّكَ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ: مِمَّنْ يَقُومُ الْحَوْلَ يُصِيبُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ فَقَالَ: رَحِمَهُ اللَّهُ أَرَادَ أَنْ لَا يَتَّكِلَ النَّاسُ أَمَّا إِنَّهُ قَدْ عَلِمَ أَنَّهَا فِي رَمَضَانَ وَأَنَّهَا فِي الْعَشْرِ الْأَوَّخِرِ وَأَنَّهَا لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ ثُمَّ حَلَفَ لَا يَسْتَشْنِي أَنَّهَا لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ فَقُلْتُ: بِتَأْيِي شَيْءٍ تَقُولُ ذَلِكَ يَا أَبَا الْمُنْذِرِ قَالَ: بِالْعَلَامَةِ أَوْ بِالْآيَةِ الَّتِي أَخْبَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنَّهَا تَطْلُعُ يَوْمَئِذٍ لَا شُعَاعَ لَهَا. رَوَاهُ الْخُمْسِيُّ إِلَّا الْبُخَارِيُّ. وَلَقِظْتُ أَبِي دَاوُدَ: مَا الْآيَةُ قَالَ: تُصْبِحُ الشَّمْسُ صَبِيحَةً تِلْكَ اللَّيْلَةِ مِثْلَ الطَّسْبِتِ لَيْسَ لَهَا شُعَاعٌ حَتَّى تَرْتَفِعَ.

1291. Зирр ибн хубайш розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Убай ибн Каъбдан:

«Биродаринг Ибн Масъуд, ким йилни бедор ўтказса, Лайлатул Қадрни топади», дейдими?» деб сўрадим.

«Унга Аллоҳ раҳм қилсин. Одамлар суяниб қолмасин демокчи бўлгандир. Аслида у батаҳқиқ у(кеча)нинг Рамазонда эканини, охирги ўн кунликда эканини ва йигирма еттинчи кечада эканини билган», деди.

Сўнгра, иншааллоҳ, демасдан қасам ичиб, у йигирма еттинчи кеча эканини айтди.

«Буни нимага асосланиб айтмоқдасан, эй Абу Мунзир?» дедим.

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга хабар берган аломат асосида, ўша куни қуёш ёғду сочмай чиқадир», деди».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Абу Довуднинг лафзида:

«Аломати нима?» дедим.

«Ўша кечанинг тонгида қуёш тоғарага ўхшаб ёғду сочмай чиқади, деди», дейилган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиснинг ровийи Зирр ибн хубайш розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишиб олайлик:

Зирр ибн хубайш ибн ҳабаша ибн Авс ал-Асодий. Улуғ тобеинлардан бўлиб, жоҳилиятда ҳам, Исломда ҳам яшадилар, лекин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни кўрмадилар.

Қуръон олими ва фозил зотлардан эдилар. ҳатто Ибн Масъуд ҳам араб тили ҳақида шу зотдан сўрар эдилар.

У киши Куфада истиқомат қилдилар, 120 йил умр кўрдилар.

У зот ҳижратнинг 83-йили Жаможим воқеасида вафот этдилар.

У зот ҳадисларни Умар ибн Хаттоб, Усмон ибн Аффон, Али ибн Абу Толиб, Абу Зарр, Ибн Масъуд, Абдурахмон ибн Авф, Аббос, Убай ибн Каъб, Сафвон ибн Ассол, Оиша онамизлардан ривоят қилдилар.

Одатда қасам ичганда, «иншааллоҳ»ни қўшиб қўйиш орқали бироз енгиллик яратиш, мабодо гап нотўғри бўлиб қолса, гуноҳкор бўлмаслик кўзда тутилади.

Убай ибн Каъб розияллоҳу анхунинг Қадр кечаси Рамазоннинг йигирма еттинчи кечасида эканига «иншааллоҳ»ни қўшмай қасам ичишлари эса, бунга қаттиқ жазмлари борлиги, масалани аниқ билишларига далолат қилади.

Абу Мунзир Убай ибн Каъб розияллоҳу анхунинг кунялари.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Абдуллоҳ ибн Масъуд одамларга Қадр кечасини йил давомида излаш керак, деб айтар эканлар. Ушбу фикрни бошқа кишилар ҳам айтганлар.

2. Бу фикрни айтишдан мақсад кишилар маълум бир кеча ёки кечаларга эътимод қилиб, ўшаларнигина бедор ўтказиб, йилнинг бошқа кечаларини ибодатсиз, бепарво бўлиб ўтказмасин, деганлари экан.

3. Убай ибн Каъб розияллоҳу анху Қадр кечаси Рамазони шарифнинг йигирма еттинчи кечаси эканига жазм қилганлар.

Бутун Ислом уммати ичида ҳам ушбу фикр машҳур. Бу фаслнинг номи ҳам шунга далолат қилмоқда.

4. Аниқ билиб, жазм қилган нарсага, иншааллоҳ, демай қасам ичса ҳам бўлавериши.

5. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Қадр кечасининг аломати борлиги ҳақида хабар берганлари.

6. Лайлатул Қадр бўладиган кечанинг тонгида қуёш тоғарага ўхшаб, атрофга ёғду сочмай чиқиши.

Чунки ўша пайтда фаришталар кўплаб чиқиб-тушиб турганлари учун, қуёшнинг ёғдусини тўсиб қўяр эканлар.

Демак, Рамазони шарифнинг барча кечаларида бедор бўлиб, ибодат қилишга уриниш билан бирга йигирма еттинчи кечага алоҳида эътибор бериш керак.

1292 – عَيْنُ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ 100 عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ:
لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَآحْمَدُ.

1292. Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Лайлатул Қадр йигирма еттинчи кечададир», дедилар».

Абу Довуд ва Аҳмад ривоят қилишган.

Шарҳ: Рамазони шарифнинг йигирма еттинчи кечасида бедор бўлиб, аҳли аёлини ҳам, ёру дўстларни ҳам ибодатга чорлаб туриш лозим.

Аллоҳ таоло ўша кечанинг баракотидан минг ойлик ибодатнинг ажру савобидан кўра яхшироқ ажру савоб беришидан умидвор бўлиш керак.

Ўша кечанинг ва ундаги бедорлик, ибодат, намоз, Қуръон тиловати ва тазарруъ дуолар фазлидан ўтган гуноҳларни кечиришидан умидвор бўлиши керак.

Бу ишни ҳар бир шахс, ҳар бир оила, ҳар жамоа, ҳар бир қавм яхшилаб йўлга қўйиши керак. Зотан, баъзи бир ҳолларда Қадр кечасини бедор ўтказишга уринишлар йўқ ҳам эмас. Аммо ўша уринишларда таом, шароб, бекорчи гап-сўзлар ғолиблик даражасига кўтарилиб қолмаслиги керак.

Қадр кечасида намозларни, албатта, жамоат билан ўқиб, қолган вақтда нафл намоз ўқиш, Қуръон тиловат қилиш, зикру дуо қилиш, диний илм ўрганиш билан машғул бўлмоқ керак.

الأيام المنهي عن صيامها

РЎЗА ТУТИШ МАН ҚИЛИНГАН КУНЛАР

أيام العيد والتشريق

ҲАЙИТ ВА ТАШРИҚ КУНЛАРИ

Ҳайит кунларидан мурод Рамазон ва Ийди Қурбон ҳайитларидир.

Ташриқ кунлари эса, Қурбон ҳайитидан кейинги уч кун. Чунки ўша кунлари ҳожилар Минода туриб, қурбонликлари сўйилгандан кейин гўштини қуёшга қўйиб қуритиш билан машғул бўлганлар. «Ташриқ»нинг маъноси офтобда қуритишдир.

1293- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ عَيْنُ صِيَامِ يَوْمَيْنِ يَوْمَ الْأَضْحَى وَيَوْمَ الْفِطْرِ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

1293. Абу ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам икки куннинг: Азҳо ва Фитр куни рўзасидан наҳйи қилдилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, Қурбон ҳайити куни рўза тутиш мумкин

эмас. Рамазон ҳайити куни ҳам рўза тутиб бўлмайди.

1294- عَنْ نُبَيْشَةَ الْهَذَلِيِّ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ¹ قَالَ: أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامٌ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَذِكْرٍ لِلَّهِ تَعَالَى. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَمُسْلِمٌ.

1294. Нубайша ал-ҳузамий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ташриқ кунлари еб-ичиш ва Аллоҳнинг зикри кунларидир», дедилар».

Аҳмад ва Муслим ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам еб-ичмоқ кунлари, деб эълон қилган ташриқ кунлари рўза тутиш мумкин эмас.

Мазкур икки ҳадисда зикр қилинган беш кун: Ийди Қурбон, Рамазон ҳайити кунлари, уч ташриқ кунлари рўза тутиш мумкин эмас. Магар ҳажда таматтуъ ва қирон ният қилганлар учун рухсат берилган. Сўйгани қурбонлиги йўқ бўлиш шарти билан.

1295- عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ¹ قَالَ: يَوْمٌ عَرَفَةَ وَيَوْمُ النَّحْرِ وَأَيَّامُ التَّشْرِيقِ عِيدُنَا أَهْلَ الْإِسْلَامِ وَهِيَ أَيَّامٌ أَكْلٍ وَشُرْبٍ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

1295. Уқба ибн Омир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Арафа куни, қурбонлик куни ва ташриқ кунлари биз аҳли Исломининг байрамимиздир. У кунлар еб-ичиш кунларидир», дедилар».

Сунан эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда аввалги ҳадисларда зикр қилинган кунларга қўшимча «Арафа» куни ҳам рўза тутиш ман қилинган кунлар қаторига киритилмоқда.

Мазкур кунларда рўза тутишни ман қилиниши ҳадисларда айtilmoқда. У кунлар хурсандчилик, еб-ичиш, ўйин-кулги кунларидир. Шунинг учун ҳам мазкур кунларнинг рўзасини тутишдан наҳйи қилинган.

نصف شعبان الأخير

ШАЪБОННИНГ СЎНГГИ ЯРИМИ

1296- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: لَا تَقْدِمُوا

رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ وَلَا يَوْمَيْنِ إِلَّا رَجُلٌ كَيَانَ يَصُومُ صَوْمًا فَلْيَصُحِّمُهُ.
رَوَاهُ الْحُمْسَةُ وَلِأَصْحَابِ السُّنَنِ: إِذَا انْتَصَفَ شَعْبَانُ فَلَا تَصُومُوا.

1296. Абу ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Рамазон олдидан бир-икки кун олдин рўза тутманглар. Магар бир киши одатидаги рўза бўлса, тутсин», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Сунан эгалари ривоятида:

«Қачон Шаъбон ярмига етса, рўза тутманглар», дейилган.

Шарҳ: Аҳли китоб бўлмиш кофир қавмлар ўзларига фарз қилинган рўзанинг қайси кун бошланишига шубҳа қилиб, бир-икки кун олдин тутишар, оқибатда нафл ибодат

билан фарз ибодатни аралаштириб юборишар эдилар.

Исломда унга ўхшаш иккиланиш, нафл ва фарзларни аралаштириб юборишга рухсат йўқ. Мусулмонлар ҳар бир ибодатни жазм билан, азму қарор билан, нафлни нафл ўрнида, фарзни фарз ўрнида адо этишлари лозим.

Шунинг учун ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Рамазон киришидан олдин бир-икки кун қолганда рўза тутишдан қайтарганлар.

Аммо бир одам маълум кунларда, мисол учун, душанба ва пайшанба кунларда нафл рўза тутиб юришга одатланган бўлсаю ўша кун Рамазондан олдинги кунларга тўғри келиб қолса, тутса бўлаверади.

Шунингдек, баъзи бир кишилар назр рўза ният қилиб қўйган бўлса, улар ҳам ўша назр рўзани тутса бўлаверади.

Юқорида зикр этилган сабабларга биноан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қачон Шаъбон ярмига етса, рўза тутманглар, деган ҳадисларига амал қилиб, Шаъбон ойининг ўн олтинчи кунидан бошлаб то Рамазони шариф киргунча нафл рўза тутиш макруҳ бўлади.

Одамлар ичида ушбу тафсилотларни яхши тушунмаганлик оқибатида, Шаъбон ойида рўза тутиб бўлмас экан, деган тушунча юзага келган. Аслида эса гап Шаъбон ойининг иккинчи ярмида эканини билиб олдик. Шаъбон ойининг аввалида рўза тутиш масаласини эса, келажак ҳадисларни ўрганиш жараёнида билиб оламиз, иншааллоҳ.

يوم الشك

ШАК КУНИ

Шак куни, деб мусулмон ҳоким ҳузурида аниқ илм

собит бўлмай, айна кўришда ихтилоф бўлиб, Шаъбоннинг ўттизинчи кунига ўтилган кундир. Яъни, Рамазон ҳилолини кўришда шак ҳосил бўлиб, Шаъбонни тўлиқ ўттиз кун қилишга қарор бўлганидаги ўттизинчи кундир.

1297- عَيْنُ صَلَٰةِ $\frac{1}{100}$ قِيَالٍ: كُنَّا عِنْدَ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ فَأُتِيَ بِشِئَاةٍ مَّصْلِيَّةٍ فَقِيَالٌ: كُلُّوا فَتَنَحَّيْ بَعْضُ الْقَوْمِ فَقِيَالٌ: إِنِّي صَائِمٌ فَقِيَالٌ: عَمَّارٌ مِنْ صِيَامِ الْيَوْمِ الَّذِي يَشُبُّكَ فِيهِ النَّاسُ فَقَيْدَ عَصِي أَبَا الْقَاسِمِ ^{'''}. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ وَالْبُخَارِيُّ تَعْلِيْقًا.

1297. Сила розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Аммор ибн Ёсир ҳузурида эдик. Бир оловда пиширилган қўй келтирилди. Бас, у:

«Енглар», деди. Қавмдан баъзилар ортга сурилиб:

«Мен рўзадорман», деди.

Шунда Аммор розияллоҳу анху:

«Ким одамлар шак қилган куни рўза тутса, батаҳқиқ, Абул Қосим соллаллоҳу алайҳи васалламга осий бўлибдир», деди».

Сунан эгалари ривоят қилишган. Бухорий таълиқ ила ривоят қилган.

Шарҳ: Аввало, ушбу ривоятнинг ровийи Сила розияллоҳу анху билан яқиндан танишиб олайлик:

Сила ибн Зуфар ал-Абасий, кунялари Абу Аъло. Баъзилар Абу Бакр ал-Куфий деб ҳам аташади.

Бу зот ишончли ҳадис ривоят қилувчи улуғ тобеинларнинг катта уламоларидан ҳисобланадилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадиси шарифларини Аммор ибн Ёсир, ҳузайфа ибн Ямон, Ибн Масъуд, Али, Ибн Аббос розияллоҳу анҳумлар орқали

ривоят қиладилар. Бу зот ҳижратнинг 70-йиллари атрофида вафот этганлар.

«Абул Қосим» Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг куняларидир.

Ушбу ривоятга биноан, шак куни рўза тутиш мумкин эмас, деб ҳисобланади. Бунга ҳам Шаъбон охирида рўза тутишдан ман қилиш сабаблари боисдир. Шак бўлиб тургани устига баъзи бир кишилар рўза тутиб олса қолганларнинг шаклари яна ҳам кучайиши, орада турли тушунмовчиликлар, гап-сўзлар ва ҳатто уриш-жанжаллар ҳам келиб чиқиши мумкин. Шунинг учун мусулмонлар бирлиги ва иттифоқини сақлаш мақсадида ҳамма рўза тутмаса яхши бўлади. Эртасидан, барча баробар Рамазоннинг биринчи куни шу кун, деган жазм билан рўза тутаверади.

إفراد يوم الجمعة أو السبت

ЁЛҒИЗ ЖУМА ЁКИ ШАНБА КУНИ РЎЗА ТУТИШ

1298- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا يَصُومُ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلَّا أَنْ يَصُومَ قَبْلَهُ أَوْ يَصُومَ بَعْدَهُ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ.

1298. Абу ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бирортангиз жума куни рўза тутмасин. Магар ундан олдин ёки кейин тутсангиз майли», дедилар.

Бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифга биноан, ёлғиз жума кунини ажратиб олиб, рўза тутиб бўлмайди. Жума кунидан

олдин бир кунни қўшиб ёки кетидан бир кунни қўшиб тутса бўлади.

Чунки жума куни ҳафталик байрам куни. Шунинг учун йиллик байрамлар куни рўза тутмаганидек, у кунда ҳам рўза тутмаган маъқул.

Шу маънода Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ҳадис ҳам ворид бўлган. Бунинг устига яҳудийлар ўзларининг ҳафталик байрамлари шанба куни рўза тутар эканлар. Агар мусулмонлар ҳам ўзларининг ҳафталик байрамлари жума куни рўза тутсалар яҳудийларга ўхшаган амални қилган бўлиб қоладилар.

1299- عَيْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُسَيْرٍ $\frac{1}{100}$ عَيْنُ أُخْتِهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّجَّيِّ " قَال: لَا تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إِلَّا فِيمَا افْتَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِلَّا لِحَبَاءِ عِنَبَةٍ أَوْ عُودَ شَجَرَةٍ فَلْيَمْضِغْهُ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

1299. Абдуллоҳ ибн Буср розияллоҳу анҳудан, у киши сингиллари розияллоҳу анҳодан ривоят қилади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Шанба куни сизга фарз қилинган рўзадан бошқа рўза тутманглар. Агар сиздан бирингиз узум донаси пўчоғини ёки дарахт шохини топса ҳам шимиб олсин», дедилар».

Сунан эгалари ривоят қилишган. Имом ҳоким, саҳиҳ деган.

Шарҳ: Демак, ушбу ривоятга биноан, ёлғиз шанба куни рўза тутиб бўлмайди. Яҳудийларнинг ишини қилинган бўлади. Бу ишга алоҳида эътибор беришимиз керак. Чунки Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи

васалламнинг узум донаси пўчоғини ёки дарахт шохини бўлса ҳам шимиб олсин, деганлари шуни кўрсатади.

الباب الثامن في صيام النفل

САККИЗИНЧИ БОБ НАФЛ РЎЗА ҲАҚИДА

1300- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ^{'''} قَالَ: مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بَاعَدَ اللَّهُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفًا. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

1300. Абу Саъид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Аллоҳ учун бир кун рўза тутса, Аллоҳ унинг юзини дўзахдан етмиш куз узоқ қилади», дедилар».

Икки Шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Аллоҳ таолони розилигини топиш мақсадида ихлос билан нафл рўза тутишнинг улуғ иш эканини тушунтиришга бу ҳадиси шарифдан ортиқ бирор оғиз сўз керак бўлмаса керак.

Тўғри, ўзини билганлар учун керак эмас. Шу ҳадиснинг ўзи етарли. Ўзини билган одам дўзахдан бир лахза бўлса ҳам узоқлашиш пайида бўлиб юради. Бир кунлик нафл рўза дўзахдан етмиш йил узоқлаштирганидан кейин ўзини билган одам иложи борича кўпроқ нафл рўза тутишга ҳаракат қилади.

Лекин инсоф билан айтайлик, биз ўзимизни биламизми? Ўзимизни ўзини билганлар орасига қўша оламизми? Нима учун бу Рамазондан сўнг янаги Рамазон келгунча, нафл рўза тутиш ҳаёлимизга келмайди?

Аввал билмасак, энди билиб олайлик. Фарз намоз

билан кифояланиб қолмай, нафл намоз ҳам ўқиганимиздек, фарз рўза билан кифояланиб қолмай, нафл рўза ҳам тутиб туришимиз лозим. Қайси кунлари нафл рўза тутиш афзаллигини эса, келгуси ҳадисларда ўрганамиз.

صوم شهر المحرم

МУҲАРРАМ ОЙИ РЎЗАСИ

Луғатда «муҳаррам» сўзи, «хурматланган», «ҳаром қилинган», «улуғланган» маъноларини англатади.

Дарҳақиқат, муҳаррам ойи ҳурматли ойдир. Бу ой ҳижрий сана бошланадиган ойдир.

Муҳаррам ойи Аллоҳ таоло урушни ҳаром қилган тўрт ойдан биридир. Бундан ортиқ ҳурмат бўлиши мумкинми? Бу ой Аллоҳнинг ойи деб номланади, бундан ортиқ улуғлаш бўлиши мумкинми?

Муҳаррам ойи Рамазон ойдан кейинги мартабада туради. Бу ойда энг улуғ кунлардан бири, Ашуро куни бор. Бу ойнинг ҳурмати, ҳаромлиги ва улуғлигини ҳадисларни ўрганиш давомида яна ҳам чуқурроқ билиб оламиз.

1301- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: أَفْضَلُ الصَّيَّامِ بَعْدَ رَمَضَانَ شَهْرُ اللَّهِ الْمُحَرَّمُ وَأَفْضَلُ الصَّيْلَةِ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ صِيْلَةُ اللَّيْلِ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

1301. Абу ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Рамазондан кейинги энг афзал рўза, Аллоҳнинг

муҳаррам ойи рўзасидир. Фарз намоздан кейинги энг афзал намоз тунги намоздир», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Рамазон рўзасидан кейинги энг афзал рўза муҳаррам ойи рўзаси экани.

2. Муҳаррам ойи Шаҳруллоҳ – Аллоҳнинг ойи, деб номланиши.

3. Фарз намозидан кейинги энг афзал намоз кечасидаги намоз экани.

4. Муҳаррам ойида кўпроқ рўза тутишга ҳаракат қилмоғимиз лозимлиги.

5. Кечаси таҳажжуд намозлари ўқишга одатланишимиз кераклиги.

1302- وَفَيَا لَ عَـلَيَّ 1/100: جَاءَ رَجُلٌ فَسَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ: أَيُّ شَهْرٍ تَأْمُرُنِي أَنْ أَصُومَ بَعْدَ رَمَضَانَ قَالَ: إِنْ كُنْتَ صَائِمًا بَعْدَ رَمَضَانَ فَصِيَمِ الْمُحَرَّمَ فَإِنَّهُ شَهْرُ اللَّهِ فِيهِ يَوْمٌ تَابَ فِيهِ عَلَى قَوْمٍ وَيُتُوبُ فِيهِ عَلَى قَوْمٍ آخَرِينَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَحَسَنَهُ.

1302. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бир одам келиб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан:

«Рамазондан кейин қайси ой рўзасини тутмоғимни амр қиласиз?» деб сўради.

«Агар Рамазондан кейин рўза тутувчи бўлсанг, муҳаррамни тут. Чунки у Аллоҳнинг ойдир. Унда Аллоҳ бир қавмнинг тавбасини қабул қилгандир ва бошқа қавмларнинг тавбасини қабул қиладир», дедилар».

Термизий ривоят қилган ва ҳасан деган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Қайси вақтда нафл ибодат қилиш афзал эканини билиб олишга қизиқиш, унинг пайдан тушиш фазилат экани.

2. Рамазон рўзасидан кейинги энг афзал рўза муҳаррам ойи рўзаси экани.

3. Муҳаррам ойи Аллоҳнинг ойи номига сазовор бўлган ой экани. Зотан, барча ойлар ҳам Аллоҳники. Лекин муҳаррам ойинигина шу ном билан номланиши, бу ойнинг шарафига шараф қўшади.

4. Муҳаррам ойида Аллоҳ таоло ўтган қавмлардан бирининг тавбасини қабул қилгани.

5. Муҳаррам ойида Аллоҳ таоло бошқа қавмларнинг ҳам тавбасини қабул қилиши. Шунинг учун бу муборак ойда қавмлар тавбага шошилсалар, яхши бўлади.

يوم عاشوراء

АШУРО КУНИ

«Ашуро» сўзи луғатда «ўнинчи кун» деган маънони билдиради. Муҳаррам ойнининг ўнинчи куни Ашуро номи билан машҳур бўлган.

1303- عَيْنِ الْحَكَمِ بْنِ الْأَعْرَجِ ¹/₁₀₀ قَال: أَنْتَهَيْتُ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ رِءَاءَهُ عِنْدَ زَمْرَمَ فَقُلْتُ لَهُ: أَخْبِرْنِي عَنْ صَوْمِ عَاشُورَاءَ فَقَالَ: إِذَا رَأَيْتَ هِلَالَ الْمُحَرَّمِ فَاعْبُدْ وَأَصْبِحْ يَوْمَ النَّاسِ صَائِمًا قُلْتُ: هَكَذَا كَيَانَ رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ يَصُومُهُ قَال: نَعَمْ. رَوَاهُ

1303. ҳакам ибн Аъраж розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Замзам олдида ридоси устида ёнбошлаб ётган Ибн Аббоснинг ҳузурига бориб:

«Менга Ашуро рўзаси ҳақида хабар бер», дедим.

«Қачон муҳаррамнинг ҳилолини кўрсанг санаб бор, тўққизинчи куни рўза тутган ҳолда тонг оттир», деди у. Мен:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шундоқ қилиб, унинг рўзасини тутар эдиларми?» дедим.

«ҳа», деди у».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Аввало, ривоят ровийи ҳакам ибн Аъраж розияллоҳу анҳу билан танишиб кўяйлик:

Ҳакам ибн Абдуллоҳ ибн Исҳоқ Аъраж ал-Басрий тобеинлардан бўлиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳадисларини Ибн Аббос, Ибн Умар, Имрон ибн хусайн, Маъқал ибн Ясор, Абу Бакра, Абу ҳурайралар орқали ривоят қилдилар. Бу ҳадислар ишончли, лекин унча кўп эмас.

Биз танишган ривоятда Ашуро рўзаси муҳаррам ойининг тўққизинчи куни тутилиши ҳақида сўз кетмоқда. Нима учун бундайлиги ҳақида гап юритишдан олдин, бу масалага оид бошқа ҳадисларни ҳам кўриб чиқсак яхши бўлар, деган умиддамиз.

1304- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$ قِيلَ: صِيَامَ رَسُولِ اللَّهِ - ﷺ يَوْمَ

عَاشُورَاءَ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ - ﷺ إِنَّهُ يَوْمٌ تُعْظِمُهُ الْيَهُودُ

وَالنَّصِيحَةِ قَالَ: فَإِذَا كَانَ الْعَامُ الْمُقْبِلُ إِن شَاءَ اللَّهُ صَحْنَا الْيَوْمَ
التَّاسِعَ فَلَمْ يَأْتِ الْعَامُ الْمُقْبِلُ حَتَّى تُؤَيِّدَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ
وَأَبُو دَاوُدَ.

1304. Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллalloху алайҳи васаллам Ашуро куни рўзасини тутдилар ва у куннинг рўзасини тутишга амр қилдилар.

Одамлар:

«Эй Аллоҳнинг Расули, бу кунни яҳудий ва насоролар улуғлайдилар», дейишди.

У зот соллalloху алайҳи васаллам:

«Қачон келаси йил бўлса, иншааллох, тўқ-қизинчи куннинг рўзасини ҳам тутамиз», дедилар.

Бас, келаси йил бўлмасдан туриб, Расулulloх соллalloху алайҳи васаллам вафот этдилар.

Муслим ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Пайғамбар соллalloху алайҳи васаллам ўзлари Ашуро куни рўзасини тутиб, умматларига ҳам ўша куннинг рўзасини тутишни амр қилганларида баъзи хабардор саҳобийлар Ашуро кунини яҳудий ва насоролар улуғлашини У зот соллalloху алайҳи васалламга эслатдилар. Чунки саҳобаи киромлар Пайғамбаримиз соллalloху алайҳи васалламнинг яҳудий ва насороларникига ўхшаш ишни қилмасликларини, доимо уларникидан бошқача, Ислому умматига хос иш қилишларини яхши билар эдилар. У зот соллalloху алайҳи васаллам доимо саҳобаи киромларни бошқа дин эгаларига ўхшашдан, уларга эргашишдан қайтариб келар эдилар.

Расулulloх соллalloху алайҳи васаллам саҳобаи киромларнинг Ашуро куни рўзаси ҳақидаги хабарларини

бағрикенглик билан қабул қилиб олдилар. Уни ҳисобга олдилар ва янаги йили яҳудий ва насороларга ўхшаб муҳаррам ойининг фақат ўнинчи куни эмас, балки уларга хилоф қилиб, тўққизинчи куни рўзасини тутишларини айтдилар. Аммо ўзлари янаги Ашуро келмасдан Рафиқи Аълога риҳлат қилдилар.

Лекин гаплари ўз кучида қолди. У зотнинг умматлари айтганларини қилиб, муҳаррам ойининг тўққизинчи ва ўнинчи кунлари рўзасини тутишга одатланди.

1305- وَعَنْهُ قَال: أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ - " بِصَوْمِ عَاشُورَاءَ يَوْمِ

الْعَاشِرِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ.

1305. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам Ашуро рўзасини ўнинчи куни тутишга амр қилдилар».

Термизий ривоят қилган ва саҳиҳ деган.

Шарҳ: Бу амр аввалги ҳадисда зикр қилинган ҳодисалардан олдин бўлган.

Ушбу ривоятлардан умумий хулоса қўйидагича.

Пайғамбаримиз соллalloҳу алайҳи васаллам Ашуро рўзасини муҳаррамнинг ўнинчи кунида тутишга амр қилганлар, ўзлари ҳам тутганлар.

Бу кунни яҳудий ва насоролар улуғлашини билиб қолганларидан кейин, ўнинчи кунга тўққизинчи кунни ҳам қўшиб тутишга қарор қилганлар. Лекин ўзлари бу ишни қилмай туриб вафот этдилар.

Биринчи ривоятда келганидек, Ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг ҳакам ибн Аъраж розияллоҳу анҳу саволига жавобан, тўққизинчи кунни рўза тутган ҳолингда тонг отгир, деганлари муҳаррам ойининг тўққизинчи ва ўнинчи кунлари рўзасини тутиш керак, деганлари бўлади. Яъни,

тўққизинчи кунни, сўнг эса, ўнинчи кунни тутасан, деганлари бўлади. Зотан, Ашуро ўнинчи кун, дегани эканини аввал ҳам айтиб ўтганмиз.

فضل صيامه

У КУН РЎЗАСИНИНГ ФАЗЛИ

1306- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَصُومُهُ فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ صَامَهُ وَأَمَرَ بِصَيَامِهِ فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ تَرَكَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فَمَنْ شَاءَ صَامَهُ وَمَنْ شَاءَ تَرَكَهُ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

1306. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Қурайш жоҳилият даврида Ашуро куни рўзасини тутар эди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам жоҳилият даврида унинг рўзасини тутар эдилар. Мадинага келганларида ҳам унинг рўзасини тутдилар ва тутишга амр қилдилар. Қачонки Рамазон фарз бўлганда Ашурони тарк қилдилар. Бас, ким хоҳласа тутар, ким хоҳласа тарк қилар эди».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ривоятда Оиша онамиз розияллоҳу анҳу Ашуро куни рўзаси тарихига оид маълумотларни келтирмоқдалар.

Қурайш мушриклари ҳам Исломдан олдинги жоҳилият даврида Ашуро куни рўзасини тутган эканлар.

Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ўзларига ваҳий келиб, Пайғамбар бўл-

гулларигача Ашуро куни рўзасини тутар эканлар.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳижрат қилиб Мадинаи мунавварага келганларидан кейин ҳам бир йил Ашуро рўзасини тутганлар.

Кейин эса, ҳижратнинг иккинчи йилида Рамазон рўзаси фарз бўлиб, ўша рўзани тутганлар, Ашуро рўзасини тарк қилганлар. Одамлардан хоҳлаганлари Ашуро рўзасини тутганлар, хоҳлаганлари тутмайдиган бўлганлар.

Шу ерга келиб, Оиша онамиз ривоятлари тамом бўлади. Аммо биз аввал ўрганган ҳадисларимиздан кўринадики, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафотларидан бир йил олдин Ашуро рўзасини тутганлар ва тутишга амр қилганлар, шундоқ қилиб бу куннинг рўзаси суннати муаккада бўлиб қолган.

1307- عَيْنِ ابْنِ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$ قَال: قَدِمَ النَّبِيُّ " الْمَدِينَةَ
فَرَأَى الْيَهُودَ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فَقَالَ: مَا هَذَا قَالُوا: هَذَا يَوْمٌ صَبَّاحُ
هَذَا يَوْمٌ نَحَى اللَّهُ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ عِبَادَتِهِمْ فَصَامَهُ مُوسَى قَال: فَأَنبَا
أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْكُمْ فَصَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

1307. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинага келиб, яҳудийлар Ашуро куни рўзасини тутаетганларини кўрдилар ва:

«Бу нима?» дедилар.

«Бу солиҳ кундир. Бу кун Аллоҳ Бани Исроилни душманидан қутқарган кун. Ўшанда Мусо унинг рўзасини тутган», дейишди.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мен сизлардан кўра Мусога ҳақлироқман»,

дедилар ва унинг рўзасини тутдилар, тутишга амр қилдилар».

Учовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ушбу ривоятдан мусулмонлар Аллоҳ юборган олдинги пайғамбарларга уларга эргашишни даъво қилаётганлардан кўра ҳақлироқ эканларини кўрамиз.

Шу билан бирга, Ашуро куни улуг кунлиги, у кунда Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссалом бошлиқ Бани Исроилга ўз душманидан нажот берганини билиб оламиз.

Шунинг учун ҳам Мусо алайҳиссаломга иттибоан, у куннинг рўзасини тутиш шариатимизга киритилган. Қолаверса, бу иш Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари қилган иш, сиз билан бизларга амр қилинган иш.

Шунинг учун ҳар йили муҳаррам ойининг тўққизинчи ва ўнинчи кунлари рўзасини тутмоғимиз лозим.

1308- عَنِ أَبِي مُوسَى ¹/₁₀₀ قِيلَ: كَيْانَ أَهْلُ خَيْبَرَ يَصُومُونَ
يَوْمَ عَاشُورَاءَ يَتَّخِذُونَهُ عِيدًا وَيُلْبِسُونَ نِسَاءَهُمْ فِيهِ حُلِيِّهِمْ وَشِبَارَتَهُمْ
فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ " فَصُومُوهُ أَنْتُمْ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

1308. Абу Мусо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Хайбар аҳли Ашуро кунининг рўзасини тутар, уни ийд қилиб, аёлларига ўша кунда тақинчокларини тақтирар, ясантиришар эдилар.

Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сиз у куни рўза тутинглар», дедилар».

Икки Шайх ривоят қилишган

Шарҳ: «Хайбар» Мадинаи мунавварага яқин жой бўлиб, у ерда яҳудийлар истикомат қилар эдилар.

Мазкур Хайбар яҳудийлари Ашуро куни рўза тутиб

байрам қилишлари, у куннинг улуғ кун эканидан улар Пайғамбар Мусо алайҳиссаломни улуғлаб рўза тутганлар.

Бу ҳадисдан эса бу куни рўза тутибгина қолмай, хайит ҳам қилишлари, аёллари ясаниб, тақинчоқларини тақиб юришларини кўряпмиз.

Мусулмонлар Мусо алайҳиссаломга яҳудийлардан кўра ҳақлироқ бўлганларидан, у зот қилган ишга, Ашуро рўзасини тутишга амр қилиндилар. Шунинг учун Пайғамбаримиз кўрсатмаларига амал қилиб, у куннинг рўзасини тутмоқлари лозим.

1309- عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْبُوَعِ $\frac{1}{100}$ قَالَ: أَمَرَ النَّبِيُّ " رَجُلًا مِنْ أَسْلَمَ أَنْ أَدِّنَ فِي النَّاسِ أَنْ مَنِ كَبَانَ أَكْبَلَ فَلْيَصُمْ بِقِيَّةِ يَوْمِهِ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ أَكْبَلَ فَلْيَصُمْ ثُمَّ فَإِنَّ الْيَوْمَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالنَّسَائِيُّ.

1309. Салама ибн Акваъ розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам Асламдан бир кишига одамлар ичида ким бирор нарса еган бўлса ҳам куннинг қолганида рўза тутсин, ким емаган бўлса у ҳам рўза тутсин, чунки бугун Ашуро куни, деб жар чақиришга амр қилдилар».

Икки Шайх ва Насаий ривоят қилишган.

Шарҳ: Аслам араб қабилаларидан бирининг номи. Аввалги ўрганган ривоятларимиздан маълумки, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам Ашуро рўзасини яҳудийлар нима учун тутишларини билиб, у рўзани мусулмонлар тутишга ҳақлироқ эканларига айти Ашуро куни қарор қилганлар. Кўринишидан бу иш эрталаб

содир бўлган. Шунинг учун Аслам қабиласидан бўлган кишига жар чақиришга амр қилганлар. Ашуро куни нонушта қилиб олганлар ўша куннинг хурматидан кундузнинг қолган қисмида бирор нарса еб-ичмасликларига амр қилинган. Эрталабдан бирор нарса еб-ичмаганлар эса, рўзани ният қилиб олишларига амр бўлган. Бу иш ҳам Ашуро рўзасини тутмоқ аҳамиятли эканини кўрсатади.

1310- عَيْنِ الرَّيِّعِ بَنِيَتْ مُعَوِّذِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: أَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ " غِدَاةَ عَاشُورَاءَ إِلَى قُرَى الْأَنْصَارِ الَّتِي حَوْلَ الْمَدِينَةِ مَنْ كَانَ أَصْبَحَ صَائِمًا فَلَيْتَمَ صَوْمُهُ وَمَنْ كَانَ أَصْبَحَ مُفْطِرًا فَلَيْتَمَ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ فَكُنَّا بَعْدَ ذَلِكَ نَصُومُهُ وَنُصَيِّمُ صَبِيَّانَا الصِّغَارَ مِنْهُمْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ. وَيَذْهَبُ إِلَى الْمَسْجِدِ فَتُجْعَلُ لَهُمُ اللَّعْبَةُ مِنَ الْعِهْنِ فَإِذَا بَكَى أَحَدُهُمْ عَلَى الطَّعَامِ أُعْطِيَئَهَا إِيَّاهُ عِنْدَ الْإِفْطَارِ.

1310. Ар-Рубайиъ бинти Муъаввиз розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам Ашуро куни эрталаб ансорийларнинг Мадина атрофидаги қишлоқларига одам юбориб:

«Ким эрталабдан рўза ният қилган бўлса, рўзасини охирига етказсин, ким эрталабдан оғзи очик бўлган бўлса, куннинг қолганида таом емасин», деб айтдилар.

Бас, шундан сўнг у (куннинг) рўзасини тутадиган, ёш болаларимизга ҳам, иншааллох, рўза тутқазадиган бўлдик. Масжидга бориб, уларга жундан ўйинчоқ қилиб берар эдик. Агар улардан бирортаси таом сўраб

йиғласа, ифторгача унга халиги ўйинчоқларни берар эдик».

Шарҳ: Бу ривоятда олдинги ривоятдаги маънога бир неча қўшимчалар қўшилмоқда:

1. Ашуро куни рўза тутиш, таом еб олганлар ҳам кундузнинг қолган қисмида еб-ичмай туришларини эълон қилувчи жарчи ўша куни эрталаб юборилган.

2. Жарчи Мадина атрофидаги ансорийларнинг қишлоқларида ҳам жар солган.

3. Ўша кундан бошлаб Ашуро рўзасини тутиш одатга айланган.

4. Саҳобаи киромлар Ашуро рўзасини кичкина болаларига ҳам тутдирганлар.

5. Кичкина болалар масжидга олиб борилган.

6. Кичкина болаларга ўйинчоқ қилиб берилган.

7. Рўзадан қорни очиб йиғлаган болаларга овутиш учун ўйинчоқ берилган. Бундан биз ҳам ўрناق олмоғимиз керак.

1311- وَقِيَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: "مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ -"

يَتَجَرَّى صَيَّامَ يَوْمِ فَضَّلَهُ عَلَى غَيْرِهِ إِلَّا هَذَا الْيَوْمَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَهَذَا الشَّهْرَ شَهْرَ رَمَضَانَ. رَوَاهُمَا الشَّيْخَانُ.

1311. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг ушбу кун – Ашуро куни рўзасини бошқасидан афзал қўриб, соғиниб ва ушбу ой – Рамазон оий рўзасини истаб соғингандек, бошқа кун ва ой рўзасини истаганларини кўрмадим», деганлар».

Иккала ривоятни икки Шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Яъни, Пайғамбаримиз соллalloҳу алайҳи васаллам қачон Ашуро куни келар экан, рўзасини тутсам

деб, интиқ бўлиб турар эканлар. Бошқа бирор кунни рўзасини тутиш учун бунчалик интизор бўлиб кутмас эканлар.

Шунингдек, Рамазон ойини ҳам қачон келар экан, рўзасини тутсам, деб интиқ бўлиб кутар эканлар. Бошқа бирор ойнинг рўзасини тутиш учун бунчалик интизор бўлиб кутмас эканлар. У кишининг умматлари бўлмиш бизлар ҳам шундоқ бўлишимиз лозим.

1312- عَنِ أَبِي قَتَادَةَ $\frac{1}{100}$ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: صِيَامُ يَوْمِ عَاشُورَاءَ إِلَيَّ أَحْتَسِبُ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيُّ.

1312. *Абу Қатода розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳдан умид қиламанки, Ашуро кунининг рўзасини ўзидан олдинги сана(гуноҳлари)нинг каффороти бўлса», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу маънонинг ўзи ҳам Ашуро рўзаси қанчалар фазилатга эга эканини кўрсатиб турибди. Бу ҳадисларни чуқур ўрганган уламоларимиз Ашуро рўзасини тутиш суннати муаккада, деган хулосага келганлар. Ана шунга амал қилиб, ҳаммамиз бу куннинг рўзасини тутишга ҳаракат қилмоғимиз лозим.

1313- عَنِ أَبِي سَعِيدٍ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ وَسَّعَ عَلَى عِيَالِهِ فِي يَوْمِ عَاشُورَاءَ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي سَنَتِهِ كُلِّهَا. رَوَاهُ

1313. Абу Саъид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Ашуро куни аҳли аёлига кенглик яратса, Аллоҳ унга йил бўйи кенглик яратади», дедилар.

Табароний ва Байҳақий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ривоятдаги кенглик яратишдан мақсад емоқ-ичмоқ, хурсандчилик маъносидаги бемалолликдир.

صيام رجب

РАЖАБ РЎЗАСИ

1314- قَالِ عُثْمَانُ بْنُ حَكِيمٍ سَأَلْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ- عَنِ

صَوْمِ رَجَبٍ وَنَحْنُ يَوْمَئِذٍ فِي رَجَبٍ فَقَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$

يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ لَا يُفْطِرُ وَيُفْطِرُ حَتَّى

نَقُولَ لَا يَصُومُ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

1314. Усмон ибн ҳақимдан ривоят қилинади:

«Саъид ибн Жубайрдан ражаб ойида турганимизда ражаб рўзаси ҳақида сўрадим. У:

«Ибн Аббоснинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам рўза тутар эдилар, ҳатто оғизларини очмасалар керак, дер эдик. Оғизлари очик бўларди, ҳатто рўза тутмасалар керак, дер эдик, деяётганини эшитганман», деди».

Шарҳ: Аввало, Усмон ибн ҳақим розияллоҳу анху

билан яқиндан танишиб олайлик:

Усмон ибн ҳаким ибн Дийнор ал-Авдий, кунялари Абу Амр ал-Куфий.

ҳадисларини ҳасан ибн Солиҳ, Шарик ибн Абдуллоҳдан ривоят қиладилар. Бу зот ҳаммаси бўлиб, иккита ҳадис ривоят қилганлар, холос.

У киши ҳижратнинг 219-йили вафот этдилар.

Усмон ибн ҳаким Саъид ибн Жубайрдан Ражаб ойи рўзаси ҳақида сўраса ҳам, у киши Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг доимий одатлари ҳақида жавоб берганлар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам гоҳида сурункасига рўза тутар эдилар, ҳатто кишилар у киши оғизларини очмаса керак, деб ўйлаб қолишади. Гоҳида эса, сурункали оғизлари очиқ юрганларидан кишилар энди рўза тутмасалар керак, деб ўйлаб қолишар эди. Ражаб ойда ҳам шундоқ бўлар эди.

1315- عَنْ مُحِبِّبَةِ الْبَاهِلِيَّةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ أَبِيهَا أَوْ عَمِّهَا أَنَّهُ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنَبَاهُ بَعْدَ سَنَةٍ وَقَدْ تَغَيَّرَتْ حَالُهُ وَهَيْئَتُهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمَا تَعْرِفُنِي قَالَ: وَمَنْ أَنْتَ قَالَ: أَنَا الْبَاهِلِيُّ الَّذِي جُنْتُكَ عِيَامَ الْأَوَّلِ قَالَ: فَمَا غَيَّرَكَ وَقَدْ كُنْتَ حَسَنَ الْهَيْئَةِ قَالَ: مَا أَكَلْتُ طَعَامًا مُنْذُ فَارَقْتُكَ إِلَّا لَيْلٍ فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَمْ عَبْدِتْ نَفْسَكَ ثُمَّ قَالَ: صُمْ شَهْرَ الصَّبْرِ وَيَوْمًا مِنْ كُلِّ شَهْرٍ قَالَ: زِدْنِي فَإِنَّ بِي قُوَّةً قَالَ: صُمْ يَوْمَيْنِ قَالَ: زِدْنِي قَالَ: صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ قَالَ: زِدْنِي قَالَ: صُمْ مِنَ الْحَبْرِ وَاتْرُكْ صُمْ مِنَ الْحَبْرِ وَاتْرُكْ وَقَالَ بِأَصَابِعِهِ الثَّلَاثَةَ فَضَمَّهَا ثُمَّ أَرَسَ لَهَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَاحْمَدُ

1315. Мужийба ал-Боҳилийя розияллоҳу анҳо-дан, у киши ўз оталари ёки амакиларидан ривоят қилади:

«Албатта, у (отаси ёки амакиси) Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам хузурларига борибди. Сўнгра эса, бир йилдан кейин яна ҳолати ва кўриниши ўзгарган ҳолда келибди ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мени танимаяпсизми?» дебди.

«Сени нима ўзгартирди? Чиройли кўринишда эдинг?» дедилар.

«Сиздан ажраганимдан сўнг фақат кечасигина таом едим», деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Нима учун ўзингни азобга солдинг?» дедилар-да, сўнгра:

«Сабр оий рўзасини тут ва ҳар ойдан бир кун тут», дедилар.

«Бир оз зиёда қилинг, менинг қувватим бор», деди.

«Икки кундан рўза тут», дедилар.

«Бир оз зиёда қилинг», деди.

«Уч кундан рўза тут», дедилар.

«Бир оз зиёда қилинг», деди.

«Ҳаром (ой)ларида рўза тут, сўнгра тарк қил, ҳаром (ой)ларида рўза тут, сўнгра тарк қил, ҳаром (ой)ларида рўза тут, сўнгра тарк қил, деб уч бармоқларини букиб очиб кўрсатдилар».

Абу Довуд, Аҳмад ва Насайй ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисидан олинадиган фойдалар:

1. Йил бўйи рўза тутиш шариатга тўғри келмаслиги, ўзини ўзи азоблаш эканлиги.

2. Нафл рўза тутмоқчи бўлган одам Рамазондан бошқа

ойларда бир кундан, икки ёки уч кундан тутса бўлиши.

3. Агар мазкур миқдорни ҳам оз деб билса ва ҳаром ойларда уч кун-уч кундан тутса, яхши бўлиши. Ушбу ҳадиси бу фаслда келтирилишининг сабаби Ражаб ойи ҳам ҳаром ойлардан бўлганидандир.

Аллоҳ таоло Қуръони каримда:

«Албатта, Аллоҳнинг ҳузурида ойларнинг сони Аллоҳ осмонлар, ерни яратган кун икки ой қилиб белгиланган. Улардан тўрттаси (уруш қилиш) ҳаром (ойлар)дир. Мана шу тўғри диндир. У (ой)ларда ўзингизга зулм қилманг», деган.

ҳаром ойлар, дегани ҳурматли, улуғланган, уруш-жанжал, душманлик ҳаром қилинган ойлар, деганидир. Ана ўша ҳурматли тўрт ой—муҳаррам, зулқаъда, зулҳижжа ва ражаб ойларида иборатдир.

Демак, Ражаб ойида нафл рўза тутиш савобли ҳисобланади.

Машҳур саҳиҳ китоблардан бошқа ҳадис китобларида келтирилган ривоятларда ражаб ойида рўза тутганларга улкан савоблар ваъда қилинган. Иложини топган кишилар бу ойда нафл рўза тутсалар яхши бўлиши аниқ.

صيام شعبان

ШАЪБОН РЎЗАСИ

1316- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ

اسْتَكْمَلَ صِيَامَ شَهْرِ إِلَّا رَمَضَانَ وَمَا رَأَيْتُهُ أَكْثَرَ صِيَامًا مِنْهُ فِي

شَعْبَانَ كَانَ يَصُومُهُ إِلَّا قَلِيلًا بَلْ كَانَ يَصُومُهُ كُلَّهُ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

1316. *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:*

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни Рамазондан бошқа ойнинг рўзасини тўлиқ тутганларини кўрмадим. Шаъбонда тутганчалик кўп рўза тутганларини ҳам кўрмадим. Унинг фақат озгина рўзасини тутмас эдилар. Балки ҳаммасини тутар эдилар, десак ҳам бўлаверади».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ривоятда асосан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам фақат Рамазон ойининг рўзасини тўлиқ тутганларини билиб оламиз. Чунки Аллоҳнинг амри шундоқ. Рамазондан кейин энг кўп рўзаси тутиладиган ой Шаъбон экан.

1317- وَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ

يَصُومُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ إِلَّا شَعْبَانَ وَرَمَضَانَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِسَنَدٍ حَسَنٍ.

1317. *Умму Салама розияллоҳу анҳо:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Шаъбон ва Рамазондан бошқа икки ойни кетма-кет рўза тутганларини кўрмадим», дедилар».

Термизий яхши санад билан ривоят қилган.

Шарҳ: Шаъбон ва Рамазон ойлари кетма-кет келиши маълум, Пайғамбаримиз алайҳиссалом шу икки ойнинг рўзасини тутган эканлар. Бундан ҳам Шаъбон ойи рўзаси фазилатли эканини билиб оламиз.

1318- عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِرَجُلٍ:

هَلْ صُيِّمْتَ مِثْلَ سُبْرَةِ هَذَا الشَّهْرِ شَيْئًا قَبَالَ: لَا فَقَبَالَ: فَإِذَا أَفْطَرْتَ

مِنْ رَمَضَانَ فَصُمْ يَوْمَيْنِ مَكَانَهُ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

1318. Имрон ибн ҳусайн розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бир кишига:

«Бу ойнинг ўртасидан бирор нарса тутдингми?»

дедилар. ҳалиги киши:

«Йўқ», деди. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ундоқ бўлса, қачонки Рамазондан сўнг оғзинг очиқ бўлганда унинг ўрнига икки кун рўза тут», дедилар».

Икки Шайх ривоят қилган.

Шарҳ: Бошқа бир ривоятда:

«Шаъбон ўртасидан рўза тутдингми?» деганлар. У киши йўқ деганидан кейин:

«Ундоқ бўлса, оғзинг очиқ бўлганида зиммангдаги ўрнига икки кун рўза тут», деганлар.

Бундан Шаъбон ойида ҳеч бўлмаса икки кун рўза тутиш кераклиги келиб чиқади.

Ўз-ўзидан нима учун Шаъбон ойида нафл рўза тутишга бунчалар аҳамият берилади, деган савол пайдо бўлади.

Бу саволнинг жавобини Имом Насай Усома розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисдан топамиз. Унда қуйидагилар айтилади:

«Эй Аллоҳнинг Расули, ойлардан ҳеч бирида Шаъбонда рўза тутганингиздек, рўза тутганингизни кўрмадим», дедим.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бу бир ойки, одамлар ундан ғофил қолурлар. У Ражаб билан Рамазоннинг орасида. Бу бир ойки, унда амаллар Роббил оламинга кўтарилур. Менинг амалим кўтарилаётганда рўзадор бўлишни яхши кўраман», дедилар.

Бунинг устига рўзаси фарз қилинган Рамазон ойидан олдинги ойда, Шаъбонда рўза тутишни яхшилаб машқ қилиб, Рамазонга кирилса, унинг рўзаси яна ҳам мукамал ва бенуксон бўлади. Бу худди фарз намозидан олдин суннат намоз ўқиб, яхшилаб тайёргарлик кўриб олишга ўхшайди.

Аввалги ўрганган ҳадисларимизда Рамазондан кейин рўзаси энг афзал ой муҳаррам ойи дейилган эди. Энди эса, Шаъбон ҳам шу маънога даъвогар бўлиб қолмоқда. Шунинг учун ҳам баъзи уламоларимиз, муҳаррам ойи рўзасининг афзаллиги Рамазон ва Шаъбонниқидан кейин, деганлар.

Ушбу фаслда ўрганган ҳадисларимизда иложи борича Шаъбон ойида кўпроқ рўза тутишга тарғиб қилинмоқда. Рўза тутиш наҳий қилинган кунлар фаслида эса, Шаъбон ойи охиридан бир ёки икки кун рўза тутиш ҳаром. Шаъбон ойининг ўн олтинчисидан бошлаб рўза тутмоқ макруҳ, дейилган эди. Бу бир-бирига қарама-қарши ҳукмлар эмасми, деган савол туғилиши табиий. Жавоб шуки, бу ерда ҳеч қандай қарама-қаршилиқ йўқ. Чунки ўша рўзаси тутилишдан наҳий қилинган кунлар фаслининг ўзида ҳам, агар рўза тутишга одатланган бўлса, дейилган. Демак, Шаъбон ойида доимо нафл рўза тутишга одатланган одам бўлса, у тутаверади. Аммо одатланмаган бўлсаю Рамазон кириб қолган бўлса, нима бўлади, деган васваса билан кишилар ўртасида ихтилоф пайдо қилиши мумкин бўлган рўзадан наҳий қилинган.

Демак, ўртада ҳеч қандай қарама-қаршилиқ йўқ.

يوم النصف

ШАЪБОН ЯРИМИ КУНИ РЎЗАСИ

1319- عَيْنَ عِلِّيَّ ¹/₁₀₀ عَيْنِ النَّجِيِّ ” وَقَالَ: إِذَا كَانَتْ لَيْلِيَةُ
النَّصِيفِ مِنْ شَعْبَانَ فَقُومُوا لَيْلَهَا وَصُومُوا نَهَارَهَا فَإِنَّ اللَّهَ يَنْزِلُ فِيهَا
لِغُرُوبِ الشَّمْسِ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ: أَلَا مِنْ مُسْتَغْفِرٍ لِي فَيَاغْفِرُ لَهُ
أَلَا مُسْتَرْزَقٌ فَيَأْزُقُهُ أَلَا مُبْتَلًى فَأُعَافِيهِ أَلَا كَيْدًا أَلَا كَيْدًا حَتَّى يَطْلُعَ
الْفَجْرُ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ.

1319. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қачон Шаъбон яrimi кечаси бўлса, унинг кечасини бедор ўтказинглар, кундузининг рўзасини тутинглар. Чунки ўшанда Аллоҳ куёш ботиши пайтида дунё осмонига тушади ва:

«Қани, истиғфор айтувчи борми? Мен унга ризк берурман. Қани, балога учраган борми? Мен унга офият берурман. Фалончи қани, фистончи қани?» дейди. Токи, тонг отгунча шундоқ бўлади», дедилар».

Ибн Можа ривоят қилган.

Шарҳ: ҳазрати Алидек улуғ саҳобий бунчалик аҳамиятли гапни ўзларидан айтмайдилар. Албатта, бу ҳақда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир нарсa эшитганлар ва ўша эшитганларини ўз иборалари билан ифода этганлар.

Ушбу ривоятга биноан, Шаъбон ойининг қоқ яримининг кечаси ҳам, кундузи ҳам улуғ ва баракот вақтлар эканлиги келиб чиқади.

Шу сабабдан ҳам ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг тавсияларига биноан, кундузни рўза, кечасини бедорлик ибодати билан ўтказишга ҳаракат қилмоқ керак бўлади.

1320- عَيْنَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: فَقَدْتُ النَّجِيَّ ”

ذَاتَ لَيْلَةٍ فَخَرَجْتُ أَطْلُبُهُ فَإِذَا هُوَ بِتَالِبْقِيعٍ رَافِعٍ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ
فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ أَكُنْتُ تَخَافِينَ أَنَّ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَرَسُولُهُ قُلْتُ:
ظَنَنْتُ أَنَّكَ أَتَيْتَ بَعْضَ نِسَائِكَ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَنْزِلُ لَيْلَةَ
النَّصِيفِ مِنْ شَعْبَانَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَعْفَرُ لَأَكْثَرِ مَنْ عَدَدَ شِعَرِ
غَنَمٍ كُلِّ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَحْمَدُ.

1320. *Оиша онамиз розияллоху анҳодан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васалламни кечалардан бирида йўқотиб қўйдим. Сўнг у кишини излаб чиқдим. Қарасам, У зот Бақийъда бошларини кўтариб осмон томонига қараб турган эканлар:

«Эй Оиша, Аллоҳ ва Унинг Расули сендан четлашидан хавф қилдингми?» дедилар.

«Сиз баъзи аёлларингизга боргансиз, деб гумон қилувдим», дедим.

«Албатта, Аллоҳ Шаъбоннинг яримидаги кечада дунё осмонига тушадир ва Калбнинг қўйлари жуни ададидан кўпроқни мағфират қиладир», дедилар».

Ибн Можса, Термизий ва Аҳмад ривоят қилган.

Шарҳ: Бақийъ – Мадинаи мунавварадаги машхур қабристон. Барча Мадинада вафот этган саҳобалар шу қабристонга дафн этилганлар. Зотан, Мадинаи мунавварада бошқа қабристон йўқ ҳам.

«Калб» – машхур араб қабиласи бўлиб , ўша вақтда Бани Калб қабиласи энг кўйи кўп қабилла бўлган. Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам Шаъбон ойи яримида Аллоҳ таоло жуда ҳам кўп гуноҳларни мағфират қилишини ифодалаб ўша қўйларнинг жуни ададидан ҳам кўпроқ деб эсга олганлар.

Ўйлаб кўрадиган бўлсак, бир дона кўйнинг жун толалари қанча бўлишини санашнинг ўзи қийин. Араб қабилалари ичида энг кўп кўйли қабиланинг кўйлари жун толаси қанча бўлишини тасаввур қилинг. Бу ўша кеча жуда ҳам фазилатли эканига далолатдир.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Кечаси қабристонга кириш, осмонга қараб туриш мумкинлиги.

2. Оиша онамизда қизғаниш борлиги. Пайғамбаримизни баъзи хотинлари олдида кетган бўлсалар керак, деб ортларидан излаб чиқишлари шуни кўрсатади. Бу эса айб эмас, балки табиий бир ҳол. Балки меъёрида бўлса, аёл кишининг зийнати ҳам.

3. Пайғамбар алайҳиссаломнинг Оиша онамиз розияллоҳу анҳонинг руҳий ҳолатларини яхши тушунганлари.

4. Шаъбон яrimiдаги тун фазилатли кеча экани.

5. Мазкур кечада кўплаб гуноҳлар мағфират қилиниши.

6. Шаъбоннинг яrimiдаги кечада бедор бўлиб ибодат, истиғфор ва дуо билан машғул бўлиш кераклиги.

1321- عَنْ أَبِي مُوسَى ¹/₁₀₀ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ لَيَطَّلِعُ فِي لَيْلَةِ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ فَيَغْفِرُ لِكُلِّ جَمِيعٍ خَلَقَهُ إِلَّا لِمُشْرِكٍ أَوْ مُشَاحِنٍ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ وَأَحْمَدُ.

1321. Абу Мусо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ Шаъбон яrimiдаги кечада қараб кўриб жамики махлуқотларини мағфират қилур. Магар мушрик ва хусуматчи бундан мустаснодир», дедилар».

Ибн Можа ва Аҳмад ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Шаъбоннинг яrimiдаги кеча фазилатли экани.
2. Мазкур кечада Аллоҳ махлуқотларига назар солиб қараб, ҳаммаларининг гуноҳларини кечириши.
3. Мушриклик ва хусуматчилик жуда ёмон нарса экани.

Демак, Шаъбон оyi яримлаганда ибодат қилиб мазкур ваъда қилинган ажру савоб ҳамда мағфиратлардан баҳраманд бўлиб қолиш керак. Ана шундоқ фазилатли вақтда гуноҳни мағфират қилинишига монев бўлгувчи мушриклик ва хусуматчиликдан узоқлашмоқ керак.

صيام ستة أيام من شوال

ШАВВОЛДАН ОЛТИ КУН РЎЗА ТУТИШ

1322- عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ $\frac{1}{100}$ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنِ
صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ فَكَأَنَّمَا صَامَ الدَّهْرَ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ
إِلَّا الْبُخْلَرِيَّ.

1322. Абу Айюб ал-Ансорий розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ким Рамазон рўзасини тутиб, кетидан Шавволдан олти кун рўза тутса, йил бўйи рўза тутгандек бўлади», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Рамазон ойидан кейин келадиган Шаввол ойида олти кун нафл рўза тутишга тарғиб қилиш ўзига яраша

ҳикматга эга. Аввало, доимо нафл рӯза тутишга тарғиб қилинади. Қолаверса, Рамазон бўйи рӯза тутиб юриб, Шавволда бирдан ўзини овқатга уриш ҳам яхши эмас. Табиблар ҳам очликдан чиққандан кейин овқат истеъмолини аста-секин кўпайтиришни тавсия қиладилар.

عشر ذي الحجة

ЗУЛҲИЖЖАНИНГ ЎН КУНИ

Зулҳижжанинг ўн куни дейилганида бу ойнинг биринчи ўн кунлиги кўзда тутилади.

1323- عَيْنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ¹/₁₀₀ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: مَا مِنْ أَيَّامٍ الْعَمَلُ الصَّالِحُ فِيهِنَّ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ هَذِهِ الْأَيَّامِ الْعَشِيرِ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَالَ: وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِلَّا رَجُلٌ خَرَجَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فَلَيْمَ يَرْجِعْ مِنْ ذَلِكَ بِشَيْءٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ خَارِيزٍ وَأَبُو دَاوُدَ.

1323. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«ҳеч бир кундаги солиҳ амал Аллоҳ учун ушбу ўн кунчалик маҳбуб эмас», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, Аллоҳнинг йўлидаги жиход ҳам-а?!» дейишди.

«Аллоҳнинг йўлидаги жиход ҳам. Магар, бир одам жони ва моли ила чиксаю ундан бирор нарса қайтмаса, бундан мустасно», дедилар».

Термизий, Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарх: Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг ушбу ўн кунчалик, деганлари Зулҳижжа ойининг биринчи ўн кунлиги, деганларидир.

Мулоҳаза қиладиган бўлсак, бу ҳадисда мазкур кунларда рўза тутиш ҳақида бевосита сўз юритилаётгани йўқ. Балки солиҳ амал қилиш ҳақида сўз кетмокда. Нафл рўза тутиш эса, энг солиҳ амаллардан бири ҳисобланади.

Зулҳижжа ойининг биринчи ўн кунда кўпроқ солиҳ амал қилишга қаттиқ тарғиб этишдан мурод, ўша кунлари қилинадиган солиҳ амаллар Аллоҳ учун энг маҳбуб амал эканлиги сабабидандир .

Саҳобаи киромлар бу сўзларни эшитгунларича Аллоҳ учун энг маҳбуб солиҳ амал Аллоҳнинг йўлида жиход қилиш, деб юрганлари учун мазкур ўн кунликдаги солиҳ амал Аллоҳ ҳузурида унинг йўлида қилинган жиходдан ҳам маҳбуброқми, деб сўрадилар. Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам Зулҳижжа ойининг биринчи ўн кунлигида қилинган солиҳ амаллар Аллоҳнинг йўлидаги жиходдан ҳам афзал эканини тасдиқлаш билан бирга, биргина ҳолат бундан мустасно эканини таъкидладилар. У ҳам бўлса, Аллоҳнинг йўлида ўз моли ила жиходга чиқиб, шаҳид бўлган одамнинг иши устун эканлигидир.

Демак, Зулҳижжа ойининг биринчи ўн кунлигида кўпроқ солиҳ амаллар қилишга уринмоғимиз лозим.

1324- وَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ أَوْحَفَصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: كَيْفَ

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَصُومُ تِسْعَ ذِي الْحِجَّةِ وَيَوْمَ عَاشُورَاءَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ
وَالنَّسَائِيُّ وَأَحْمَدُ.

1324. Умму Салама ёки ҳафса розияллоҳу анҳумолардан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Зулҳижжанинг тўққиз кунida ва Ашуро кунida рўза тутар эдилар».

Абу Довуд, Насайй ва Аҳмад ривоят қилишган.

Шарҳ: Албатта, бу рўза тутиш ҳажга бормаган пайтларида бўлган. Чунки Зулҳижжа ойи ҳаж ойи бўлиб, унинг тўққизинчи куни Арафот куни бўлади ва у куни рўза тутиш мумкин эмаслиги аввалги ҳадисларда зикр қилинди.

1325 - عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: مَا مِنْ أَيَّامٍ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ أَنْ يُتَعَبَّدَ لَهُ فِيهَا مِنْ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ يَعْدِلُ صِيَامُ كُيْلٍ يَوْمٍ مِنْهَا بِصِيَامِ سِنَةٍ وَقِيَامُ كُيْلٍ لَيْلَةٍ مِنْهَا بِقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَيْدْرِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

1325. Абу ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ учун Зулҳижжанинг ўн кунчалик Унга ибодат қилишдай маҳбуброқ кун йўқ. Уларнинг бир кунлик рўзаси бир йиллик рўзага тенгдир. Уларнинг бир кечасини бедор ўтказиш эса, Қадр кечасини бедор ўтказишга тенгдир», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ва ундан олдинги ҳадисларда Зулҳижжа ойининг биринчи ўн кунлигида кўп ибодат қилишга, хусусан, ўша ўн кунликнинг кундузларини рўза тутиб, кечаларини бедор ибодат билан ўтказишга тарғиб қилинмоқда.

Албатта, Зулҳижжанинг ўнинчи куни Қурбон ҳайити байрами бўлиб, у куннинг рўзасини тутиш мумкин эмаслиги ҳаммага маълум бўлганидан айтилмаган.

صيام عرفة لغير الحاج

ХОЖИДАН БОШҚАЛАРГА АРАФА КУНИ РЎЗАСИ

1326- عَيْنُ أَبِي قَتَادَةَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: صِيَامُ يَوْمِ عَرَفَةَ إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّيِّئَةَ الَّتِي قَبْلَهُ وَالسَّيِّئَةَ الَّتِي بَعْدَهُ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

1326. Абу Қатода розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Аллоҳдан умид қиламанки, Арафа кунининг рўзаси ундан олдинги сананинг ва ундан кейинги сананинг каффороти бўлур», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Бу, албатта, ҳажга бормаган кишилар учундир. Демак, ҳажга бормаганлар Арафа кунининг рўзасини тутсалар, улкан фазлга эга бўлурлар.

1327- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ النَّبِيَّ " أَفْطَرَ بِعَرَفَةَ وَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ أُمُّ الْفَضْلِ بِلَبَنٍ فَشَرِبَ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

1327. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Арафада

оғизлари очик бўлди. У зот Умму Фазл юборган сутни ичдилар».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ривоятда номлари келган Умму Фазл ровий Абдуллоҳ ибн Аббоснинг ўғай оналари, хазрати Аббос ибн Абдулмутталибнинг хотинларидир.

Мазкур ҳодиса ҳажда бўлиб ўтган. Кишилар ичида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам рўза тутган ёки тутмаганлари ҳақида ихтилоф чиққан. Шунда кўпчилик катори Арафага чиққан Умму Фазл розияллоҳу анҳо бир идишда у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга сут юборадилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам у сутни ичадилар. Шунда у зот Арафа куни Арафотда туриб рўза тутмаганлари ҳаммага аён бўлади.

1328- وَسُئِلَ ابْنُ عُمَرَ عَنِ صَوْمِ يَوْمِ عَرَفَةَ فَقَالَ: حَجَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ وَمَعَ أَبِي بَكْرٍ وَمَعَ عُمَرَ وَمَعَ عُثْمَانَ فَلَمْ يَصُومُوا يَوْمَ عَرَفَةَ وَأَنَا لَا أَصُومُهُ وَلَا أَمُرُّ بِهِ وَلَا أَنْهَى عَنْهُ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ بِسَنَدٍ حَسَنٍ.

1328. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан Арафа куни рўзаси ҳақида сўралди. Бас, у киши:

«Мен Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам, Абу Бакр, Умар ва Усмонлар билан бирга ҳаж қилдим. Улар арафа куни рўза тутмаганлар. Мен ҳам у куни рўза тутмайман, тутишни амр ҳам қилмайман, наҳий ҳам қилмайман», дедилар».

Насайй ва Термизий яхши санад-ла ривоят қилишган.

Шарҳ: хазрати Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху ҳам ҳажда юрган кишининг Арафа куни рўза тутмаслиги

ҳақида гапирмоқдалар.

Ўрганган ҳадисларимиздан хулоса шуки, ҳаж қилмаган одам Арафа куни рўза тутгани, ҳаж қилган одам эса тутмагани афзал.

صِيَامُ ثَلَاثَةِ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ كَصِيَامِ الدَّهْرِ

ҲАР ОЙДАН УЧ КУН РЎЗА ТУТИШ

1329- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو $\frac{1}{100}$ قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ:

صُمْ مِنْ الشَّهْرِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَإِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا وَذَلِكَ مِثْلُ صِيَامِ الدَّهْرِ. رَوَاهُ الثَّلاَثَةُ.

1329. Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Менга Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«ҳар ойда уч кун рўза тут. Чунки бир яхшилик ўн мисличадир. Ана ўша йил давоми рўзасига баробардир», дедилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бир яхшиликка ўн баробар савоб Исломдаги умумий қоидадир. Агар уни ҳар ойда уч кун рўза тутишга татбиқ қилинса, уч кун ўттиз кунга баробар бўлади. Демак, ҳар ойда уч кун рўза тутган одам йил давомида рўза тутгanning савобини олади.

1330- وَلِمُسْلِمٍ وَأَبِي دَاوُدَ: صَوْمُ ثَلَاثَةٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَرَمَضَانَ

إِلَى رَمَضَانَ صَوْمُ الدَّهْرِ.

1330. Муслим ва Абу Довуд ривоятларида:

«Ҳар ойдан уч кун рўза тутмоқлик Рамазондан Рамазонгача йил бўйи рўза тутишга тенгдир», дейилган.

Шарҳ: Имом Муслим ривоятида Рамазон ҳам қўшилган, албатта, бусиз рўза бўлиши мумкин эмас.

1331- عَنْ أَبِي ذَرٍّ 100 عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ صَامَ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةً أَيَّامٍ فَذَلِكَ صِيَامُ الدَّهْرِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عِبْرَ وَجَلَّ تَصْدِيقَ ذَلِكَ فِي كِتَابِهِ - مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَيْهِ عَشِيرُ أَمْثَالِهَا - الْيَوْمُ بَعْشِيرَةُ أَيَّامٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ.

1331. Абу Зарр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким ҳар ойдан уч кун рўза тутса, йил бўйи рўза тутганга тенгдир», дедилар. Бас, Аллоҳ азза ва жалла бунинг тасдиқини ўз китобида нозил қилди:

«Ким бир яхшилик қилса, унга ўшанинг ўн мисли берилур. Бир кун ўн кунга тенг».

Термизий ривоят қилган ва саҳиҳ деган.

Шарҳ: ҳар ойдан уч кун рўза тутиш йил бўйи рўза тутишга тенглиги оят далили ила тасдиқланмоқда.

1332- وَقَالَتْ مُعَاذَةُ الْعَدَوِيَّةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا لِعَائِشَةَ: أَكْبَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَصُومُ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةً أَيَّامٍ قَالَتْ: نَعَمْ فَقُلْتُ لَهَا: مَنْ أَيَّ أَيَّامِ الشَّهْرِ كَبَانَ يَصُومُ قَالَتْ: لَمْ يَكُنْ يُبَيِّلِي مِنْ أَيَّ أَيَّامِ

الشَّهْرِ يَصُومُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

1332. Муоза ал-Адавия розияллоҳу анҳо Оишага:

«Расулulloҳ соллалллоҳу алайҳи васаллам хар ойдан уч кун рўза тутармидилар?» деди.

«Ҳа», дедилар.

«Ойнинг қайси кунларида рўза тутардилар?» деди.

«Ойнинг қайси кунларида рўза тутишга эътибор бермас эдилар», дедилар».

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, ойнинг қайси куни бўлса ҳам барибир, муҳими, уч кун рўза тутилса, бўлди экан.

صِيَامُ أَيَّامِ الْبَيْضِ

ОҚ КУНЛАР РЎЗАСИ

Оқ кунлар, дегани тунлари оқ бўлган кунлардир. Ой тўлишиб ўн уч кунлик бўлганда энг ёруғ бўлади. Ана ўша ўн учинчи кеча ва ундан кейинги ўн тўртинчи ва ўн бешинчи кечалар оқ тунлар дейилади. Бу фаслда ана ўша кечаларнинг кундузлари рўзаси ҳақида сўз кетади.

1333- عَيْنِ مَلْحَبَانَ الْقَيْسِيِّ $\frac{1}{100}$ قِيلَ: كَيْفَ رَسُوْلُ اللهِ -

يَأْمُرُنَا أَنْ نَصُومَ الْبَيْضَ ثَلَاثَ عَشْرَةَ وَأَرْبَعَ عَشْرَةَ وَخَمِيسَ عَشْرَةَ قِيلَ وَقِيلَ: هُنَّ كَهَيْئَةِ الدَّهْرِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ. وَلَقِظَ التِّرْمِذِيُّ: إِذَا صُبِحَتِ مِنَ الشَّهْرِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ فَصَبُّمُ ثَلَاثَ عَشْرَةَ وَأَرْبَعَ عَشْرَةَ وَخَمِيسَ

1333. Милҳон ал-Қайсий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бизларга оқларнинг ўн уч, ўн тўрт ва ўн бешининг рўзасини тутишни амр қилар эдилар ва: «Улар худди йил бўйига ўхшар», дердилар».

Сунан эгалари ривоят қилишган.

Термизийнинг лафзида:

«Қачонки бир ойдан уч кун рўза тутадиган бўлсанг, ўн уч, ўн тўрт ва ўн бешни тут», дейилган.

Шарҳ: ҳадиси шарифнинг маъносини изоҳлашга ҳожат йўқ. Уни ҳаётга татбиқ қилиш лозим, холос.

صوم الاثنين والخميس

ДУШАНБА ВА ПАЙШАНБА КУНЛАРИ РЎЗАСИ

1334- عَنِ أَبِي قَتَادَةَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنِ صَوْمِ
الْإِثْنَيْنِ فَقَالَ: فِيهِ وُلِدْتُ وَفِيهِ أُنْزِلَ عَلَيَّ الْقُرْآنُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ
وَمُسْلِمٌ.

1334. Абу Қатода розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан душанба ва пайшанба кунини рўзаси ҳақида сўралди. У зот:

«Ўша кунда туғилдим ва ўша кунда менга Қуръон нозил қилинди», дедилар».

Абу Довуд ва Муслим ривоят қилишган.

Шарх: Кўриниб турибдики, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан душанба ва пайшанба кунлари нима учун рўза тутилади, деган маънода сўралган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, душанба куни нима учун рўза тутилиши ҳикматини баён қилиб берганлар. Ёки душанба ҳам пайшанба куни нима учун рўза тутилиши ҳикматини баён қилган бўлсалар ҳам бу ривоятда жавобнинг фақат душанба куни ҳақидаги қисми келган.

Хўш, душанба куни нима учун нафл рўза тутишга амр қилинган экан? Чунки у улуғ кун. Унинг улуғлигининг биринчи аломати Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша кунда туғилганлар.

Ҳа, охирги замон Пайғамбари, Сарвари олам Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам Фил йили, Робеъул аввал ойи, душанба куни дунёга келганлар. Бу кун дунё тарихидаги энг улуғ кунлардан бири ҳисобланади. Шунинг учун ҳам у куннинг рўзасини ҳар ҳафта тутиш тарғиб қилинади.

Шунингдек, душанба куни нафл рўза тутишнинг яна бир сабаби ўша муборак кунда Қуръони карим нозил бўлгандир.

Ҳа, Аллоҳ таолонинг охирги ва қиёматгача мўъжиз ва боқий қолгувчи, инсониятга икки дунё саодатини кўрсатиб бергувчи китоби Қуръони каримнинг биринчи оятлари тушиши Рамазон ойининг ўн еттинчи куни, душанба кунида содир бўлган.

Бу кун ҳам дунё тарихидаги энг улуғ, энг муборак кунлардандир. Аллоҳ томонидан инсониятни ҳидоятга бошловчи илоҳий дастурнинг туша бошлаш кунидир. Шунинг учун бу куннинг рўзасини ҳар ҳафта тутиш тарғиб қилинади.

1335- وَأَنْطَلَقَ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ ¹/₁₀₀ إِلَى وَادِي الْقُبْرِ فِي طَلَبِ مَيْالٍ لَهُ فَكَمَانَ يَصُومُ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ فَقِيَالَ لَهُ مَيْوَلَاهُ: لَمْ تَصُومُ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ وَأَنْتَ شَبِيحُ كَبِيرٍ فَقِيَالَ: إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ كَانَ يَصُومُهُمَا وَسُئِلَ عَنْ ذَلِكَ فَقِيَالَ: إِنَّ أَعْمَالَ الْعِبَادِ تُعْرَضُ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ فَأُحِبُّ أَنْ يُعْرَضَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

1335. Усома ибн Зайд розияллоху анху ўз молининг талабида Водий ал-Қуро томон жўнади. У душанба ва пайшанба кунлари рўза тутар эди. Ходими унга:

«Нима учун қари чол бўлатуриб душанба ва пайшанба кунлари рўзасини тутасиз?» деди.

«Аллохнинг Пайғамбари бу икки куннинг рўзасини тутар эдилар. Бу ҳақда сўралганларида:

«Албатта, бандаларнинг амаллари душанба куни ва пайшанба куни арз қилинади, менинг амалим арз қилинганда рўзадор ҳолда бўлишни яхши кўраман», дедилар» деди.

Сунан эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало, ҳадиси шарифнинг ровийи, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг маҳбублари Усома ибн Зайд розияллоху анху билан яқиндан танишиб олайлик:

Усома ибн Зайд ибн ҳориса ибн Шурахбил ал-Қалбий, кунялари Абу Муҳаммад. Онлари Умму Айман, яъни, Расулуллохнинг мураббиялари.

Бу зот улуғ саҳобалардан бўлиб, Маккада таваллуд топдилар. Ислонда ўсдилар. Чунки отаси Ислонга аввалги кирган зотлардан эдилар. Расулуллох бу Усомани худди

неваралари ҳасан ва ҳусайнларни яхши кўргандек, қаттиқ яхши кўрар эдилар. Усома Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Мадинага ҳижрат қилдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этганларида Усоманинг ёшлари ҳали йигирмадан ошмаган эди. Расулуллоҳ алайҳиссалом ҳаётлик пайтларида Усомани аскарлар устидан қўмондон қилиб тайинлаган эдилар. Мана шу амалда Абу Бакр ва Умар розияллоҳу анҳуларнинг халифалик даврларида ҳам ўлтирдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этганларидан сўнг Водий ал-Қурога кўчиб мана шу ерда истиқомат қилдилар. Сўнгра Дамашкқа кўчиб ўтдилар. Сўнг яна Мадинага кўчиб, вафотларига қадар мана шу ерда яшадилар.

Ҳаммаси бўлиб, 128 та ҳадис ривоят қилдилар. Бу ҳадисларни оталари, оналари ва Умму Салама оналаримиздан ривоят қилдилар.

Бу зот ҳижратнинг 54-йили Муовиянинг халифалик даврида вафот этдилар.

Водий ал-Қуро Мадинаи мунаввара билан Шом орасидаги бир водий бўлиб, у ерда Мадина аҳлининг молу мулклари бўлар эди.

Улуғ саҳобий Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу ўз хизматчиларининг нима учун қариб қолсангиз ҳам қийналиб душанба ва пайшанба кунлари рўза тутасиз, деган саволига Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша кунлар рўзасини тутганлари учун тутишларини айтдилар.

ҳа, саҳобаи киромлар учун, чин мусулмонлар учун Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳар бир нарсада эргашиш катта бахт ва шону шараф эди. Улар каттаю кичик ишларини ўз ҳабиб Пайғамбарлари Муҳаммад ибн Абдуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннати санияларига мослаб қилишга ҳаракат этганлар. Суннатга

хилоф иш қилишни залолат, деб билганлар.

Қолаверса, Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳуга у кишининг ходимлари берган саволни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга баъзи саҳобалар ҳам бериб, нима учун душанба ва пайшанба кунлари рўза тутиш афзал кўрилишини билишга қизиққанлар.

Жавоб битта, ҳадисда зикр қилинганидек, ҳар душанба ва пайшанба кунлари бандаларнинг қилган амаллари Аллоҳ таоло ҳузурида арз қилинар экан.

Албатта, ўша арз қилинадиган амалларнинг қабул бўладигани бор, қабул бўлмайдигани бор. Арз пайтида амалнинг эгаси рўза тутган ҳолида Аллоҳ таолога илтижо қилиб турса, унинг сабабидан амали кўпроқ қабул бўлиши мумкин экан.

Шунинг учун ҳар душанба ва пайшанба кунлари рўза тутишга ҳаракат қилинади. Бу рўзанинг ушбу ривоятда зикр қилинаётган ҳикматидан ташқари тақво, меҳр, сабр ва соғлиққа тегишли ва бошқа ҳикматлари ҳам борки, уни унутмаслигимиз керак.

1336- وَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

يَأْمُرُنِي أَنْ أَصُومَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ أَوْ هَبَا الْاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ . رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ .

1336. Умму Салама розияллоҳу анҳо:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга ҳар ойдан уч кун рўза тутмоғимни, уларнинг биринчиси душанба ва пайшанба бўлишини амр қилар эдилар», деди.

Абу Довуд ва Насайй ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ривоятда ҳам душанба ва пайшанба кунлари

рўзасига тарғиб борлиги кўриниб турибди.

1337- قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: كَيَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَصُومُ مِنَ الشَّهْرِ السَّبْتِ وَالْأَحَدَ وَالْإِثْنَيْنِ وَمِنَ الشَّهْرِ الْآخِرِ الثَّلَاثَاءِ وَالْأَرْبَعَاءِ وَالْحَمِيسَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَحَسَنَهُ.

1337. Ошша розияллоху анҳо:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам бир ойдан шанба, якшанба ва душанба кунни, бошқа ойдан эса, сешанба, чоршанба ва пайшанба кунни рўза тутар эдилар», деди.

Термизий ривоят қилган ва ҳасан деган.

Шарҳ: Бу ривоятда ҳам олдинги ривоятлардаги маъно таъкид қилинмоқда. Ислом умматидаги солиҳ кишилар душанба ва пайшанба кунлари рўзасини доимо тутиб келганлар ва тутмоқдалар. Аллоҳ таолодан бизни ҳам ўша солиҳлар қаторидан қилишини сўраб, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг суннатларига биноан, ушбу икки куннинг рўзасини тутишда бардавом бўлайлик.

صوم يوم وفطر يوم

БИР КУН ТУТИБ, БИР КУН ОЧИШ

1338- عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو ¹/₁₀₀ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "أَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ صِيَامُ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَيَانَ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا وَأَحَبُّ الصَّيْلَةِ إِلَى اللَّهِ صِلَاةُ دَاوُدَ كَيَانَ يَنْبَأُ

نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ.

1338. Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга:

«Аллоҳга энг маҳбуб рўза Довуд алайҳиссаломнинг рўзасидир. Бир кун тутиб, бир кун очар эдилар. Аллоҳга энг маҳбуб намоз Довуднинг намозидир. Кечанинг ярмида ухлаб, учдан бирида бедор бўлиб, олтидан бирида ухлар эдилар», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Албатта, бу ҳадиси шарифда доимо нафл рўза тутиб, нафл намоз ўқишни ният қилган кишиларга тавсия бўлмоқда. Баъзи кишиларда кўпроқ нафл рўза тутишга ҳам истак, ҳам имкон бўлади. Ана шундай кишилар Довуд алайҳиссаломга ўхшаб бир кун тутиб, бир кун очсалар, жуда яхши бўлар экан. Бундан кўпи кўплик қилар экан.

Шунингдек, баъзи кишиларда кўпроқ ва унумлироқ нафл намоз ўқишга истак ва имкон бўлади. Ана шундай кишилар кечанинг яримини ухлаб ўтказиб, кейин учдан бирида бедор бўлиб нафл намоз ўқисалар, бомдод намозигача қолган олтидан бирида яна ухлаб олсалар яхши бўлади. Довуд алайҳиссалом шундай қилган эканлар. Аллоҳ таоло учун энг маҳбуб нафл рўза ва нафл намоз ана шундоқ бўлар экан. Бундан кўпига урунган одам яхши иш қилган бўлмайди.

صوم الدهر

ДОИМИЙ РЎЗА ТУТИШ

1339- عَيْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو $\frac{1}{100}$ قَالَ: أَخْبَرَ رَسُولُ اللَّهِ-
 " أَنِّي أَقُولُ: لِأَقْوَمَنِ اللَّيْلِ وَلَأَصُومَنَّ النَّهَارَ مَا عَشِيتُ فَقَبَالَ رَسُولُ
 اللَّهِ " : أَنْتَ الَّذِي تَقُولُ ذَلِكَ فَقُلْتُ: قَدْ قُلْتُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَبَالَ:
 فَإِنَّكَ لَا تَسْتَطِيعُ ذَلِكَ فَصِيْمٌ وَأَفْطِرٌ وَنَمٌ وَقِيْمٌ وَصِيْمٌ مِنَ الشَّهْرِ ثَلَاثَةَ
 أَيَّامٍ فَإِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشِيرٍ أَمْثَالِهَا وَذَلِكَ مِثْلُ صِيَامِ الدَّهْرِ قُلْتُ: فَإِنِّي
 أَطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ قَالَ: صِيْمٌ يَوْمًا وَأَفْطِرٌ يَوْمَيْنِ قَبَالَ قُلْتُ: إِنِّي
 أَطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ- قَالَ: فَصِيْمٌ يَوْمًا وَأَفْطِرٌ يَوْمًا
 وَذَلِكَ صِيَامُ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ أَعْدَلُ الصِّيَامِ قُلْتُ: فَإِنِّي أَطِيقُ
 أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ قَبَالَ: لَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ قَبَالَ: عَبْدُ اللَّهِ: لِأَنَّهُ أَكْبُونُ
 قَبِلْتُ الثَّلَاثَةَ الْأَيَّامَ الَّتِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ- " أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَهْلِي
 وَمَالِي.

1339. Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга менинг, модомики тирик эканман, кечасини қоим бўлиб, кундузини соим бўлиб ўтказаман, деганим хақида хабар қилинди. Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бу гапни айтган сенмисан?» дедилар.

«Батаҳқиқ, мен айтдим, эй Аллоҳнинг Расули», дедим.

«Сен бунга қодир бўла олмайсан, рўза ҳам тут, оғзинг очиқ ҳам бўл, ухлагин ҳам, бедор ҳам бўл. ҳар

ойдан уч кун рўза тут. Чунки бир яхшилик ўн мисли баробаридадир. Ана ўша йил бўйи рўзасидек бўлур», дедилар.

«Мен ундан афзалига ҳам тоқат қиламан», дедим.

«Бир кун рўза тутиб, икки кун оғзинг очик юр», дедилар.

«Мен ундан афзалига қодирман, эй Аллоҳнинг Расули», дедим.

«Бир кун рўза тут, бир кун оғзинг очик бўл. Бу Довуд алайҳиссаломнинг рўзасидир. У энг яхши рўзадир», дедилар.

«Мен ундан афзалига ҳам тоқат қиламан», дедим.

«Бундан афзали йўқ!» дедилар.

Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу айтадилар:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтган уч кунни қабул қилмоғим мен учун аҳлимдан ҳам, молимдан ҳам махбуброқ эди».

وَفِي رِوَايَةٍ: قِيلَ لَهُ لَا تَفْعَلْ صِيَمَ وَأَفْطِرَ وَفِيْمَ وَنَمَ فَإِنَّ جَسَدَكَ
عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِعَيْنِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِرَوْحِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ
لِرُؤُوكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ بِحَسْبِكَ أَنْ تَصُومَ كُلَّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ.

Бошқа бир ривоятда:

«У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Бундоқ қилма. Рўза ҳам тут, оғзинг очик ҳам бўлсин. Бедор ҳам бўл, ухлагин ҳам. Албатта, жасадингни сенда ҳаққи бор. Албатта, икки кўзингни сенда ҳаққи бор. Албатта, жуфти ҳалолингни сенда ҳаққи бор. Албатта, зиёратчингни сенда ҳаққи бор. Албатта, сенга ҳар ойдан уч кун рўза тутмоғинг етади», дедилар» дейилган.

وَفِي رِوَايَةٍ: قِيلَ لِي النَّبِيُّ : " إِنَّكَ لَتَصُومُ الدَّهْرَ وَتُفِئُومُ اللَّيْلَ
 قُلْتُ: نَعَمْ قَبَالَ: إِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ هَجَمْتَ لَهُ الْعَيْنُ وَنَفِهَتْ لَهُ
 النَّفْسُ لَا صَامَ مَنْ صَامَ الدَّهْرَ صَوْمَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ صَوْمَ الدَّهْرِ كُلِّهِ. رَوَاهُ
 الثَّلَاثَةُ وَالنَّسَائِيُّ.

Яна бошқа бир ривоятда эса:

«Набий соллаллоху алайхи васаллам менга:

«Сен доимий рўза тутиб, тунни бедор ўтказар эмишсан?» дедилар.

«Ҳа», дедим.

«Агар сен қачон шундоқ қилар бўлсанг, кўзинг заиф бўлади ва нафсинг малол кўради. Ким йил бўйи рўза тутса, рўза тутмайди. Уч кун рўза тутмоқ йилнинг ҳаммасини рўзасидир», дедилар» дейилган.

Учовлари ва Насайй ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Саҳобалар ичида Абдуллоҳ ибн Амр розияллоху анхуга ўхшаб ҳаддан ташқари кўп ибодат қилишга уринган кишилар бўлганлиги.

2. Одатдан ташқари ибодатга уринган кишилар бўлса, хабар бериш кераклиги.

3. Пешво ҳаддан ташқари ибодатга берилганларни суриштириб, хатоси бўлса, тузатиб бориши керак.

4. Кундузлари доимий равишда рўза тутиб, кечалари намоз ўқиш Ислом шариатига тўғри келмаслиги.

5. Меъёрида нафл рўза тутиб, меъёрида оғзи очиқ юриш, меъёрида ухлаб, меъёрида ибодат қилиш кераклиги.

6. Нафл рўза тутиш учун энг афзал меъёр ҳар ойдан уч кун рўза тутиш экани.

7. Баъзи бир кишиларда ҳар ойда уч кун рўза тутишдан

кўпроқ рўза тутишга тоқат бўлса, бир кун рўза тутиб, икки кун тутмаслиги яхши экани.

8. Исломда бир яхши амалга ўн мислича савоб берилиши. Уч кунлик рўза, ушбу қоидага биноан, бир ой рўза ўрнига ўтиши. Бинобарин, ҳар ойдан уч кун рўза тутган одам йил бўйи рўза тутгандек бўлиши.

9. Бир кун рўза тутиб, икки кун тутмай юришдан ҳам ортиққа тоқати етган киши бир кун рўза тутиб, бир кун тутмаслиги кераклиги. Шу шаклда нафл рўза тутиш энг яхшиси экани. Бундан яхшиси бўлиши мумкин эмаслиги.

10. Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анхунинг кейинчалик ўз қилмишларига афсус қилганлари. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бир ойдан уч кун рўза тутишга иршод қилганларида дарҳол қабул қилмаганлари учун ўзларини ўзлари қойиганлари.

11. «Албатта, жасадингни сенда ҳаққи бор».

Ислом таълимоти инсон руҳ ва жасаддан иборат эканини қайта-қайта таъкидлайди. Яна мусулмон инсон ҳам руҳий, ҳам жисмоний роҳатга, озуқага, тарбияга ва ихтимомга муҳтож эканини ҳам қайта-қайта таъкидлайди.

Мусулмон инсон ўз жасадини яхши тутиши, унга тоқатидан ташқари нарсани юкламаслиги лозим. Доимий равишда кундузи рўза тутиб, кечаси намоз ўқиб ўтишда ушбу тавозун бузилади. Инсоннинг жасадига оғирлик тушади, қийналади. У заифлашади, бора-бора дардга чалиниши ҳам мумкин.

Шунинг учун мусулмон инсон ўзидаги жасаднинг ҳаққини риоя қилмоғи лозим. Доимий равишда рўза тутиб, кечалари намоз ўқиб, жасадини қийнаб, унинг ҳаққини поймол қилмаслиги лозим.

12. «Албатта, икки кўзингни сенда ҳаққи бор».

Икки кўз Аллоҳ томонидан бандага берилган улкан неъмат. Банданинг икки кўздан оладиган манфаатларини ҳисоблаб чиқиш қийин. Лекин шу билан бирга, банда ўша

икки кўзнинг ўзида ҳаққи борлигини ҳеч унутмаслиги керак. Унга ҳар доим хизмат қилиб турувчи икки кўз кези келганда дам олишга муҳтож. Вақтида ухланса, кўзлар дам олади. Буни мусулмон банда ҳеч унутмаслиги керак.

13. «Албатта, жуфти ҳалолингни сенда ҳаққи бор».

Исломда оила куриб яшашга алоҳида эътибор берилган. Эру хотининг бир-бирларида ҳаққи бор. Улардан бири доимий равишда кундузи рўза тутиб, кечаси нафл намоз ўқиб ўтадиган бўлса, иккинчисининг ҳаққини поймол қилган бўлади. Мусулмон шахснинг қиладиган нафл ибодати жасади, кўзлари ҳаққидан ташқари жуфти ҳалоли ҳаққини ҳам поймол қилмаслиги керак.

14. «Албатта, зиёратчингни сенда ҳаққи бор».

Мусулмон инсон ёлғиз ўзи ёки оиласи билангина яшамайди. У инсонлар жамиятида яшайди. Кўп-чилик билан алоқа, борди-келди қилиши керак. Ана ўша ижтимоий алоқалар юзасидан жамиятнинг бошқа аъзоларининг унда ҳақлари бор. Бу ҳақларни адо этиш учун вақт, куч-қувват керак.

Доимий равишда кундузи рўза тутиб, кечаси намоз ўқиб ўтадиган одам бу ҳақни адо эта олмаслиги турган гап. Шунинг учун суннатга амал қилиб, бир ойда уч кун нафл рўза тутгани ва кечанинг учдан бирида ибодат қилгани маъқул.

15. Доимий равишда кундузи рўза тутиб, кечаси билан намоз ўқиб чиқиш кўзнинг заифлашишига ва нафснинг малол олишига сабаб бўлиши.

Исломнинг дастлабки даврида мусулмон кишилар ихлосли бўлганларидан иложи борица кўпроқ ибодат қилишга, кўпроқ савоб топишга, Аллоҳнинг розилигини қозонишга саъйи ҳаракат қилганлар. Улар фарз ибодатлар, суннат ибодатлар билан ҳам, меъёридаги нафл ибодатлар билан ҳам кифояланмай, яна ҳам кўпроқ ибодат қилиш пайида бўлганлар.

Ўша пайтлардаёқ Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам ушбу ҳадиси шарифдагига ўхшаб, уларни бундай ортиқча урунишдан қайтаришга мажбур бўлганлар.

Ҳозирда ҳам бу ва бунга ўхшаш ҳодисаларни мароқ билан эшитилади. Айникса, ибодатсиз, бетавфиқ доираларга жуда ёқиб тушади. Лекин инсоф билан айтайлик-чи, ҳозир умрини бутунлай рўза тутиб ўтказишга аҳд қилганлар неча киши? ҳамма намозларини қойиллатиб қўйиб, устига кечаси билан нафл намоз ўқиб чиқишга бел боғлаганлар неча дона? Бу саволга жавоб бериш қийин. Агар бизнинг юртда бўлсалар ҳам бармоқ билан санокли даражада оз бўлса керак.

Энди айтинг, умри бўйи ўзига фарз қилинган рўзани ҳам тутмай юрганлар неча? Умр бўйи пешонаси сажда кўрмай юрганларнинг адади қанча? Бу саволларнинг жавоби аниқ. Ундай кишиларни санаб саноғига етиб бўлмайди.

Шунинг учун ҳам бугунги кунда ўзини мусулмон ҳисоблаб юрган кишиларга «Албатта, Роббингни сенда ҳаққи бор» деб эслатиб турмоқ керак.

Чунки бугунги кунимизда мусулмонлик даъвосини қилиб юрган кўпчилик одамлар жасади, кўзи, жуфти, зиёратчисига керагидан ортиқ эҳтимом беришдан ташқари молу дунё, орзу ҳавас, ҳаром-хариш, гуноҳ ва бошқа ношаръий ишларга бору бурдларини сарфлаб, рўза тутиш, намоз ўқиш ва бошқа ибодатларни тарк қилмоқдалар. Улар ўзларида Роббиларининг ҳаққи борлигини, бу ҳақ У зотга ибодат қилиш билангина адо этилиши мумкинлигини унутиб қўймоқдалар. Шунинг учун иложи борича меъёрида ибодат қилиб, ҳар бир ҳақдорнинг ҳаққини шариатимиз кўрсатганидек адо қилиб қўйишимиз керак.

1340- عَنْ أَبِي قَتَادَةَ $\frac{1}{100}$ أَنَّ عُمَرَ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ : يَا رَسُولَ

اللَّهِ كَيْفَ بِمَنْ يَصُومُ الدَّهْرُ كُلُّهُ قِيلَ: لَا صَبَامَ وَلَا أَفْطَرَ أَوْ قِيلَ: لَمْ يَصُمْ وَلَمْ يُفْطَرْ قِيلَ: كَيْفَ بِمَنْ يَصُومُ يَوْمَيْنِ وَيُفْطِرُ يَوْمًا قِيلَ: أَوْ يُطِيقُ ذَلِكَ أَحَدٌ قَالَ: كَيْفَ بِمَنْ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا قِيلَ: ذَلِكَ صَوْمٌ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

1340. *Абу Қатода розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Умар розияллоху анху Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламдан:

«Эй Аллоҳнинг Расули, йил давомида рўза тутган одам қандок бўлади?» деб сўради.

«Рўза ҳам тутмапти, оғзи ҳам очик бўлмапти ёки рўза тутмади ҳам, оғзи очик бўлмади ҳам», дедилар.

«Икки кун рўза тутиб, бир кун тутмаган одам қандок?» деди.

«Унга бирор киши тоқат қилар эканми?!» дедилар.

«Бир кун рўза тутиб, бир кун тутмаган одам қандок?» деди.

«Ана ўша Довуд алайҳиссаломнинг рўзаси», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Йил давомида узлуксиз рўза тутган одамнинг рўзаси шариатга хилоф бўлгани учун рўза ўрнида ўтмаслиги.

2. Икки кун рўза тутиб, бир кун оғиз очик бўлиш ҳам яхши эмаслиги.

3. Энг яхшиси бир кун рўза тутиб, бир кун тутмаслик экани.

1341- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ بَعَثَ إِلَى

عُثْمَانُ بْنُ مَظْعُونٍ فَجَاءَهُ فَقَالَ: يَا عُثْمَانُ أَرَعَيْتَ عَنْ سُبُتَيْ قَيْلٍ: لَا
وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَكِنْ سَتَتِكَ أَطْلُبُ قَيْلٍ: فَإِنِّي أَنَبَأْتُ وَأُصَلِّي وَأُصُومُ
وَأُفْطِرُ وَأَنْكِحُ النِّسَاءَ فَاتَّقِ اللَّهَ يَا عُثْمَانُ فَإِنَّ لَأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ
لِضَيْفِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا فَصُمْ وَأَفْطِرْ وَصَلِّ وَنَمْ.
رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

1341. *Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам Усмон ибн Мазъунга одам юбордилар. У ул зотнинг ҳузурларига келди. Шунда:

«Эй Усмон, менинг суннатимдан юз ўғирдингми?» дедилар.

«Йўк! Аллохга қасамки, эй Аллохнинг Расули, мен сизнинг суннатингизни талаб қиламан», деди.

«Бас, мен ухлайман ҳам, намоз ҳам ўқийман, рўза тутаман ҳам, оғзим очиқ ҳам бўламан, хотинларни никоҳимга ҳам оламан. Аллохдан кўрққин, эй Усмон! Албатта, аҳлингни сенда ҳаққи бор. Албатта, меҳмонингни сенда ҳаққи бор. Албатта, нафсингни сенда ҳаққи бор. Бас, рўза ҳам тут, оғзи очиқ ҳам бўл, намоз ҳам ўқи, ухлагин ҳам», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Усмон ибн Мазъун Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг эмикдош акалари эди. У зот соллаллоху алайҳи васаллам Усмон ибн Мазъун вафот этганларида, дафн маросими тугагандан кейин қабрнинг бош томонига бир тошни қўйиб: «Акамнинг қабрини шундоқ белгилайман», деганлар.

Усмон ибн Мазъун розияллоху анху тарки дунё қилишга аҳд қилган саҳобалардан бири бўлганлар. Бу

ҳақда бошқа ривоятларда ҳам зикр қилинган. Шунинг учун ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам одам юбориб, Усмон ибн Мазъун розияллоҳу анҳуни чақиртириб келиб қаттиқ огоҳлантирганлар.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Шариатда кўрсатилганидан ортиқ ибодат қилиш суннатга хилоф экани.

2. Вақтида ухлаб, вақтида намоз ўқиш суннат экани.

3. Меъёрида рўза тутиб, меъёрида оғиз очиқ бўлиш ҳам суннат экани.

4. Оила куриш суннат экани.

5. ҳар бир кишининг зиммасида аҳли аёлининг ҳаққи борлиги.

6. ҳар бир кишининг зиммасида меҳмонининг ҳаққи борлиги.

7. ҳар бир кишининг зиммасида ўз нафсининг ҳаққи борлиги.

الصائم المتطوع أمير نفسه

НАФЛ РЎЗА ТУТУВЧИ ЎЗИГА ЎЗИ АМИР

1342- عَنْ أُمِّ هَانِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ فَتْحِ مَكَّةَ جَاءَتْ فَاطِمَةُ فَحَلَسَتْ عَنْ يَسَارِ النَّبِيِّ ﷺ وَأُمُّ هَانِيٍّ عَنْ يَمِينِهِ قَالَتْ فَجَاءَتْ الْوَلِيدَةُ بِإِنَاءٍ فِيهِ شَرَابٌ فَنَابَوَلْتُهُ فَشَبِرَبَ مِنْهُ ثُمَّ نَابَوَلَهُ أُمُّ هَبَانِيٍّ فَشَبِرَبَتْ مِنْهُ وَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ أَفْطَرْتُ وَكُنْتُ صَبَائِمَةً فَقَالَ لَهَا: أَكُنْتِ تَقْضِينَ شَيْئًا قَالَتْ: لَا قِيَالَ: فَلَا يَضُرُّكَ إِنْ كَانَ

تَطَوُّعًا. وَفِي رِوَايَةٍ: الصَّائِمُ الْمُتَطَوِّعُ أَمِينٌ أَوْ أَمِيرٌ نَفْسِهِ إِنَّ شَاءَ صَبَامٌ
وَإِنْ شَاءَ أَفْطَرَ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ وَالْإِمَامُ أَحْمَدُ.

1342. Умму ҳоний розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Макка фатҳи куни бўлганда Фотима келиб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг чап томонларига, Умму ҳоний ўнг томонларига ўтирди. Чўри қиз бир идишдан шароб келтириб, у зотга тутди. Бас, У зот ундан ичдилар. Сўнгра Умму ҳонийга тутдилар. У ҳам ундан ичди ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, оғзимни очиб юбордим, рўздор эдим», деди.

«Бирор нарсанинг қазосини тутаётган эдингми?» дедилар.

«Йўқ», деди.

«Агар нафл бўлса, сенга зарар қилмайди», дедилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Нафл рўза тутувчи ўз нафсининг амини ёки амиридир. Хоҳласа тутади, хоҳласа очиб юборади», дедилар.

Сунан эгалари ва Имом Аҳмад ривоят қилишган.

Шарҳ: Умму ҳоний розияллоҳу анҳо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакилари Абу Толибнинг қизи бўладилар.

Ушбу ҳадисдан олинаниган фойдалар:

1. Маҳрам эркак, аёл қариндошлар бир жойда ўтиришлари мумкинлиги.

2. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида чўри қиз хизмат қилгани.

3. Ичимлик берилганда улуғлардан бошлаш кераклиги.

4. Шаробни ичиб бўлгандан кейин ўнг томондаги кишига узатиш кераклиги.

5. Кўнгилли равишда рўза тутган одам ўзи хоҳлаган вақтида рўзасини очиб юборса бўлавериши.

6. Қазо рўза тутган киши рўзасини очмаслиги керак.

7. Кўнгилли равишда рўза тутган одам ўз нафсига ўзи амир экани.

1343- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: أَهْدَيْ لِي وَلِحَفْصَةَ طَعَامٌ وَكُنَّا صِيَائِمَتَيْنِ فَأَفْطَرْنَا ثُمَّ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ فَقُلْنَا لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ- أَهْدَيْتَ لَنَا هَدِيَّةً فَأَشْتَتِهَا فَافْطَرْنَا فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ- ﷺ لَا عَلَيْكُمَا صُومًا مَكَانَهُ يَوْمًا آخَرَ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

1343. Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Менга ва ҳафсага таом ҳадя қилинди. Ик-ковимиз рўзадор эдик. Бас, оғзимизни очиб юбордик. Сўнгра Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам кирдилар ва биз у зотга:

«Эй Аллоҳнинг Расули, бизга ҳадя қилинувди. Иштаҳамиз келиб, оғзимизни очиб юбордик», дедик.

Шунда Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам:

«Икковингизга ҳеч нарса бўлмайди. Унинг ўрнига бошқа кун рўза тутиб қўйинглар», дедилар».

Сунан эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда ҳам олдинги ҳадислардаги маънолар таъкидланмоқда.

Янги маълумот эса, кўнгилли равишда тутилган рўзани очиб юборгандан кейин ўрнига бошқа бир кун рўза тутиб беришлиқдир.

يجيب الصائم الدعوة

РЎЗАДОР ДАЪВАТГА ИЖОБАТ ҚИЛАДИ

1344- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ "قَالَ: إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ وَهُوَ صَائِمٌ فَلْيَقْبَلْهُ إِنِّي صَائِمٌ. وَفِي رِوَايَةٍ: إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ فَلْيُجِبْ فَإِنْ كَانَ مُفْطِرًا فَلْيُطْعِمْ وَإِنْ كَانَ صَائِمًا فَلْيَصِلْ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيُّ.

1344. Абу ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон сиздан бирингиз таомга даъват қилинсаю у рўздор бўлса, мен рўздорман, деб айтсин», дедилар».

Бошқа ривоятда:

«Қачонки бирингиз даъват қилинса, ижобат этсин. Бас, агар оғзи очик бўлса, таомлансин. Агар рўздор бўлса, намоз ўқисин», дейилган.

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисда нафл рўза ҳақида гап кетаётганини олдиндан айтиб қўйганимиз маъқул.

Бу ҳадиси шарифга биноан, рўздор инсонни бир киши таомга–маросимга даъват қилса, мен рўздорман, деб узрини айтиши керак.

Даъват қилувчи унинг ҳолини тушуниб, узрини қабул қилса, даъват жойига бормади. Агар даъватчи вазиятни тушунмай, боришни талаб қилиб туриб олса, узрини қабул қилмаса, боради. У ерда бошқалар таом еганда намоз ўқиб, даъват эгаси ҳаққига дуо қилади. Агар рўза нафл бўлмаса,

казо ёки назр бўлса, шундоқ қилади. Агар нафл рўза бўлса, даъват эгаси унинг таомидан еса хурсанд бўлса, егани маъкул.

الخاتمة في الاعتكاف

Х О Т И М А ЭЪТИКОФ ҲАҚИДА

«Эътикоф» луғатда «ушлаб қолиш», «туриб қолиш» ва «лозим тутиш» деган маъноларини ифода қилади.

Шариатда эса, пок шахснинг масжидда эътикоф нияти ила қолишига айтилади.

Ушбу фаслда ана шу ибодат ҳақида сўз кетади.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: **چچيديدتدث**

Аллоҳ таоло:

«Иккингиз байтимни тавоф қилувчилар, эътикоф ўтирувчилар ва руку, сужуд қилувчилар учун покланг», деган (ҳаж, 26).

Шарҳ: Ушбу оятда Аллоҳ таоло Иброҳим ва Исмоил алайҳиссаломларга берган амри ҳақида хабар қилмоқда. Байтуллоҳни неча тоифа ибодат қилувчилар учун поклашлари лозимлиги айтилмоқда. Ана ўша ибодат қилувчи тоифалар ичида эътикоф ўтирувчилар ҳам зикр қилинмоқда.

Демак, эътикоф Қуръонда зикр қилинган ибодатдир.

Демак, эътикоф Иброҳим алайҳиссаломнинг даврларидан буён бор.

وَقَالَ أَيُّضًا: ذَدُّدْثَرُ

Яна Аллоҳ таоло:

«**Ва у(аёл)ларга масжидларда эътикоф ўтирганингизда яқинлик қилманг», деган (Бақара, 187).**

Шарҳ: Бу эътикоф Қуръонда зикр қилинган ибодат эканига яна бир далил. Эътикоф ўтирган киши ўз жуфти ҳалоли ила жинсий яқинлик қилмаслиги ва эътикоф ибодати масжидда адо этилиши лозим.

1345- عَنِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَيَانَ النَّبِيُّ
يَعْتَكِفُ الْعَشْرَ الْأَوَّلَ مِنْ رَمَضَانَ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ ثُمَّ اعْتَكَفَ أَزْوَاجُهُ
مِنْ بَعْدِهِ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ.

1345. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади.

«**Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам, то Аллоҳ у кишини вафот этдиргунича Рамазоннинг охирги ўн кунлигида эътикоф ўтирар эдилар. Сўнгра, у зотдан кейин завжалари ўтиришди».**

Бешовлари ривоят қилинган.

Шарҳ: Бу ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу дунёдан ўтгунларича ҳар йили Рамазон ойининг охирги ўн кунлигида эътикоф ўтиришни қанда қилмаганлари ҳақида сўз кетмоқда.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжалари – оналаримиз ҳам у зотдан кейин эътикоф ўтиришни қанда қилмаган эканлар.

Демак, бошқа мусулмонлар ҳам савоб умидида эътикоф ўтиришлари фазилатдир.

1346- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: كَيَانَ النَّبِيُّ ^{'''} يَعْتَكِفُ فِي كَيْلِ رَمَضَانَ عَشِيرَةَ أَيَّامٍ فَلَمَّا كَيَانَ الْعِيَامُ الَّذِي فُيَضَ فِيهِ اعْتَكَفَ عَشْرِينَ يَوْمًا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

1346. Абу ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳар Рамазонда ўн кун эътикоф ўтирар эдилар. Вафот этган йиллари йигирма кун эътикоф ўтирдилар».

Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Чунки У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам умри шарифлари охирлаб қолганини сезиб, солиҳ амалларни кўпроқ қилишга ўтган эдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этадиган йиллари шунга ўхшаш ишларни кўп қилганлари маълум ва машҳур. Жумладан, ҳар Рамазонда Жаброил алайҳиссаломдан Қуръони каримни бир марта ўтказиб олиш одатлари бор эди. Вафот этадиган йиллари икки марта ўтказиб олганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу ишларида қариб қолган кишиларга катта ўрнак бор.

1347- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَيَانَ النَّبِيُّ ^{'''} إِذَا أَرَادَ أَنْ يَعْتَكِفَ صَلَّى الْفَجْرَ ثُمَّ دَخَلَ مُعْتَكِفَهُ وَإِنَّهُ أَمَرَ بِحِبَائِهِ فَضُرِبَ أَرَادَ الْإِعْتِكَافَ فِي الْعَشِيرِ الْأَوَّخِرِ مِنْ رَمَضَانَ فَأَمَرَتْ زَيْنَبُ بِحِبَائِهَا فَضُرِبَ وَأَمَرَ غَيْرُهَا مِنْ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ^{'''} بِحِبَائِهِ فَضُرِبَ فَلَمَّا صَلَّى

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ "الْفَجْرَ نَظَرَ فَإِذَا الْأَخْيَةُ فَقَالَ: أَلَيْسَ تُرِيدَنَ فَأَمَرَ بِحَبَائِهِ
فَقِيَّوْضَ وَتَرَكَ الْإِعْتِكَافَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ حَتَّى اعْتَكَفَ فِي الْعَشِيرِ
الْأَوَّلِ مِنْ شَوَّالٍ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

1347. *Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам қачон эътикоф ўтиришни ирода қилсалар, бомдодни ўқиб эътикоф жойига кирар эдилар. У зот қапа қуришга амр қилдилар. Бас, қурилди. Рамазоннинг охириги ўнлигида эътикофни ирода қилган эдилар. Бас, Зайнаб ҳам ўзига қапа қуришга амр қилди. У қурилди. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг ундан бошқа завжалари ҳам ўзига қапа қуришга амр қилдилар ва қурилди. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам бомдодни ўқиб бўлгандан сўнг назар солдилар. Бирдан капаларни кўрдилар ва:

«Яхшилиқни ирода қияптиларми?» дедилар.

Сўнг амр қилиб, ўз капаларини йиғиштирдилар ва Рамазонда эътикоф ўтиришни тарк этдилар. Кейин Шавволнинг биринчи ўн кунлигида эътикоф ўтирдилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам эътикоф ўтирмоқчи бўлганларида масжидлари ичига кичик қапа қурдиран эдилар.

Бир йили, бошқа ривоятларда айтилишича, Оиша онамиз ҳам у зот эътикоф ўтирганларида эътикоф ўтирмоқчи бўлибдилар. Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламдан изн сўраган эканлар, изн берибдилар. Сўнг ҳафса онамиз ҳам Оиша онамиз орқали изн сўраган эканлар, у кишига ҳам изн берибдилар. ҳафса онамиз ҳам

ўзларига қапа қурдирибдилар. Зайнаб бинти Жаҳш онамиз ҳам ўзларига эътикоф ўтириш учун қапа қурдириб олибдилар.

Эътикоф ўтириш бошланадиган куни бомдод намозини ўқиб бўлиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эътикоф ўтиришни бошлаш мақсадида капалари томон юзлансалар, унинг яқинида бир неча капалар турибди. Шунда:

«Бу(аёл)лар яхшиликни ирода қиляптиларми?» дебдилар-да, ўз капаларини йиғиштириб қўйишни буюрибдилар. Эътикоф ўтирмаптилар. Чунки масжид ичида қапа кўпайиб кетса, намозхонларга халал бериши турган гап. Бунинг устига эътикоф ўтиришдан асосий мақсадлардан бири аҳли аёлдан бутунлай ажраб, Аллоҳга ибодат қилиш.

Мазкур ҳолатда эса, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам учун бу мақсад ҳосил бўлмайдиган кўринган.

Учинчидан, масжидга турли одамлар кириб чиқади, агар оналаримиз қапа қуриб ўтирсалар, унга кириб чиқиб турсалар, ўнғайсиз ҳолга тушишлари мумкин.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Эътикоф масжидда бўлиши.
2. Эътикоф ўтирувчи ўзига қапа қуриб олса яхши бўлиши.
3. Эътикоф бомдоддан кейин бошланиши.
4. Баъзи фойда учун ёки ноқулайликнинг олдини олиш учун бошламоқчи бўлган ишни қолдириш мумкинлиги.
5. Узр туфайли Рамазон охирида эътикоф ўтира олмаган одам Шавволнинг охирида ўтирса ҳам бўлиши.
6. Аёл киши эридан сўраб эътикоф ўтириш керак.

1348- عَيْنِ ابْنِ عُمَرَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا اعْتَكَفَ

طَرَحَ لَهُ فِرَاشُهُ أَوْ يُوضَعُ لَهُ سَرِيرُهُ وَرَاءَ أَسْطُوَانَةِ التَّوْبَةِ. رَوَاهُ ابْنُ مِبَاجَةَ
بِسَنَدٍ مُوْتَقٍ.

1348. *Ибн Умар розияллоху анхумодан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам қачон эътикоф ўтирсалар, у кишига тавба устунни ортига тўшак солиб ёки сўри қўйиб берилар эди».

Ибн Можса ишончли санад ила ривоят қилган.

Шарҳ: Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг масжидларидаги устунлардан бирига Табук урушига бормагани учун гуноҳкор бўлган саҳобий Каъб ибн Молик розияллоху анху ўзларини боғлаб қўйиб, гуноҳим кечирилмагунча туравераман, деб ётганларида Аллоҳ унинг тавбасини қабул қилган. Ана ўша устун тавба устунни номи билан машҳур бўлиб қолган.

Пайғамбаримиз эътикоф ўтирганларида ўша устун ортида ўтирар эканлар.

Ушбу ҳадисдан эътикоф масжидда бўлиши, маълум жой тайин қилинса жоизлиги, тўшак, сўри каби баъзи қулайликлар яратилиши мумкинлиги келиб чиқади.

يُخْرَجُ الْمُعْتَكِفُ مِنَ الْمَسْجِدِ لِلْحَاجَةِ

**ЭЪТИКОФ ЎТИРУВЧИ ҲОЖАТ УЧУН
МАСЖИДДАН ЧИҚАДИ**

1349- عَيْنُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ

”إِذَا اعْتَكَفَ يُدْنِي إِلَيَّ رَأْسَهُ فَيُأَرِّجُهُ وَكَانَ لَا يَدْخُلُ الْبَيْتَ إِلَّا

1349. Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам қачон эътикоф ўтирсалар, бошларини менга тутар эдилар, мен уни тараб қўяр эдим. Уйга инсон ҳолатидан бошқа нарса учун кирмас эдилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Маълумки, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг завжаи мутахҳараларининг хужралари масжидга ёпишган эди. Оиша онамизнинг хужралари ҳам шу жумладан, масжиди шарифга ҳамдевор бўлиб, эшигидан масжид ичига чиқилар эди. Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам эътикоф ўтирганларида хужра эшигидан туриб, муборак бошларини ичкарига киритар эдилар. Оиша онамиз эса, ўзлари ривоят қилаётганидек, у зот соллаллоху алайҳи васалламнинг сочларига қараб, мой ва ҳушбўй суртиб қўяр эдилар.

Оиша онамизнинг уйга инсон ҳолатидан бошқа нарса учун кирмас эдилар, деганлари, таҳорат ушатгани, таҳорат олгани, ғусл қилгани, деганларидир. Озиқ-овқатни масжидда қилавериш мумкин. Бу ерда масжид намоз ўқиладиган хонақоҳдан иборат экани унутилмаслиги керак. Биздагига ўхшаб масжиднинг ҳовлиси, таҳоратхонаси, бошқа кўшимча хоналари бўлмаган.

1350- قَالَتْ صَفِيَّةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: كَيْانَ رَسُولُ اللَّهِ -

مُعْتَكِفًا فَأَيَّتُهُ أَزْوَرُهُ لَيْلًا فَحَدَّثْتُهُ ثُمَّ قُمْتُ إِلَى بَيْتِي فَقِيَامَ مَعِيَ النَّبِيُّ
 "لِيَقْلِبَنِي وَكَيْانَ مَسِكَهَا فِي دَارِ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ فَمَرَّ رَجُلَانِ مِنَ
 الْأَنْصَارِ فَلَمَّا رَأَيَا النَّبِيَّ " أَسْرَعَا فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: عَلَى

رَسَلَكُمْ إِنَّهَا صَفِيَّةُ بِنْتُ حَبِيبٍ قَالَا: سُبْحَانَ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَال: إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الْإِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِ فَحَشَيْتُ أَنْ يَقْذِفَ فِي قُلُوبِكُمْ شَيْئًا أَوْ قَالَ شَرًّا. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

1350. София розияллоху анҳо айтдилар:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам масжидда эътикоф ўтирган эдилар. Мен кечаси у кишининг зиёратларига келдим, бироз гаплашдим, сўнг уйим томон турдим. У киши мени кузатгани мен билан турдилар. (У кишининг уйи Усома ибн Зайднинг масканида эди). Бас, ансорийлардан икки киши ўтиб қолди. Улар Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламни кўришлари билан тезлаб қолдилар. Шунда У зот соллаллоху алайҳи васаллам:

«Икковингиз шошилманг, бу (аёл) София бинти хуяйдир», дедилар.

«Субҳоналлох! Эй Аллохнинг Расули!» дейишди.

«Албатта, шайтон инсоннинг қон юрар жо-йида юради. Мен у сизнинг қалбингизга бирор нарсани ёки ёмонликни отишидан кўрқдим», дедилар».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Шарх: Ушбу хадисдан олинадиган фойдалар:

1. Эътикоф масжидда бўлиши.
2. Аёл киши кечаси бирор жойга борса жоизлиги.
3. Эътикоф ўтирган кишини хотини зиёрат қилса жоиз.
4. Эътикоф ўтирган киши ўз зиёратчиси билан гаплашиб ўтирса мумкинлиги.
5. Эътикоф ўтирган киши ўз зиёратчисини кузатиб чиқса бўлиши.
6. Кишилар кўнглига ёмон гумон келтириши мумкин ишларда эҳтиёт бўлиши кераклиги. Пайғамбаримиз

соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳалиги икки киши қоронғида аёл киши билан турганликларини кўриб, ҳар хил хаёлга бормасин деб аёл ўз хотинлари эканини айтиб қўйдилар.

7. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг умматларига меҳрибонликлари. Уларга гуноҳ бўлиши мумкин нарсанинг олдини олишлари.

8. Ажабланганда «Субҳоналлоҳ» дейиш жоизлиги.

9. Шайтон инсонда қоннинг йўлида юриши, унинг иғвосидан жуда ҳам эҳтиёт бўлиш лозимлиги.

هل يشترط الصوم للاعتكاف

ЭЪТИКОФ УЧУН РЎЗА ШАРТМИ?

1351- عَيْنُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ $\frac{1}{100}$ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ- إِنِّي نَذَرْتُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ أَنْ أَعْتَكِفَ لَيْلَةً فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ: "أَوْفِ نَذْرَكَ فَأَعْتَكِفْ لَيْلَةً. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ."

1351. Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: У киши:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен жоҳилият даврида Масжидул ҳаромда бир кеча эътикоф ўтиришни назр қилган эдим», деди. Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига:

«Назрингга вафо қил. Бир кеча эътикоф ўтир», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Жоҳилият давридаги назрга ҳам вафо қилиш керак.
2. Рўзасиз эътикофга ўтирса бўлади. Чунки кечаси рўза

йўқ.

3. Масжидул ҳаромда эътикофга ўтирса бўлади. Аммо жумҳур уламолари, жумладан, Имом Абу ҳанифа ҳам рўзасиз эътикоф бўлмайди, дейдилар. Уларнинг далиллари куйида баён этилган ҳадиси шарифдир.

1352- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: السُّنَّةُ عَلَى الْمُعْتَكِفِ أَنْ لَا يَعُودَ مَرِيضًا وَلَا يَشْهَدَ جَنَازَةً وَلَا يَمَسَّ امْرَأَةً وَلَا يُبَاشِرَهَا وَلَا يَخْرُجَ لِحَاجَةٍ إِلَّا لِمَا لَا بُدَّ مِنْهُ وَلَا اعْتِكَافَ إِلَّا فِي مَسْجِدٍ جَامِعٍ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

1352. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Эътикоф ўтирувчи учун бемор кўргани бормаслик, аёл кишига қўл тегизмаслик ёки қучоқламаслик, зарур бўлмаган ҳожат учун чиқмаслик суннатдир. Рўзасиз эътикоф йўқ. Жомеъ масжиддан бошқа жойда эътикоф йўқ».

Абу Довуд ва Насайй ривоят қилишган.

Шарҳ: Эътикофнинг суннатига хилоф иш қилган одамнинг эътикофи бузилади.

Эътикоф ўтирган одамга рўза шарт, деганларга ушбу ҳадис, шарт эмас, деганларга олдинги ҳадис далил бўлади.

Эътикофга жомеъ масжид шарт, деганлар ушбу ҳадисни далил қилиб олганлар. Баъзилар уйдаги намозгоҳда, хусусан, аёллар эътикоф ўтирса жоиз, дейдилар.

فضل الاعتكاف

ЭЪТИКОФНИНГ ФАЗЛИ

1353- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - ﷺ قَالَ فِي الْمُعْتَكِفِ: هُوَ يَعْكَفُ الذُّنُوبَ وَيُجْزَى لَهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ كَعَامِلٍ الْحَسَنَاتِ كُلِّهَا. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ.

1353. Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоху алайҳи васаллам эътикоф ўтирувчи ҳақида:

«У гуноҳларни ушлайди ва эътикоф ўтирувчи учун яхшиликларни, барча яхшиликларни қилувчига ўхшатиб, жорий қилади», дедилар».

Ибн Можа ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, эътикоф уни қилувчи шахсни гуноҳлардан тўсади ва эътикоф ўтирувчи учун ҳамма яхшиликларни қилаётганларга ёзилаётган савобга ўхшаш савоб ёзилади.

1354- وَعَذِيهِ قَال: سَمِعْتُ صَاحِبَ هَذَا الْقَبْرِ- يَقُول: مَنِ
مَشَى فِي حَاجَةِ أَحِبِّهِ وَبَلَغَ فِيهَا كَيَانَ خَيْرًا لَهُ مِنْ إِعْتِكَافٍ عَشِيرِ
سِتِينَ وَمَنِ اعْتَكَفَ يَوْمًا إِنْتَعَاءَ وَجْهِ اللَّهِ تَعَالَى جَعَلَ اللَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ
النَّارِ ثَلَاثَ خَنَازِقَ أَبْعَدَ مِمَّا بَيْنَ الْخَافِقَيْنِ. رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ وَالْبَيْهَقِيُّ
وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

1354. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Ушбу қабр соҳибини:

«Ким ўз биродари ҳожати учун юриб, уни чиқарса, унга ўн йил эътикоф ўтиргандан яхши бўлур. Ким Аллоҳнинг розилигини тилаб бир кун эътикоф ўтирса, у билан дўзах орасида осмон гардишидан кенгрок уч хандақ қилади», деганларини эшитдим».

Табароний ва Байҳақий ривоят қилган. ҳоким саҳиҳ деган.

Шарҳ: Ушбу ҳадисда эътикоф ўтириш киши учун охиратда қанчалар катта саодатга сабаб бўлишини баён қилиш билан бирга, ўзгаларнинг ҳожатини чиқариш ундан бир неча чандон яхшиликларга эриштириши таъкидланмоқда.

1355- عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ 100 عَنِ النَّبِيِّ " قَالَ: مَنِ
اعْتَكَفَ عَشِيرًا فِي رَمَضَانَ كَيَانَ كَحَجَّتَيْنِ وَعُمْرَتَيْنِ. رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ.

1355. ҳусайн ибн Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Рамазонда ўн кун эътикоф ўтирса, худди икки ҳаждек ёки икки умрадек бўлади», дедилар».

Байҳақий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоятда ҳам эътикофнинг фазли улуғ экани таъкидланмоқда. Шунинг учун бу фазлга эришиш мақсадида иложини қилиб, эътикоф ўтириш керак.

Х У Л О С А

Мана рўза китобида келтирилган ҳадиси шарифларни кўлимиздан келганича ўрганиб чиқдик.

Рўза нақадар зарур ибодат эканини тушуниб етдик. Унинг охират ва дунё учун фойдаларини, уни тутувчи кишида ҳосил бўладиган фазилатларни ҳам англаб олдик.

Эски китобларда рўза туфайли пайдо бўладиган тақво, сабр, чидам, меҳр-муҳаббат, раҳмдиллик, шафқат, гуноҳлардан сақланиш, яхши сифатларнинг шаклланиши ва мустаҳкамланиши, савоб ва охиратда эришиладиган олий мартабалар ҳақида етарли баҳс юритилган.

ҳозирда кишиларнинг диндан узоқлашишлари, Аллоҳдан кўрқиш ҳиссини йўқотишлари, савоб-гуноҳни фарқламай қўйишлари оқибатида рўзанинг мазкур фазилатларига ҳам эътибор йўқолди.

Бугунги кунда баъзи кишиларга рўза тутсанг Аллоҳнинг амрини бажарган бўласан, охиратда дўзахдан кутилиб жаннатга кирасан, дейилса парво ҳам қилмайди. Тақво, бошқа яхши сифатлар ҳақида гапириб ўтиришга-ку

хожат ҳам йўқ.

Агар ўша кишига рўза тутгин, соғлигинг яхши бўлади, вазнинг енгиллашади дейилса, ундоқ бўлса, бир уриниб кўрсак бўлар экан, дейди. Бу эса, ўз навбатида рўзанинг асл рухидан узоқлашишга олиб келади. Афсуски, бунга ўхшаш рўзани асл моҳиятидан мусулмонларни узоқлаштирадиган омиллар оз эмас. Узоққа бормай, биргина озиқ-овқат масаласини олиб кўрайлик.

ҳақиқий исломий рўза фалсафаси бўйича Рамазондан бошқа, оддий пайтлардаги нонушта Рамазонда сахарлик бўлиб, кечки овқат эса ифторликка ўтиши керак.

Воқеликда бўлса, кишилар оддий кунларда бир неча кунга етадиган озиқ-овқатни Рамазоннинг бир кунда сахарлик ва ифторлик қилиб, еб-ичиб оладилар. Натижада улар Рамазондан бир неча килога семириб чиқадиладар.

Лекин шунга ҳам карамай, Рамазоннинг руҳи, унинг фойдаси ҳозир ҳам дунё бўйлаб яққол кўриниб турибди.

Рамазони шариф кириши билан Ислом олами бошқача оламга айланиб қолади. Барча яхшиликлар кескин кўпайиб, ёмонликлар деярли йўқолади. Ким бўлишидан қатъи назар ҳар бир мусулмон тавбага, ибодатга ўзини уради. Номи мусулмон, ўзи бошқа бўлганлар бундан мустасно. ҳар ким қўлидан келганича яхшилик қилишга уринади.

Ёмонликдан барча, ҳатто ёмонлар ҳам ўзини олиб қочади. Бошқа вақтда намоз ўқимайдиганлар ҳам рўзани тутиб олиб, намоз ўқиб, таровехга қатнаб қолади. Хуллас, мусулмон олами бир кечада яхшилик томон бурилиб қолганга ўхшайди.

Рамазони шарифнинг кишиларга кўрсатган бу таъсири, фойдаси жуда ҳам яхши. Афсусланарлиси шуки, нима учун бу олиймақом ҳолат фақат Рамазонда? Нима учун Рамазонда олинган руҳий ҳолат янаги Рамазонгача давом этмайди? Аслида бу Рамазонда ҳосил қилинган тақво,

фазилатлар ва олиймақом руҳий ҳолат келаси Рамазонгача давом этиши керак-ку?!

Бизнингча, бутун Ислом олами ушбу саволлар устида бош қотириши лозим. Исломий илмлар уламолари, мусулмон табиблар, илми нафс мутахассислари, жамиятшунослар ва бошқа инсоний илмлар соҳиблари ижтиҳод қилиб, Ислом оламини, мусулмонларни доимий равишда Рамазон савиясида ушлаб туриш чораларини кўришлари керак.

Шу ўринда дин бўйича сунъий босим кўтарилиб, одамлар ўз ихтиёрлари билан Исломга қайтаётган пайтда бўлиб ўтган бир ҳодиса ёдга тушади. Олий ўқув юртларида узоқ вақт раҳбар лавозимларда ишлаб келган, илмий унвон соҳиби бўлмиш бир киши Рамазондан кейин ҳам рўза тутиш лозимлигини қайта-қайта такрорлар, уламолардан қайси кунлари қандоқ рўза тутилишини тушунтириб беришни сўрар эди. У кишидан нима учун бу масалага қизиқиб қолгани сўралди.

«Очиғини айтсам, бу йил биринчи марта тўлиқ рўза тутдим», деди у ва ўз гапида давом этиб қуйидагиларни айтди:

«Рўзанинг фойдаси жуда ҳам кўп экан. Буни мен ўз тажрибамда ҳис қилдим. Ибодат, тақво, соғлиқ масаласида ҳеч гап йўқ. ҳаммаси маълум. ҳатто одамлар билан бўладиган муомалада ҳам фойдаси кўп экан. Илгарилари иш битириш учун, деб ёлғон-яшиқни гапираверар эдик. Рўза тутган одам ҳеч ёлғон гапира олмай қолар экан. ҳатто, бир оғиз ҳам ёлғон гапирмай қўйдим. Роса ёлғон гапириб, иш битириб кетиш пайти келганда ҳам рўза оғзим билан ёлғон гапираманми, деб ўзимни тўхтатиб қолмоқдаман. Менимча, Рамазондан кейин ҳам вақти-вақти билан рўза тутиб турилса, бу ҳолатни ушлаб қолишга ёрдам берса керак».

Ҳа, бу гапларда жон бор. Бу нарсага алоҳида эътибор

бериш керак. Илмий унвони бор киши бир ой рўза тутиб юқоридаги ҳолатга келгандан кейин, мутахассис уламолар режали илмий изланишлар олиб борсалар, самарали натижалар чиқиши турган гап.

Энди рўзанинг илмий мўъжизаларига ўтайлик. Маълумки, рўза фарз бўлган дастлабки даврда мусулмонлар фарз ибодатни адо этиш масъулияти ҳисси ила рўза тутаверганлар. Кейинчалик бошқа халқ, миллат ва элатлар билан аралашилди. Уларнинг саволларига, эътирозларига ёки Исломга нисбатан қилган таъналарига жавоб бериб бориб исломий ибодатларнинг, жумладан, рўзанинг ҳикматлари, ахлоқий фойдалари ва ўша замон руҳи ва талабига мос томонлари шарҳ қилинди, тушунтирилди.

Кейинчалик, хусусан, бизнинг асримизда Ислом душманлари унга илм номидан ҳужум бошладилар ва таъна тошларини отдилар. Улар томонидан Ислом дини илм душмани, исломий ибодатлар илмий асосга эга эмаслиги, инсонлар учун зарарли экани кенг баён этилди. Жумладан, рўза соғлиқнинг кушандаси, инсон шахсиятини тамомила бузиб ташлайдиган омил сифатида васф этилди.

Лекин охир-оқибатда рўза кони фойда экани, усиз соғлиқни сақлаш мумкин эмаслиги, рўза кўплаб беморликларнинг давоси экани исбот қилинди. Энг қизиғи, бу илмий кашфиётларнинг ҳаммаси мусулмон бўлмаган кишилар томонидан қилинди ва қилинмоқда. Мазкур илмий тажрибаларнинг натижалари Ислом динида бундан ўн беш аср илгари рўза тутишни фарз қилиниши илмий мўъжиза бўлганига далолат сифатида қабул қилинмоқда. Ёки бошқача қилиб айтадиган бўлсак, Аллоҳ таолонинг: «Рўза тутмоғингиз сиз учун яхшиликдир», деган ояти ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Рўза тутинглар саломат бўласизлар», деган ҳадислари мўъжизаси исбот бўлмоқда.

Келинг, тиб олимлари рўза борасида эришган баъзи бир натижалар билан қисман танишиб чиқайлик:

«Тиббий-илмий изланишлар оқибатида рўзанинг турли жисмий ва рухий касалликлардан ҳимоя қилиш, уларнинг олдини олишда фойдаси борлиги собит бўлди.

Баъзи мисоллар келтирамиз:

1. Рўза инсондаги касалликларга қарши қобиляят (иммунитет)ни кучайтиради. Чунки рўза тутган одамда ушбу мақсадга хизмат қилувчи хужайралар ўн марта кўпайиши илмий равишда собит бўлган.

2. Рўза тутган одамда семизликка қарши монелик пайдо бўлади. Чунки одатда семизлик ғизони ҳазм қилишдаги нуксондан, атроф-муҳитдаги, нафсоний ва ижтимоий таъсирлар орқали келиб чиқади.

Гоҳида рухий изтироб ҳам ғизони нотўғри таъсир қилишга олиб бориши мумкин. Ана ўша омиллардан рўза тутиш орқали сақланиш мумкин. Рўза тутган одам рухий, ақлий истиқрорга эга бўлади. Чунки рўзадор одам имоний муҳитда кўп ибодат, зикр, Қуръон тиловати қилиб вақт ўтказади. Турли аччиқланиш, асабийлашиш, уруш-жанжаллардан йироқ бўлади.

3. Рўза буйракда тошлар йиғилишидан сақлайди. Чунки рўза тутган одамнинг қонида сода кўпайиб, калий тузлари тўпланишини ман қилади. Шунингдек, рўзадор сийдигида сийдик йўлларидаги тузларни тўпланиб қолишини йўқотадиган модда кўпайиши ҳам илмий равишда исбот этилган.

4. Рўза инсон жисмини унинг тўқималарида тўпланиб қоладиган турли заҳарли моддалардан тозалашга ёрдам беради. Маълумки, озиқ-овқат, дори-дармон ва ҳаво орқали инсон жисмига кўплаб заҳарли моддалар кириб, тўпланиб қолади. Ана ўша моддалар фақат рўза тутиш орқали чиқиб кетади.

5. Рўза жинсий майлнинг кучини қирқади. Бу эса,

айниқса, ёшлар учун жуда ҳам фойдалиқ бўлиб, жисмни турли асабий ва жисмоний изтироблардан сақлайди. Бу ҳолат ҳам илмий тажрибалар орқали исбот қилинган.

ҳозирги кунда рўза кўплаб беморликларни даволашда кўл келмоқда:

1. Семизликдан келиб чиқадиган қон томирларининг торайиши, қон босимининг ортиши ва баъзи юрак касалларини даволашда.

2. Қон айланишига оид касалликларни даволашда.

3. Бўғинларнинг сурункали шишини даволашда ва ҳоказолар.

Бу борада доктор Мак-Итчен келтирган жадвални ҳавола қилсак мақсадга мувофиқ, деб ўйлаймиз»:

Беморлик Умумий сон Тузалганлар Тузалмаганлар

Қон босими	141	141	0
Қабзият	88	77	11
Тўғри ичак	67	64	3
Камқонлик	60	52	8
Бавосил	51	48	3
Бронхит	42	39	3
Жигар касали	41	36	5
Шишлар	38	32	6
Ич дам бўлиш	36	34	2
Сарик	36	36	0
Юрак касали	33	29	4
Бронхиал астма	29	29	0
Қорин ва ўникки бармоқ ичак яраси	23	20	3
Йўғон қон томири кенгайиши	23	22	1
Аллергия	19	17	2
Экзема	18	15	3
Қанд	14	14	0
Саратон	5	5	0

Тутқанок	5	5	0
Склероз	4	3	1
Ўпка касали	2	2	0

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, йилдан-йилга рўзанинг саломатликка фойдаси тўғрисида янгидан-янги кашфиётлар бўлмоқда. Янгидан-янги китоблар чиқмоқда. Хоҳлаган кишилар ўша китобларни олиб, диққат билан ўқиб чиқсалар, Ислом инсоният бахт-саодати эканига яна бир карра ишонч ҳосил этар эдилар. Аллоҳ таоло буюрган ибодатларни ҳеч қолдирмай адо этиб бориш зарурлигини тушуниб етар эдилар. Шу билан бирга, шариатимиздаги ҳар бир амал инсон манфаати учун хизмат қилишини англаб етардилар.

Аллоҳ таоло Ўзи ҳидоят қилсин!

МАНБАЛАР РЎЙХАТИ

1. Қуръони карим.
2. Имодуддин Исмоил Ибн Касир. «Тафсири Қуръони Азим», «Дор ихйил кутубил арабийя».
3. Муҳаммад Али ас-Собуний. «Роваиъул Баён тафсири Аятил Аҳкам минал Қуръон», Дор ихйит туросил арабий. Байрут.
4. Муҳаммад Али ас-Сайис. «Тафсири Аятил Аҳком», Матбаъату Муҳаммад Али Субайъ
5. Абдуллоҳ ибн Аҳмад ан-Насафий. «Тафсири ан-Насафий», Дорул китабил арабий – Байрут, 1982. Ливан.
6. Жалолуддин ал-Маҳаллий ва Жалолуддин ас-Суютий. «Тафсири Қуръанил Азийм лил Жалолайн», Чагири Йайинлари-Доруд даъва. Истанбул, Туркия.
7. Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Тафсири ҳилол.
8. Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. «Саҳихул Бухорий», 1973. Тошкент.
9. Муслим ибн ал-ҳажжож ал-Қурайший. «Саҳихул Муслим». Дорул кутубил илмийя. Байрут, Ливан.
10. Муҳаммад ибн Ийсо ат-Термизий. «Сунани Термизий», Дорул кутубил илмийя. Байрут, 1987. Ливан.
11. Сулаймон ибн ал-Ашъас ас-Сижистоний ал-Аздий. «Сунани Абу Довуд», Дорул Боз. Марва, Макка.
12. Аҳмад ибн Шуъайб ан-Насайй. «Сунани Насайй», Мактабут тарбиятил арабий лидувалил халийж. 1988. Риёз.
13. Муҳаммад ибн Йазид ал-Қазвиний. «Сунани Ибн Можа». Дор ихйит туросил арабий. 1975. Байрут.
14. Молик ибн Анас ал-Асбаъий ал-Хумайрий. «Муватоъ Имоми Молик», Дорун нафаис. Байрут. 1987. 10-босма.
15. Аҳмад ибн ҳанбал. «Муснади Имом Аҳмад ибн ҳанбал», Дорул кутубил илмийя. Байрут. 1978. 2-босма.

16. Абдуллоҳ ибн Баҳром ад-Доримий. «Сунани Доримий», Дорул фикр.

17. Муҳаммад Абдурраҳман ал-Муборақфурий. «Тухфатул Аҳвазий би шарҳи жомеъит Термизий», Дорул кутубил илмийя. Байрут.

18. Муҳаммад Юсуф ал-хусайний ал-Банурий. «Маъарифус сунани шарҳи сунанит Термизий», Ал-Мактабатул банурийя. Карачи.

19. Шох Валийulloҳ ад-Дехлавий. «ҳужжатуллоҳил болиға», ал-Мактабатус салафийя. Лоҳур.

20. Саъийд ҳавва. «Ал-Асасу фис Сунна», Дорус салом. Қоҳира. 1994. 1-босма.

21. Муҳаммад Фуад Абдулбокий. «ал Муъжам ал Мифаҳрис ли Алфозил Қуръонил карими», – Дорул кутубил мисрийя. 1945. Қоҳира.

22. Аҳмад ибн Халликон. «Вафиятул аъйан фи анбаи абнаиз заман», Ал-Матбаътул Маймуна. 1310 ҳ. й. Қоҳира.

23. Жалолиддин ас-Суютий. «Танвийрул ҳаволик шарҳун ала Муваттоъ Молик», Дору ихъил кутубил арабийя. Миср.

24. Али ибн Султон Муҳаммад ал-Қори. «Мирқотул Мафотийҳ шарҳу Мишкотил Масобийҳ», Дор ихъит турсил арабий. Байрут.

МУНДАРИЖА

Кириш сўзи	3
Рамазон рўзасининг фарзлиги ҳақида	7
Рўзанинг фазилатлари ҳақида	25
Рўзанинг асли ва вақти баёни	50
Фажри содиқнинг аломати	60
Рўза тутишни бошлаш ва тугатиш ҳилол кўриш ила бўлур	63
Ҳилолни кўриш бир одил киши гувоҳлиги билан ҳам бўлур	68
Ҳар ўлка ўзи ҳилол кўради	72
Ният ва рўзадорга мустаҳаб амаллар ҳақида	74
Ифтор пайтидаги дуо	83
Тилни тийиш	86
Мисвок	88
Рамазонда Қуръон тиловати ва карамли бўлиш	90
Таровех	93
Таровех намози ракати адади	102
Рўзада ман қилинган ишлар	106
Қасддан емоқ-ичмоқ ва қайт қилмоқ	109
Улаб тутиш	113
Қучоклаш ва ўпиш	116
Муболаға ила оғиз-бурунни чайқаш	117
Рўзадорга жунублик ҳалал бермайди	123
Қон олдириш, сурма қўйиш ва ғусл қилиш	124
Рўзани очишга сабаблар ҳақида	130
Ёши улуг, ҳомиладор, эмизувчи ва сурункали бемор	136
Ҳайзли ва нифосли аёллар қазо тутадилар	141
Маййит зиммасидаги қазони ўташ	145
Лайлатул Қадр ҳақида	149
У Рамазоннинг охириги ўн кечасида	155
У йигирма еттинчида экани машхур	161
Рўза тутиш ман қилинган кунлар	165

Шаъбоннинг сўнгги яrimi	167
Шак куни	169
Ёлғиз жума ёки шанба куни рўза тутиш	170
Нафл рўза ҳақида	172
Мухаррам оyi рўзаси	173
Ашуро куни	175
У кун рўзасининг фазли	179
Ражаб рўзаси	186
Шаъбон рўзаси	189
Шаъбоннинг яrimi рўзаси	192
Шавволдан олти кун рўза тутиш	196
Зулҳижжанинг ўн куни	197
Ҳожидан бошқаларга Арафа куни рўзаси	200
Ҳар ойдан уч кун рўза тутиш	202
Оқ кунлар рўзаси	204
Душанба ва пайшанба кунлари рўзаси	205
Бир кун тутиб, бир кун очиш	210
Доимий рўза тутиш	211
Нафл рўза тутувчи ўзига ўзи амир	220
Рўзадор даъватга ижобат қилади	222
Эътикоф ҳақида	223
Эътикоф ўтирувчи ҳожат учун масжиддан чиқади	229
Эътикоф учун рўза шартми	231
Эътикофнинг фазли	233
Хулоса	235

Мана, алҳамдулиллоҳ, «ҳадис ва ҳаёт» китобининг 9-жузи тугади. Навбатдаги, 10-жуз «ҳаж китоби»дан бошланур.

